

Т. I В-ВО МАСА

АНТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

АНТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Упорядкували

ВАСИЛЬ АТАМАНЮК, ЄВГЕН ПЛУЖНИК, ФЕЛІКС ЯКУБОВСЬКИЙ

Обкладинка й портрети
проф. **ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО**

ТОМ І

М А С А
1930

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку", „Картковому репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Київський Окрліт № 2190.
Держтрест „Київ - Друк",
1-ша друкарня, Сінна пл., 14.
З. № 964—1.000 —23 1/4 арк.

ШЛЯХИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ.

Нема потреби таїтися з тим, що українська поезія XIX століття великою мірою застаріла для сучасного читача. Навряд чи хто назве велику кількість поетичних творів минулого віку, що впливали б і сьогодні емоційно на більш-менш широкі групи читачів у будь-якій верстві суспільній. Щождо пролетаріяту і близьких до нього верств радянської інтелиґенції, то доведеться просто визнати, що психоідеологія їх зовсім відмінна від тих психоідеологій, що формували світогляди й літературні стилі минулого століття, а художнє значення більшости творів тих часів не настільки переростає колишні суспільні взаємини й інтереси, щоб можна було говорити про активне естетичне сприймання їх від сучасного читача.

Винятків з цього правила небагато, але зате винятки ці напрочуд яскраві, блискучі, надзвичайно важливі й актуальні і для нашої сучасности. Перший виняток, звісно, Шевченко, а наприкінці століття Іван Франко й Леся Українка, що з них останні двоє й датами свойого життя та творчости, а ще більше її значенням, розмахом, перспективами далеко сягнули вже на гонах нового століття, нових суспільних формацій й позначили творчістю своєю переддень нашого сьогодні. Діяпазон безпосереднього впливу Ів. Котляревського, П. Куліша, Я. Щоголева, О. Федьковича на сучасного читача, безперечно, далеко вужчий, не кажучи вже про силу інших імен, що зберегли тільки історико-літературне значення.

Підходячи до поетів двохпляново—з погляду їх значення для своєї доби, тобто з погляду суто-наукового, історико-літературного й з погляду їх впливу на ті чи ті верстви сучасних читачів, насамперед пролетарських, можна б легко розподілити твори й навіть цілих авторів за цією ознакою на дві основних категорії: велику першу й невелику, хоч і дуже цікаву та значну, другу. Це було б зрозуміло й по-

трібно в нарисі історії літератури, в зв'язаних з літературним матеріялом розвідках з історії громадського життя й у пристосованих до відповідних студій хрестоматіях. Антологія ставить собі трохи відмінне завдання: вона повинна дати читачеві не науковий матеріял, а показати йому живий розвиток літератури, допомогти йому не тільки вивчити ту чи ту добу, а й відчути її живчик, що бився активно й гаряче в творах поезії.

Наша справа—не просто назвати й показати окремі заспиртовані тканини з умерлих і розкладених уже психоідеологічних організмів, а й про самі організми, про їх народження, розвиток і смерть у постійній діялектичній зміні, якесь уявлення читачеві дати. Антологія повинна говорити про живе чи про те, що було живим, але не про мертве.

Тому й у вступній статті доводиться проголосити, як провідну принципову позицію, війну й проти тих передостанніх, передмарксистських метод літературних, що, намагаючись розглядати в с ю літературу українську як єдиний абсолютний неділектичний у своїх процесах розвитку організм, найбільше прислужилися до того, що вся минула література почала в очах читацьких скидатися на велике кладовище, а історія її на вивчення написів на цвинтарних хрестах. Насамперед одкидаємо всі рештки народницької «науки» про літературу, що базувалася на славнозвісних теоріях про «безбуржуазність» української нації й про розвиток єдиної, од початку до кінця поступової, суспільно-актуальної «мужицької в найкращому розумінні цього слова», за давнім, ще 1904 р., висловом С. Єфремова, літератури. Ці теорії вражають не лише своєю крайньою реакційністю, відбиваючи націоналістичний світогляд української буржуазії але й просто роблять неможливою будь-яку орієнтацію в минулих явищах української літератури, не дають у руки дослідника ніякого пляну, крім пляну цвинтарного й лишають перед ним безрадісну перспективу—сухого ґелертерства, нанизування фактів, дат, імен і цитат, не усвідомлюючи їх, не зв'язуючи їх між собою, не координуючи ніякою спільною методологічною ідеєю.

Мало придатна до цього й формалістична метода, що ось тепер тільки в нас перед очима пускає коріння в українському літературознавстві. І ця антидіялектична «іманентна» метода не дає нам змоги бодай уявити собі, як і чому жили і вмирали ті чи ті літературні течії, твори, або навіть їх окремі елементи—ті чи ті засоби композиції, ті чи ті ритмічні ходи, способи римування, інструментування тощо.

I.

Виходячи в нашій спробі не наукового нарису історії української поезії (це неможливе в межах передмови до антології та й не викликається її завданням), а ескізної групи зарисів літературних діб і постатів, що в ці доби діяли, з засад марксистського літературознавства, ми всеж повинні спинитися коло самої таємниці народження й розвитку української поезії, коло специфічних особливостей її еволюції. Адже треба визнати емпіричний факт переваги селянських мотивів у певному періоді розвитку української поезії, витлумачити його, а заразом зірвати з поезії цього періоду ту «мужицьку в найкращому розумінні» народницьку машкару, що раз-у-раз заважає дослідникам і читачам розпізнавати справжнє обличчя поезії в усій його мінливості, в стиканні протилежних клясових інтересів.

Ми маємо факти такого порядку, наприклад, як приписування від сучасників деяких творів Афанасьєва-Чужбинського Т. Шевченкові. Протилежність світоглядів двох поетів, не кажучи вже про непорівняну різницю хисту, не вражала сучасників їх так, як одразу вражає нас, як вражала вона й самого Шевченка, автора таких справді вбивчих з усіх поглядів рядків про свого літературного «колеґу»:

«Я знаю, его, как самого неистового и неистощимого стихотворца, но не знал скрытого механизма, которым приводилось в движение это неутомимое вдохновение... Пружина эта была шипящий самовар... Когда я рассмотрел приятеля поближе, то оказалось, что он, собственно, не самовар велел подавать, а велел подавать вдохновение, или пружину, приводящую в действие эту таинственную силу... Я прежде удивлялся, откуда, из какого источника вытекают у него такие громадные стихотворения, а оказалось, что ларчик просто открывался».

Хоч у Шевченка були особисті, правда, цілком слушні мотиви бути незадоволеним з Чужбинського, який не повертав йому позичені гроші тоді, коли Шевченко опинився в скруті, а Чужбинський був пристойно забезпечений, проте ці мотиви, певна річ, не послаблюють правдивости в'їдливої характеристики типового для тих часів «нутряного» поета, недбалого до культури віршу. Не дарма ж Шевченко далі його називає «вторым Тредьяковским»—гостро, хоч може й не зовсім справедливо щодо Тредьяковського, якому бракувало якраз не культурности й сумлінности, а природнього хисту.

Не випадкові ж, а головні в усій характеристиці Чужбинського й оці рядки, що накреслюють уже неперейденну межу між обома поетами:

«Прошлой зимой в фельетоне «Русского Инвалида» вижу на бесконечных столбцах бесконечное малороссийское стихотворение, по случаю, не помню по какому именно случаю, помню только, что отвратительная и подлая лесть русскому оружию. Ба, думаю себе, не мой-ли это приятель так отличается? Смотрю, действительно он, А. Чужбинский. Так ты, мой милый жив и здоров, да еще и подличать научился. Желаю тебе успеха на избранном поприще, но встретиться с тобой не желаю». [1])

Для нас має велике значення не завжди разючо помітна, але послідовна робота Шевченкова щодо відмежування від своїх літературних сучасників і попередників, яку він після дуже коротких і марних надій на контакт із ними, провадив протягом цілого життя. На тому щаблі суспільної свідомости, що був базою світогляду Шевченкового, не міг він, звісно, в усій тій системі антагонізмів літературних, що утворювалася навколо нього, вбачати послідовне діяння клясового чинника. Шевченкові властиво було пояснювати протилежність того чи того автора його, Шевченковому світогляду, моральними моментами, як у даному випадку з Чужбинським: «Подличать научился»--в той час, як Чужбинський просто послідовно, щоправда, досить примітивно й брутально, як поет справді «нутряний» з малорозвинутим стилем, відбивав інтереси своєї кляси. Це не зменшує ніякою мірою виразности й чіткости Шевченкової клясової позиції в ставленні до тогочасної української поезії.

Конфлікт Шевченко — Чужбинський є конфлікт Шевченка по всіх лініях ідеологічних і стилістичних з усім літературним оточенням, з якого він вийшов, а відтак і з усім тогочасним читачівським оточенням, з тою дрібнопанською інтеліґенцією, що породжувала Чужбинських і воліла до певного часу бачити на чолі своєї літературної школи Тараса Шевченка. Тим то особливо цікавий момент нерозуміння Шевченка від суспільства, від читачів і письменників, які, звичайно, не через непорозуміння, не через обмежений літературний розвиток чи ще через що інше, а тільки внаслідок певної клясової детермінovности свойого світогляду не могли охопити Шевченка в цілому, а брали з нього тільки те, що якоюсь мірою могло розчинитися в світогляді й літературних стилях цієї верстви. Тим то неперейденне, з нашого й з Шевченкового погляду, провалля між Шевченком і Чужбинським переходили. Тим то можна було плоди «нутряного» надхнення велико-

---

[1]) Твори Тараса Шевченка т. IV. Журнал, УАН—ДВУ, 1927, стор. 32—33. Цитуємо за сучасним російським правописом.

державного російського поета, що інколи—не завжди—вдавався й до «малоросійського» віршування, приписувати першому антисамодержавному й першому, хто мав би право назвати себе справді українським, а не «малоросійським»,—з поетів.

Конфлікт Шевченко—Чужбинський є в такій же мірі конфлікт Шевченко—Гулак-Артемовський, Шевченко—А. Метлинський, Шевченко—Котляревський. Шевченкові було зрозуміле те, що замазала пізніше народницька критика; він відчував певну соціяльну диференціяцію і в межах літератури з селянською тематикою.

«Прочитали собі по складах «Енеїду» та потинялись коло шинку—та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е ні, братіку, прочитайте ви думи, пісні, послухайте, як вони співають, як вони говорять між собою, шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті, як вони згадують старовину і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у панського маґнатства кайдани волочать—то тоді й скажете, що «Енеїда» добра, а все-таки сміховина на московський кшталт.

. . . .

...Покійний Основ'яненко дуже добре приглядався на народ, та не прислухався до язика, бо може його не чув у колисці від матері, а Г.-Артемовський хоть і чув, так забув, бо в пани постригся. Горе нам! Безуміє нас обуяло з отим мерзенним і богу противним панством!»

Це й дальші прокльони Шевченкові на адресу «мужів мудрих учених», що «проміняли рідну матір на п'яницю непотребную» звучать так, що, мабуть, не просто якусь невправність мовну закидає Шевченко Основ'яненкові й Гулакові-Артемовському. Та й навряд їм можна зробити серйозні закиди щодо мови. Тут Шевченко, очевидно, в площині соціяльних, а не лінґвістичних міркувань твердить про «чужу народові» мову.

І можна сказати, що «Котляревщина», як певна течія, що появляла себе в травестії, бюрлескові, в різноманітних «перелицьованнях», або, мовляв Шевченко, в «сміховині на московський кшталт», а так само й особливо дрібнопанська романтика — були для Шевченка з одного боку певним ґрунтом, а з другого великим гальмом, що, поборюючи його опір, рухався він вперед.

Конфлікт поета з суспільством і з його літературою є. Не ліквідують цього конфлікту усі життєві зустрічі, товаришування з окремими представниками поміщицької інтеліґенції, спільні інтереси коло чарки та й не тільки коло чарки з «мочемордами» і їм подібними, ні

«тень изящно роскошной мастерской» Брюллова, ні «Кирило-Методіївське» брацтво, ні навіть приймання поета в панських палацах, як генія й пророка, ні цілування «священної» руки поетової, як то зробила була письменниця Ганна Барвінок.

«Мужицькій» тематиці в панській літературі знає ціну Шевченко так само, як він знав справжню клясову ціну тим панам уже до певної міри «хлопоманського» типу, що їх він увічнив в оцьому образі:

У свиті ходить між панами,
І п'є горілку з мужиками,
І вольнодумствує в шинку:
Отут він ввесь, хоч надрукуй.

Не тільки Петра Скоропадського, «щирого пана, потомка гетьмана, дурного й презавзятого патріота» можемо ми впізнати в цьому вірші, названому ініціялами П. С., а й цілий соціяльно-побутовий тип, куди ввійшло дещо й від «мужів мудрих учених». Чим, наприклад, не підійшов би до цієї характеристики хоча б отой «приятель» Шевченків невдаха-гусар Віктор Забіла, якому тяжко не повелося в справах кохання. Ачей до кінця життя топив своє горе в алькоголі, не цураючись і селянських христин та поминок, мало дбаючи за свої господарські інтереси й бувши через те як на ті часи мало не «ідеальним» паном для своїх кріпаків. Віктор Забіла серед інших способів вилити своє горе не гребував і писанням солоденьких сентиментальних українських віршиків, доволі примітивних і на ті часи, тому й був канонізований від народницької критики, як поет український. Його вірш «До Шевченка» таки добре показує, що, коли в цих двох поетів і були якісь спільні інтереси, то вони не виходили за межі інтересів кулінарних, особливо ж алькогольних. Дивно читати, що в вірші поета до поета не натрапляємо майже нічого, крім переліків «борщу, ковбас, вареників, литівки, сеньки, чехонії, скумбрійки», згадок про «сметанку, хрінок» тощо. Поет поетові нічого поза тим розповісти не міг. А той поет, що міг на те відповісти?.. Так чи так, певна річ, усе це було матеріялом Шевченкові для кращої оцінки дрібнопанської інтеліґенції й орієнтації в її літературі.

«Доброго пана» викрито. Шевченко не відлюдок, не аскет. Він— товариська людина. Але за тими «литівками й скумбрійками», під дзенькіт келихів на пошану нової сили в літературі «добрих панів», уже спалахують ті думки, що пізніше прогримлять, мабуть, несподівано для багатьох «добрих» і «вольнодумних» панів.

...Кругом паскуда!
Чому ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть? Люди, люди!

Майстерня Брюллова... Пишний квітник великопанського мистецтва й Шевченко—досконалий майстер того квітника, навіть шукач, новатор у малярстві. Але хіба Шевченкові досить бути новатором, хіба задовольниться він, коли не знайде тих сполучень фарб і композицій, що відіб'ють усе потрібне йому, бунтареві, виразникові всього горя, кривди, крови й ненависти, що ними живуть пригноблені маси?! Таких форм малярських Шевченко не знаходить. Брюлловська майстерня лишається йому чужою, поет перемагає художника. І геть пізніше протинається зойк, повний гіркої іронії над власною долею, над трагедією роздвоєння маляра й поета.

«Перед его (Брюллова—Ф. Я.) дивными произведениями я задумывался и лелеял в своем сердце своего слепца Кобзаря и своих кровожадных гайдамаков. В тени его изящно-роскошной мастерской, как в знойной дикой степи Надднепровской, передо мною мелькали мученические тени наших бедных гетманов. Передо мной расстилалась степь, усеянная курганами. Передо мной красовалась моя прекрасная, моя бедная Украина во всей непорочной меланхолической красоте своей. И я задумывался, я не мог отвести своих духовных очей от этой родной чарующей прелести. Призвание и ничего больше». [1])

А «Кирило-Методіївська» громадська думка, що вже глибше розуміла Шевченка, ніж розуміли його ті, кого репрезентували поети типу Чужбинського й Забіли, сама визначала межі приймовного й неприймовного в творчості Шевченковій, сама проголошувала устами історика й поета Миколи Костомарова (Ієремії Галки):

«Муза Шевченка раздирала завесу народной жизни. И страшно, и сладко, и больно, и упоительно было заглянуть туда!!! Тарасова муза прорвала какой-то подземный заклеп, уже несколько веков запертый многими замками, запечатанный многими печатями». [2])

Куліш намагався отой таки принадний, але страшний для нього, як і для Костомарова, «хаос» Шевченкової творчости спрямувати в певне річище, організувати його, підпорядкувати його певному пля-

---

[1]) Там само, стор. 31.
[2]) «Основа», 1861, квітень, стор. 49.

нові, що народжувався в процесі визрівання в ідеології кирило-методіївців, особливо Куліша й Костомарова, (попри всі суперечки між ними) концепції буржуазно-національного світогляду. Куліш, намагаючись уперто накинути Шевченкові певний плян і ідеологічної й стилістичної роботи, втручається в його «поетичне господарство», розглядаючи творчість Шевченкову, як потенціяльне принаймні втілення всенародніх ідей, як можливий відбиток тої буржуазної національної ідеї, що зовсім невластива була дрібнопанській літературі й що її першим, доволі виразним представником був сам Куліш. Шевченко уявлявся Кулішеві, очевидячки, як поет, що цілком пасував, чи міг пасувати до того ідеалу соціяльного, що був підвалиною й національних теорій Кулішевих:

«Само собою разумеется, что не пролетариями должны были быть отпущены на волю просвещенные до известной степени крестьяне, а такими хозяевами, из которых каждый образовал бы самостоятельную школу грамотности ремесленной и земледельческой культуры». [1])

Цілком конкретне уявлення про капіталістичний розвиток сільського господарства на базі міцних глитайських господарств. З цього всі висновки ідеологічні, цілком послідовні, і щодо просвітительства—основи буржуазного народництва, і щодо буржуазного трактування національної ідеї. Ніяких суперечностей, в яких плутаються й досі буржуазні дослідники Куліша, що випливали нібито з особливостей його вдачі, нема. Пізніше відчутий від Куліша конфлікт між ним і Шевченком не є якась несподівана образа «гарячого Куліша» пам'яті Шевченковій, а цілком послідовне визначення тої непримиренности психо-ідеологічного спрямовання двох поетів, що позначала, попри всі спроби Кулішеві перекинути міст між ними, і всю їх попередню роботу. Шевченко виступив не як виразник інтересів цивілізованих заможніх земельних власників, а як речник бунту селянської бідноти з неясними, утопійними, але цілком категоричними уявленнями про соціялізм, осягнутий через криваву боротьбу. Щождо Кулішевого конфлікту з суспільством, з його оточенням, про те мова буде згодом.

Тимчасом нас обходить Шевченків конфлікт. Він загострився до краю, коли поет, опинившись на засланні, гостро відчув свою самотність. Прикметно, що простягнутої колись дружньої руки Кулішевої, ані його порад, критичних вказівок і ідеологічних віх, пропонованих Шевченкові, не згадав тоді поет. Він, очевидно, просто не відчував їх конкретности, бо був уже на протилежному, до Кулішевого, полюсі суспільної свідомости.

Либонь, уже десяте літо,
Як людям дав я «Кобзаря»,
А їм неначе рот зашито:
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене!
. . . .
. . . .
Мені, було, аж серце мліло,—
Мій боже милий, як хотілось,
Щоб хтонебудь мені сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав
Для кого я пишу, для чого,
За що я Вкраїну люблю?
Чи варт вона огня святого?

Кінчається цей вірш рідким щодо сили в світовій поезії, повним розпачу, сказав би я, істеричним зойком індивідуалізму:

В дулевину себе закуй,
Гарненько богу помолися,
А на громаду хоч наплюй—
Вона капуста головата!
А втім—як знаєш, пане-брате:
Не дурень—сам собі міркуй!

То ж бо то й є, що Шевченко не зміг навіть у цих рядках закувати себе в дулевину, що вийшов у нього гімн індивідуалізмові надто вже трагічний—такий, що сам внутрішньо заперечує будь-який нахил Шевченка до індивідуалізму. Та більшої, як у Шевченка, соціяльної громадської вдачі поета важко й уявити!

Ми добре знаємо, що індивідуалізм, замикання творчого індивідуума від суспільства, то є цілковита фікція. Коли щось подібне до цього спостерігаємо, це свідчить про розлад з даним суспільством цілої групи, чи то відсталішої, чи то поступовішої від нього. Це можуть бути елементи іншої кляси або й поступовіші чи відсталіші верстви основної кляси. Поет-індивідуаліст може в таких випадках стати тільки за речника отакої суспільної меншости і, звісно, ніколи не може бути він речником тільки свойого власного надхнення й творчої іскри—дару богів, що жевріє десь у його психіці.

[1]) П. Куліш. Воспоминания о Н. И. Костомарове, «Новь», 1885, т. IV, № 13, стор. 67.

Шевченків конфлікт із суспільством іде від того, що відбивав він інтереси найпоступовішої, найреволюційнішої але тоді ще найменш організованої, найвідсталішої культурно верстви суспільства. Певно, що Шевченкові рано було чекати поплічників-поетів і інших митців, а поготів критиків і ідеологів із своєї верстви. Він. власне, сам ніс на собі тягар її єдиного ідеолога й культурного представника, самотужки засвоюючи й критично перетравлюючи культурне надбання інших верств суспільства. Уже одкинуто балачки про малу культурність Шевченка, як людини й поета. Формальна аналіза Шевченкових творів характеризує нам його, як найкультурнішого, найтоншого і найвибагливішого з усіх українських поетів доби, беручи не тільки його попередників, а й багатьох наступників. Ні один із дрібнопанських поетів (а серед них таки були й справді «мужі мудрі й учені», напр. Гулак-Артемовський і А. Метлинський—професори) не тільки не уготовили Шевченкові більш-менш придатного для нього рівня формальної культури українського вірша, а, навпаки, стабілізували його на такому примітивному рівні, що дивуватися доводиться потужній силі Шевченка, якому пощастило тиснення такої несприятливої для розвитку його творчости традиції так блискучо подолати.

Брак систематичної освіти в Шевченка надолужується надзвичайно актуальним сприйманням і критичним перетравленням усього того, що діставав він з книжок і з життьового досвіду, починаючи від його дуже цінних матеріялістичних зауважень до ідеалістичної «Естетики» Лібельта й кінчаючи аналізою окремих проявів молодого промислового капіталізму. Шевченкові, звісно, не могли не імпонувати ті цивілізаторські заходи, що їх здійснював у напівфеодальній відсталій державі молодий промисловий капіталізм. Скеровуючи головне своє вістря проти потворної рабовласницької держави, Шевченко не міг не вітати таких капіталістичних культуртрегерів, як фабрикантів Яхненка й Семиренка на Україні, як організаторів пароплавства на Волзі й Каспійському морі, навіть проголошував честь і славу «покійному еллінові» якомусь Варвараці, що спорудив Астраханський канал. Заразом Шевченко напрочуд добре розумівся на тих протиріччях, що є в самому капіталізмі, що йдуть слідом за машиною й що повинні, кінець-кінцем, призвести до повного знищення визиску людини людиною.

Власне, поява Шевченка, яко постаті, що діялектично відштовхувалася від літературно-громадського оточення, що, сприймаючи ідеологічні й стилістичні засади тогочасної літератури, навіть епігонствуючи в її межах, творила поезію діяметрально протилежну до поезії своїх попередників і сучасників, поезію, незрівняно глибшу й ширшу— це й є головна проблема, зв'язана з народженням нової української поезії. Тільки Шевченкова творчість накреслила певні перспективи для її розвитку.

II.

Треба підкреслити, що звичайний хронологічний лад у розплянуванні історії української поезії, дуже зручний для націоналістичної народницької історії літератури, нічого не дає для справжнього зрозуміння літературних процесів. Ми вважаємо, що тільки після появи Шевченка можна говорити про народження нової української поезії. Усе попереднє, від Котляревського починаючи, певна річ, так само має своє місце й свою вагу, як самостійну, так і для Шевченкової творчости. Але можна ставити питання: чи все зробили попередники Шевченкові для того, щоб існувала українська поезія? Безперечно, ні. Адже дрібно-панська література не мала ніякої провідної й самостійної соціяльної або національної ідеї. Шевченко перший розв'язував ці проблеми синтетично, далеко зазираючи вперед, будучи, щодо цього, справжнім ідеологом передпролетаріяту. Куліш, а почасти й Костомаров заклали підвалини буржуазного національного світогляду. Це дало певний ґрунт для розвитку поезії з різними клясовими спрямованнями.

Дрібнопанська поезія була поезія соціяльно-реакційна й відбивала інтереси найвідсталішої соціяльно патріярхальної верстви українських поміщиків, що, почуваючи свою безпорадність у нових складніших економічних взаєминах, в умовах кризи кріпацького господарства, підсилення капіталістичної конкуренції, цілком здавалися на ласку російського абсолютизму. Цьому абсолютизмові та поезія не могла протиставити й будь-яких національних інтересів українського поміщицтва, будь-якої опозиційної з національного погляду ідеології. Більше того — нехай це прозвучить парадоксально—сама цікавість цієї суспільної верстви до всього українського, до української мови, історії, етнографії народньої пісні, була в тих умовах явищем цілком реакційним, своєрідним літературним некрофільством.

Відомо, що українською минувшиною цікавилися цілком пасеїстично, не віркчи ні в українське майбутнє, ні в українське сучасне. Не дарма ж і автор тодішньої «грамматики малороссийского наречия» О. Павловський цілком щиро вважав, що він увічнює з науковою метою «исчезающее и устарелое наречие». Що це не був погляд тільки окремого вченого, а що поділяли його й «козаки на полях сладкого песнопения», як тоді звивано українських поетів, про те нам свідчить

багато прикладів. Один з найяскравіших—романтична баляда Амвросія Метлинського-Могили «Смерть бандуриста». Ось з останньої передсмертної пісні бандуристової:

Вже не гримітиме, вже не горітиме, як в хмарі,
Пісня в народі, бо вже наша мова конає!
Хай же грім нас почує, що в хмарах ночує,
Хай наш голос далеко по вітру несе,
Поки вітром, як лист, нас з землі не стрясе;
Хай і Дніпр стародавній од нас пісню почує,
Поки він нас в море не внесе, не вкине...

Цього поета, до речі, одного з найбільших ерудитів у тогочасній українській поезії—доктора й ординарного професора літератури, характеризує поруч з наївними симпатіями до мови, що «конає»,[1]) цілковита відсутність національної ідеї, наявність примітивних сервілістичних настроїв за формулою ще Гулака-Артемовського: «родина — Украіна, а мати—цариця». У поєднанні з національною романтикою ці настрої виглядали доволі парадоксально, а проте мирилися з нею в творчості Метлинського. Так, у своєму «Пожарі Москви» поет, очевидно, маючи на оці «малороссийские ополчения» часів війни з Наполеоном І, вбачає в них відродження колишнього Запоріжжя:

І козацький гострий спис
В ребра ворогів поліз:
Як од коси покоси, ворог до землі лягав,
Кров'ю чужу землю поливав і полоскав...
І козаків із могили в час той викликали,
Щоб уставали на поміч, Москву рятувати.
Знову чубатий на коники в полі гасав,
Москву святую із-під ворога визволяв.

Приклади поезії типу, що його Шевченко назвав «бесконечной и подлой лестью русскому оружию», знайдемо мало не в кожного з дрібнопанських поетів.

І автори маловідомих од з нагоди наступу Наполеона І р. 1812 та творів з нагоди польського повстання (особливо поема «Варшава»), добре дібрані в збірнику «Українські Пропілеї» (ДВУ, 1928, т. І), на жаль без будь-якої спроби соціологічного тлумачення, і геп пізніші

[1]) Рідна мова, рідна мова,
Мов завмер без тебе я!
Тільки вчую рідне слово,
Обізвалось, мов сім'я.

відгуки видатного дрібнопанського поета Гулака-Артемовського на Севастопольську облогу—всі вони характеризуються не тільки безмежною вірнопідданістю їх авторів, а й до краю вульґарною манерою в висловлюванні цих почувань. Брутальність цієї поезії перебільшує майже все, що було подібного в творчості вірнопідданих поетів-росіян. Чи варто наводити багато прикладів такого стилю, як

Чого ви, Пранці,[1]) розсвербілись?
Який вас гаспид розчесав?

або

. . . .

Отим то, Пранці, вам я кличу
Ґвалт! Турка білий цар дере...

А це ж один з найкращих дрібнопанських поетів і найкультурніших людей своєї верстви, професор історії Гулак-Артемовський! Це ж писано не десь на початках нової української літератури, а р. 1853! Будь-які аналогії з інших літератур або й з української літератури інших верств суспільних, хоча б молодої української буржуазії, були б тут зайві! Нема нічого аналогічного з погляду безмежної вульґарности й ницости літературного стилю, що відбив, певна річ, такого ж ґатунку запліснявілий уже для тих часів світогляд.

Цікаво, що така «поезія» була до вподоби харківському архірею Філаретові, що писав:

Вчера я был у Гулака... Гулак читал прекрасные прибаутки хитрого хохла, злые насмешки над Французами и Англичанами и Турками, собратами их. [2])

Цікаво, що й цей урапатріотичний «святий отець» відчув у вправах Гулакових певний літературний прийом, елемент розповідний—«прибаутки хитрого хохла». Навряд чи цей самий архірей не засудив би вульґарности вислову, якби щось аналогічне натрапив у російській поезії. Це було б надмірно для стилю будь-якого поета. Через призму ж «розповіді», стилізації під хитрого, а то й п'яного «хохла» все це сприймалося як неминуче й потрібне. Як же ж той «хохол» міг би ще інакше висловлюватися? Яка могла ще існувати література його мужицькою мовою? Адже ж у цій «сміховині на московський кшталт» був raison d'être дрібнопанської української поезії! Цим по-

[1]) До французів.—Ф. Я.
[2]) Цит. за вступною статтею І. Айзенштока до «Творів» П. Гулака-Артемовського, ДВУ, 1927, стор. 93.

яснювалася її чимала популярність не тільки серед українських, а й серед російських читачів! Отруєна травестією й брутальним бюрлеском ця література не мала перспектив розвитку й дедалі стиль її знижувався й, коли можна так висловитися, знищувався!

Адже ж і Євг. Гребінка не спромігся, перекладаючи Пушкінову «Полтаву», наблизитися до справжнього стилю цього гімна російській державності. Пушкінову хвалу, що органічно й міцно випливала з його клясової основи, з того місця, що займав він у суспільстві, Гребінка, не хотячи навіть цього, так само травестіював, знизив і знищив!

Деякі дослідники нам закинуть: адже ж було не тільки це. Адже ж і в дрібнопанській літературі було чимало різних напрямків (і травестійний, і сентиментальний, і романтичний, і ще інші!). Адже ж і Гулак-Артемовський писав не тільки так, адже ж він робив зовсім не травестійні спроби перекладу псальм, ба навіть намірювався не травестійно перекладати Горація. Одна з тих спроб «До Любки», хоч і заміняє ввесь римський кольорит українським, проте майже не знижує стилю первотвору, ба навіть заслуговує на те, щоб її звати першою й доволі вдалою спробою суто-ліричного віршу в українській поезії. Ми знаємо, що і Гулак-Артемовський, і белетрист Квітка-Основ'яненко висловлювали подекуди думку про те, що українська мова й література годяться не тільки для сміховини, що можна писати цією мовою й сентиментальні та взагалі серйозні речі. Обидва, особливо Квітка, це стверджували й частиною своєї літературної практики!

Нам можуть сказати й те, що були ж якісь елементи соціяльної критики, коли не в усіх, то в багатьох дрібнопанських письменників, починаючи від Івана Котляревського, не виключаючи й Гулака-Артемовського.

Так, усе це було, хоч про останнє—характер тої соціяльної критики — нам доведеться ще окремо складати певні підсумки. Література дрібнопанська не була й не могла бути чимось подібним до струнко вишикуваної чоти салдат, що рівно ступають у ногу. Так уявляти собі будь-який період у розвитку історії літератури—означало б мислити зовсім антидіялектично. Внутрішні суперечності дрібнопанського патріярхального господарства не могли не відбитися й то по різному на різних представниках певного літературного покоління. Одні з них обмежувались тільки жартівливим підроблюванням під мову й манеру «хитрого хохла», будучи в основних своїх культурних запитах людьми російської культури; другі – щиро відштовхувалися від немилої їм сучасности, мріяли про ті часи, коли господарства патріярхальні з усіма відповідними ідеологічними надбудовами ще не були захитані; нарешті, треті вже й шукали якогось контакту з заможнішими верствами селянства, насамперед з тими, кого потім Куліш уявляв собі в ролі цивілізованих хліборобів, а відтак піддавали під певну критику, коли ще не саме кріпацтво, то принаймні найбрутальніші з його проявів.

У деяких авторів можна знайти сліди всіх трьох тенденцій. Так, у того ж таки Гулака-Артемовського знайдемо аж надто разючі елементи травестії в його «Горацієвих одах», а чималою мірою й у «Рибалці», де автор ніби й не мав наміру травестіювати стиль Ґете; сум за минувшиною відбито, хоч і вульґарно, з елементами травестії Лермонтова («Печально я гляжу на наше поколенье») в вірші «Упадок віка»; нарешті, третя тенденція відбивається в тій сутій ліриці Гулаковій, де виступає він з сентиментальними віршиками, стилізуючи їх під народні пісні, та в деяких байках (особливо «Пан та собака»).

Але треба цю многість тенденцій і спрямовань розглядати синтетично. Основне протиріччя тогочасної української літератури, що випливало з її стану, таке: була вона поміщицька, але прикута через певні історичні обставини до селянської тематики, селянських образів, понять тощо. Тому ця література була наскрізь отруєна отою травестією, глузуванням з «хитрого хохла» й не могла піднестися до якогось іншого трактування селянської тематики, як не могла й вийти ген за межі цієї тематики. Це була література позбавлена власних ідей і цілком безперспективна, реакційна вже самим фактом свого існування. Обсяг ідей і стилістичних можливостей цієї літературної ґенерації дедалі не поширювався, а фатально звужувався. Явище досить рідке в історії літератури, запримічене, але не проаналізоване, від усіх дослідників: перший твір цієї школи, «Енеїда» Ів. Котляревського, непорівнянно багатший і цікавіший з усіх поглядів, ніж ті твори, що ця поезія давала на 50 і більше років (а час для існування одної школи який!) пізніше. Коло не поширювалося, а звужувалося. Ціла верства суспільна все менше й менше могла сказати, все меншало її місце в житті, а проте через особливості господарчого розвитку відсталої країни вона занадто довго не сходила з кону.

Нам неважко тепер збагнути контакт українських поетів з найреакційнішою частиною слов'янофілів, їх співробітництво в таких органах, як журнал «Маяк» Бурачека. Ми можемо зрозуміти глибше й ті причини, що примусили представника російського «западничества», раннього діяча й ідеолога молодої поступової російської буржуазії В. Бєлінського брутально виступити проти Шевченка. Бєлінський помилився тільки в тому, що не спромігся виділити раннього Шевченка з тої української поезії, з якою йому вже доводилося сти-

катися, він не відчув, що Шевченко не тільки відмінний, а протилежний до своїх «колеґ», що через те він мав колосальні перспективи для розвитку і ідеологічного і стилістичного. Це була дійсно непоправна помилка великого критика. Але що від української поезії в цілому дхнуло зле, що все її до-Шевченківське існування було надто мізерне з усіх поглядів та реакційне в самій суті, те Бєлінський відчув слушно. Українським націоналістам з народників, які ставляться до всього абсолютно («як воно мені не до вподоби, не годиться, то й взагалі воно кепське!»), здавалося б не було чого так ображатися на оцінку від Бєлінського тогочасної поезії. Адже їм самим доводиться одною рукою нанизувати, напр., факти пожвавлення харківського українського літературного життя першої половини XIX століття, появу низки альманахів тощо, а другою рукою писати гнівні тиради на адресу найактивніших учасників і керівників цього руху за їх надмірну реакційність. Мало не за центральну постать цього життя 30-х років можна вважати поета О. Корсуна. Свідчить Костомаров, що тоді в Харкові найактивніші, «віддані ідеї відродження української мови й літератури» були Корсун, Петренко, Щоголів, Кореницький, Писаревський.

У Харкові ще з десятих років XIX ст. виходили різні видання, що так чи так відгукувалися на українські питання й містили дещо з української літератури. У 30-х роках вийшов цілий ряд альманахів. Серед них найвидатніше місце зайняли «Молодик» Бецького і «Сніп» Корсуна. Повна назва «Снопа» (за правописом ориґіналу): «Снїпъ, українскій новорочникъ. Зкрутивъ Александръ Корсунъ. Рікъ первій. Харківъ. Друковано въ университетській штанпарні 1841». У «Снопі», крім самого Корсуна, брали участь М. Костомаров, П. Кореницький, літературна родина Писаревських—піп отець Степан, його дружина Марта й син Петро. Уміщені в збірнику переклади М. Костомарова з Байрона й М. Писаревської з Петрарки вносили до нього вже певний елемент «европейський», пориваючи з традицією травестії й бюрлеску.

Діяльність Корсуна цікава ще в зв'язку з взаєминами між ним і Костомаровим, що були дуже міцні, мавши певне значення й для розвитку Костомарова.

О. Корсун, очевидно, був не гірший і не кращий за пересічний рівень тої дрібнопанської літератури, в якій активно виступав. Але буржуазна історія літератури в особі ак. С. Єфремова його невблаганно судить, ідеалізуючи інших, мало від Корсуна відмінних поетів.

«Замолоду дав кілька зразків віршованої прози, в яких виявив величезний реалізм та цілковите нерозуміння ні завданнів поезії, ні вимогів часу».[1])

Буржуазно-народницька критика була б, очевидно, послідовніша, засудивши з погляду своїх сучасних концепцій увесь, без сумніву, «реалістичний» дрібнопанський період в українській літературі, в тій літературі, що веде свою історію від Івана Котляревського—автора не лише «Енеїди», «Наталки Полтавки», «Москаля Чарівника», але й «Оди до князя Куракіна».

Адже усе це було невипадково. Адже Котляревський був не звичайний собі бідний дворянин-урядовець, а й церемонімайстер (офіційна посада, правда, багато пізніше написання «Енеїди») при «дворі» генерал-губернатора князя Репіна.

У загальному нарисі про українську поезію неможна дати Котляревському й його «Енеїді» тої докладної оцінки, на яку вони заслуговують. Але треба визнати, що попри всі величезні переваги з усіх поглядів над дрібнопанською пізнішою літературою, вона була гідним початком саме цієї літератури. Чи треба згадувати, як прийняли «Енеїду» її сучасники не тільки українці, але й росіяни, як реготали вони, читаючи її. До того ж є свідчення, що росіян найбільше тішили особливості «кумедного малоросійського наречія». Це тривало доти, доки нове російське покоління устами барона Брамбеуса (Сенковського) не поклало край цим легковажним розвагам, а водночас і будь-якій цікавості росіян до української літератури! До літератури почали ставитись серйозніше й для українських травестійних бюрлескних творів уже не було місця.

На Україні, коли розвинулися ті суперечності дрібнопанського господарства, що назрівали вже і в другій половині XVIII століття, коли внаслідок їх на ниві культурній стали з'являтися перші покажчики формування буржуазно-національного світогляду, також змінили ставлення до літератури. З тих суперечностей доби й кляси, що відбилися й в самій «Енеїді», стали брати інші сторони, інші елементи, що їх, безперечно, не усвідомлював і сам Котляревський.

Розуміється, має слушність тов. В. Коряк, коли твердить про «Енеїду»:

«Це ніби український памфлет на зразок твору західніх гуманістів («Листи темних людей»), памфлет, що в йому панство

[1]) С. Єфремов. Історія українського письменства, Київ, «Вік», 1917. стор. 187.

бачило себе й сміялося з себе, часом не розуміючи з кого власне воно сміється».[1])

У цих особливостях «Енеїди» й було закладено підвалини її пізнішої ваги, того, що її згодом стали серйозніше й глибше трактувати, надаючи їй значення справді основного й першого твору нової української поезії. Пізніше це створило й своєрідний національний культ І. Котляревського, що його можна стисло характеризувати хоча б такою цитатою з раннього (ще до модернізму) твору Миколи Вороного— «На свято відкриття пам'ятника Іванові Котляревському» (1903 р.):

День надворі! Нас кличе новий наш гетьман,
Не гетьман військовий, а культурний.
Тим гетьманом тепер у нас батько Іван,
Що вказав нам шлях літературний!

Тут уже пізній відгомін тих концепцій, що визрівали внаслідок суперечностей ще дрібнопанської літератури. Утворювалася думка про літературу, як форму громадської роботи — навіть не форму, а еквівалент усіх тих форм громадського й державного життя, яких не було на Україні.

Звісно, в процесі формування народницько-національних ідей про літературу, як певну форму громадського «подвижничества», часто невірно тлумачили соціяльні мотиви творчости Ів. Котляревського. Інколи робили з нього мало не першого народника. Відгомони цих тенденцій натрапляємо подекуди й досі (напр., у статті С. Гречишка «З історії української інтеліґенції»—«Ч. Шл.», 1928, № 4). Критика певних громадських явищ у Котляревського ніколи не зачіпає по суті ні одної з форм тодішнього державного й громадського життя або навіть побуту. Котляревський критикує тільки спотворення, пересади. Така поміщицька «самокритика» не шкодить, а навпаки часто корисна тій клясі, до якої належав Котляревський. Адже ідея «гуманного» кріпацтва без надуживань над селянами, особливо над дворовою челяддю, але з залишенням усіх основних вигід і переваг привілейованої кляси, виявлена і в Котляревського, а ще чіткіше в Гулака-Артемовського («Пан та собака») й Євгена Гребінки («Злий кінь»)—не мала в собі нічого реформаторського, а була, очевидно, одним з заходів самооборони захитаної суперечностями господарства верстви!

Українська поезія від Котляревського й до кінця дрібнопанської літературної школи, попри різні шукання в різних напрямках стилістичних, всеж була надто обмежена і в своїх можливостях стилістичних. Далеко недосконалий важкий тонічний вірш Котляревського (на канві 4-стопного ямбу), особливо недоладній подекуди щодо евфонії. Це випливало великою мірою і з загального стилістичного спрямовання—зниження стилю. Ніякою мірою не могли удосконалити цей вірш послідовники Котляревського, як не могли вони поширити й ідейні маштаби літератури. Більше значення в їх роботі мали стилізації української народньої пісні, а почасти й продовження старої силабічної традиції.

Ці спроби були цінні тим, що готували вже певний ґрунт для стилістики Шевченкової, зокрема для появи винятково цікавої ритміки цього справжнього основоположника нової української поезії. Справді, тільки схоласти можуть посилатися на те, що і в Шевченка, як і в Котляревського, були твори, писані 4-стопним ямбом. Адже їх споріднює тільки мертва канва — умовність схоластичної поетики, що її тяжіння дається відчути в Котляревського, але зовсім його непомітно в Шевченка. 4-стопний ямб Шевченко деформує цілком і проти Котляревського, і проти російських поетів, на чолі з Пушкіним, розбиваючи його схему надзвичайно сміливим для тих часів інтонуванням, блискучими засобами евфонії, що наперекір поетиці Котляревського дуже видатне місце зайняла в поетиці Шевченка, нарешті, цілком новими для тих часів, а для української поезії особливо, способами римування.

Так Шевченко, що народився як поет у дрібнопанській літературі, діялектично заперечуючи всю її суть і зовнішні прояви, спромігся закласти підвалини справді міцної, всіма сторонами багатої поезії, революційним своїм спрямованням випереджуючи й подібних до нього революційних поетів поступовіших країн.

III.

Коли Шевченко ставив українську поезію на певний дуже високий щабель, відкривав перед нею широкі обрії ідеологічні й великі можливості культури українського віршу, то його сучасники,—основоположники літератури буржуазної, ті, хто з'явився внаслідок не основного протиріччя доби (визиск закріпаченого селянства), а внаслідок внутрішніх суперечностей українського дворянства,—вони шукали якоїсь синтези між дрібнопанською тезою й Шевченковою антитезою. Вони мали підпору в нових суспільних культурних формаціях, в новій українській інтеліґенції і, без сумніву, в певній частині тих, хоча б

[1]) В. Коряк. Нарис історії української літератури, т. І, 1927, стор. 286.

потенціяльно «цивілізованих», хліборобів — заможних господарів, що стали основною базою української буржуазної літератури.

Чи ж була синтеза? Ми бачили боротьбу Куліша з Шевченком, боротьбу за те, щоб зробити Шевченка своїм—борцем за «всенародню» національну ідею. Ми маємо й пізніші аж до наших часів намагання обмежити, звузити Шевченка, пристосувати його до потреб то тих, то тих верств української буржуазії. Либонь, ні одного письменника в світовій літературі не приборкала, не обмежила, не спотворила, кінець-кінцем, «дружня» критика так, як Шевченка. Але це було вже після його смерти. Живий Шевченко був нездоланний, простягаючи руку вперед через голови тогочасного українського культурного оточення. Собі культурного оточення він не мав. Воно стало культурним пізніше, власне, стає ще й сьогодні. З оточенням своїх часів Шевченко був у повному конфлікті.

А як же основоположники буржуазно-національної літератури—Куліш і Костомаров? Адже Куліша буржуазна критика змалювала нам, як постать, зіткану з внутрішніх суперечностей, до того ж таку, що, принаймні, в другій половині життя перебувала в стані перманентного конфлікту з суспільством, з оточенням. Костомарова ж ми знаємо, як людину, повну вагань щодо самої української національної ідеї, знаємо його скепсис щодо можливости, а особливо щодо маштабу розвитку української літератури. Адже Костомаров був ніби в певному конфлікті і з самим Кулішем. Автор таких творів, як «Співець Митуса» й «Еллада», гарний перекладач Байрона, він проте надто скептично ставився до можливости отакого «европеїзму» в українській поезії.

Сам заклавши деякі підвалини для ширшого й глибшого розвитку української поезії, для «европеїзації» її тематики й стилю, пізніше М. Костомаров, що й замолоду не був таким послідовним представником національної буржуазної ідеї, як П. Куліш, плутаючись між рештками ще февдального світогляду, став послідовним прихильником своєрідних «провансальських» теорій. Колишній перекладач Байрона, заперечував пізніше будь-яку потребу широкого розвитку української літератури і в 80-х роках з нагоди Кулішевих перекладів Шекспіра заявляв:

«Настоящее положение южнорусского наречия таково, что на нем следует т в о р и т ь, а не переводить, и вообще едва ли уместны переводы писателей, которых каждый интеллигентный малорус прочтет на русском языке, который давно уже стал культурным языком всего южно-русского края; притом этот общерусский язык не чужой, не заимствованный язык, а выработанный усилиями всех русских, не только великороссиян, но и малороссов».[1])

Але відомо, що й у 40-х роках між Кулішем і Костомаровим точилися доволі запеклі суперечки про основні проблеми, зв'язані з українською культурою. Кулішеві доводилося вже тоді боронитися від закидів Костомарова в надмірному демократизмі української літератури.

«Зачем вы говорите, что у нас, украиноманов, и д е а л ы в г о л о в е м у ж и к и, с в и н а р и, ч у м а к и и т. п. р а б ы? (підкр. Куліша). Это брань и больше ничего. Украинец сочувствует и Ахиллесу, и Александру Македонскому, и крестовым походам, и Генрихам, Людовикам и прочая, но следует ли из этого, чтобы он, оставив свое, писал о них?..

Но оставить своих полуобразованных Гекторов и Ахиллов потому только, что мы не имеем Периклов, Сократов, Наполеонов—верх безразсудства»,—писав Куліш (лист 27/VI—1846 р.).

Провалля між Кулішем і Костомаровим нема. Сперечаються вони, стоячи не на різних клясових позиціях, виходячи не з різних поглядів. Двоє діячів буржуазної культури сперечаються, чи витримає культура їх нації [2]) те велике навантаження, що повинна накласти на неї українська буржуазія, чи підготовлена вона до цього? Дрібнопанське вульґарне «мужицтво» Костомаров бере за справжній демократизм її. Це йому не до вподоби. Куліш не погоджується з такою оцінкою ситуації й говорить про достатню навантаженість національними ідеями й попередньої культури української, про українських Гекторів і Ахіллів. Так і проситься тут блискуча Шевченкова антитеза, що б'є однаково і Куліша, і Костомарова:

То й побачите, що ось-що
Ваші славні Брути— і далі.

Буржуазна критика вважає П. Куліша за безпосереднього спадкоємця й носія традицій Шевченкових в українській літературі. Це викликано тенденцією підперти постать Куліша, що в основу всього поставив національну ідею, буржуазне поняття нації, що був родоначальником української буржуазної літератури,—іменем і авторитетом Тараса Шевченка.

[1]) Костомаров. П. А. Кулиш и его последняя литературная деятельность. «К. Стар.» 1882, II, стор. 223—232.

[2]) Що Костомаров—напівросіянин з походження, це великого значення не має. Адже і Куліш в одному з листів давав йому «право украинского гражданства».

Куліш був діяметрально-протилежний Шевченкові, хоч і намагався сам бути Шевченковим спадкоємцем, «продовжувати» його роботу, намагаючися вкласти її в рямці своїх завдань:

Чи мені по тобі
Сумом сумувати,
Чи твою роботу
Взяти докінчати?

—пише Куліш у своєму вірші «Брату Тарасові на той світ», ще й укладає в уста України—«матері безталанної» таку оцінку його, Кулішевого, й Шевченкового шляхів:

«Різно, діти, різно
В світі пробували,
Та єдину душу
Удвох вони мали.
Різно, діти, різно
По світу блудили,
Та на одно діло
Душу положили».

Але ж Шевченкова думка працює в напрямку соціяльно-визвольної боротьби, а Кулішева в напрямку суто-національної акції, просвітительства для оформлення національної свідомости української дрібної буржуазії в місті й на селі.

Так, в поемі «Великі проводи», позбавленій уже ранньої національної романтики, Куліш усі свої симпатії кладе на бік заможного козацтва, на бік людей, які, щоправда, власною енерґією, власними заслугами, а не в спадки, добилися панівного в суспільстві стану. Загальнонаціональні інтереси України під проводом цієї верстви—гадає Куліш—спільні;

Як у всіх убогих
І у всіх заможних
Буде воля й дума єдина.

Оминаємо тут різноманітні шукання Кулішеві—аж до вихваляння тих, кого націоналісти українські, звичайно, вважали за головних ворогів українського народу—польських королів і маґнатів, російських царів Петра I і Катерини II, навіть (у поемі «Маруся Богуславка») зовсім нереального з погляду історичної правдоподібности мусульманського владаря Османа II.

Для нас головне важить висновок, що його цілком логічно робив з усіх спроб зформувати свій світогляд ранній представник української буржуазії: це—гасло просвітительства, суто-буржуазного цивілізаторства, в ім'я єдиної «всенародньої» національної ідеї. З цього випливали всі погляди Куліша щодо «европеїзації» української культури, вся його праця культурна, а також і культурницька для піднесення національної свідомости певних верств селянства. Ця буржуазна програма, мавши в собі деякі елементи поступові, напр., антиклерикальні, в той же час могла миритися й з крайньою реакційністю окремих гасел.

Куліш вважав себе за піонера культури:

Я не поет і не історик, ні!
Я піонер з сокирою важкою...

Водночас, стоявши вище над свою інтеліґенцію, що не розуміла завдань його піонерства, Куліш вдягається подекуди в шати індивідуалізму.

У розвитку поезії Кулішевої можна вбачати три основних етапи: поема «Україна» 1843 року—невдала спроба української «Іліяди», збірка «Досвітки» 1862 р.—в великій ще мірі зв'язана з мотивами Шевченкового «Кобзаря»; «Хуторна поезія» 1882 р. і «Дзвін» 1893 р.—дві збірки, що відбивають, власне, розвиток єдиного комплексу ідей Кулішевих у боротьбі з оточенням. Тут забагато малоцінної з художнього погляду віршованої публіцистики, обтяжують збірки і вправи Кулішеві з елементами «староруської» мови—жертва власним поетовим теоріям. Але і в цих збірках, особливо в «Дзвоні», Куліш подекуди дає твори неабиякої художньої вартости.

До старечих років життя Кулішевого належить і його надзвичайно плодюча перекладна робота, що її багато зібрано в збірці «Позичена кобза». Куліш подужав навіть таку надмірно, здавалося, тяжку для його часів річ, як переклад на українську мову драм Шекспірових. Що всі ці завдання входили органічно до буржуазно-культурницької програми Кулішевої, про те свідчать і власні його оцінки перекладної роботи, напр., у відомому вірші «До рідного народу» (подаючи йому український переклад Шекспірових творів).

«Мов Мефістофель у закінченні Ґетевого «Фавста» воює з розами, що кинені руками янголів, за його дотиками переміняються на огні і палять його,—так Куліш до смерти воював з Шевченківськими поняттями й образами... Навіть екскурсії на поле европейської науки та літератури, праця над Шекспіром та Біблією, не могли вказать йому певного виходу. Всюди він

яснювалася її чимала популярність не тільки серед українських, а й серед російських читачів! Отруєна травестією й брутальним бюрлеском ця література не мала перспектив розвитку й дедалі стиль її знижувався й, коли можна так висловитися, знищувався!

Аджеж і Євг. Гребінка не спромігся, перекладаючи Пушкінову «Полтаву», наблизитися до справжнього стилю цього гімна російській державності. Пушкінову хвалу, що органічно й міцно виплива́ла з його клясової основи, з того місця, що займав він у суспільстві, Гребінка, не хотячи навіть цього, так само травестіював, знизив і знищив!

Деякі дослідники нам закинуть: аджеж було не тільки це. Аджеж і в дрібнопанській літературі було чимало різних напрямків (і травестійний, і сентиментальний, і романтичний, і ще інші!). Аджеж і Гулак-Артемовський писав не тільки так, аджеж він робив зовсім не травестійні спроби перекладу псальм, ба навіть намірювався не травестійно перекладати Горація. Одна з тих спроб «До Любки», хоч і заміняє ввесь римський кольорит українським, проте майже не знижує стилю первотвору, ба навіть заслуговує на те, щоб її звати першою й доволі вдалою спробою суто-ліричного віршу в українській поезії. Ми знаємо, що і Гулак-Артемовський, і белетрист Квітка-Основ'яненко висловлювали подекуди думку про те, що українська мова й література годяться не тільки для сміховини, що можна писати цією мовою й сентиментальні та взагалі серйозні речі. Обидва, особливо Квітка, це стверджували й частиною своєї літературної практики!

Нам можуть сказати й те, що були ж якісь елементи соціяльної критики, коли не в усіх, то в багатьох дрібнопанських письменників, починаючи від Івана Котляревського, не виключаючи й Гулака-Артемовського.

Так, усе це було, хоч про останнє—характер тої соціяльної критики — нам доведеться ще окремо складати певні підсумки. Література дрібнопанська не була й не могла бути чимось подібним до струнко вишикуваної чоти салдат, що рівно ступають у ногу. Так уявляти собі будь-який період у розвитку історії літератури—означало б мислити зовсім антидіялектично. Внутрішні суперечності дрібнопанського патріярхального господарства не могли не відбитися й то по різному на різних представниках певного літературного покоління. Одні з них обмежувались тільки жартівливим підроблюванням під мову й манеру «хитрого хохла», будучи в основних своїх культурних запитах людьми російської культури; другі — щиро відштовхувалися від немилої їм сучасности, мріяли про ті часи, коли господарства патріярхальні з усіма відповідними ідеологічними надбудовами ще не були захитані; нарешті, треті вже й шукали якогось контакту з заможнішими верствами селянства, насамперед з тими, кого потім Куліш уявляв собі в ролі цивілізованих хліборобів, а відтак піддавали під певну критику, коли ще не саме кріпацтво, то принаймні найбрутальніші з його прояв.

У деяких авторів можна знайти сліди всіх трьох тенденцій. Так, у того ж таки Гулака-Артемовського знайдемо аж надто разючі елементи травестії в його «Горацієвих одах», а чималою мірою й у «Рибалці», де автор ніби й не мав наміру травестіювати стиль Ґете; сум за минувшиною відбито, хоч і вульґарно, з елементами травестії Лермонтова («Печально я гляжу на наше поколенье») в вірші «Упадок віка»; нарешті, третя тенденція відбивається в тій сутій ліриці Гулаковій, де виступає він з сентиментальними віршиками, стилізуючи їх під народні пісні, та в деяких байках (особливо «Пан та собака»).

Але треба цю многість тенденцій і спрямовань розглядати синтетично. Основне протиріччя тогочасної української літератури, що випливало з її стану, таке: була вона поміщицька, але прикута через певні історичні обставини до селянської тематики, селянських образів, понять тощо. Тому ця література була наскрізь отруєна отою травестією, глузуванням з «хитрого хохла» й не могла піднестися до якогось іншого трактування селянської тематики, як не могла й вийти ген за межі цієї тематики. Це була література позбавлена власних ідей і цілком безперспективна, реакційна вже самим фактом свого існування. Обсяг ідей і стилістичних можливостей цієї літературної ґенерації дедалі не поширювався, а фатально звужувався. Явище досить рідке в історії літератури, запримічене, але не проаналізоване, від усіх дослідників: перший твір цієї школи, «Енеїда» Ів. Котляревського, непорівняно багатший і цікавіший з усіх поглядів, ніж ті твори, що ця поезія давала на 50 і більше років (а час для існування одної школи який!) пізніше. Коло не поширювалося, а звужувалося. Ціла верства суспільна все менше й менше могла сказати, все меншало її місце в житті, а проте через особливості господарчого розвитку відсталої країни вона занадто довго не сходила з кону.

Нам неважко тепер збагнути контакт українських поетів з найреакційнішою частиною слов'янофілів, їх співробітництво в таких органах, як журнал «Маяк» Бурачека. Ми можемо зрозуміти глибше й ті причини, що примусили представника російського «западничества», раннього діяча й ідеолога молодої поступової російської буржуазії В. Бєлінського брутально виступити проти Шевченка. Бєлінський помилився тільки в тому, що не спромігся виділити раннього Шевченка з тої української поезії, з якою йому вже доводилося сти-

катися, він не відчув, що Шевченко не тільки відмінний, а протилежний до своїх «колеґ», що через те він мав колосальні перспективи для розвитку і ідеологічного і стилістичного. Це була дійсно непоправна помилка великого критика. Але що від української поезії в цілому дхнуло зле, що все її до-Шевченківське існування було надто мізерне з усіх поглядів та реакційне в самій суті, те Бєлінський відчув слушно. Українським націоналістам з народників, які ставляться до всього абсолютно («як воно мені не до вподоби, не годиться, то й взагалі воно кепське!»), здавалося б не було чого так ображатися на оцінку від Бєлінського тогочасної поезії. Адже їм самим доводиться одною рукою нанизувати, напр., факти пожвавлення харківського українського літературного життя першої половини XIX століття, появу низки альманахів тощо, а другою рукою писати гнівні тиради на адресу найактивніших учасників і керівників цього руху за їх надмірну реакційність. Мало не за центральну постать цього життя 30-х років можна вважати поета О. Корсуна. Свідчить Костомаров, що тоді в Харкові найактивніші, «віддані ідеї відродження української мови й літератури» були Корсун, Петренко, Щоголів, Кореницький, Писаревський.

У Харкові ще з десятих років XIX ст. виходили різні видання, що так чи так відгукувалися на українські питання й містили дещо з української літератури. У 30-х роках вийшов цілий ряд альманахів. Серед них найвидатніше місце зайняли «Молодик» Бецького і «Сніп» Корсуна. Повна назва «Снопа» (за правописом оригіналу): «Сніпъ, українскій новорочникъ. Зкрутивъ Александръ Корсунъ. Рікъ первій. Харківъ. Друковано въ университетській штанпарні 1841». У «Снопі», крім самого Корсуна, брали участь М. Костомаров, П. Кореницький, літературна родина Писаревських—піп отець Степан, його дружина Марта й син Петро. Уміщені в збірнику переклади М. Костомарова з Байрона й М. Писаревської з Петрарки вносили до нього вже певний елемент «европейський», пориваючи з традицією травестії й бурлеску.

Діяльність Корсуна цікава ще в зв'язку з взаєминами між ним і Костомаровим, що були дуже міцні, мавши певне значення й для розвитку Костомарова.

О. Корсун, очевидно, був не гірший і не кращий за пересічний рівень тої дрібнопанської літератури, в якій активно виступав. Але буржуазна історія літератури в особі ак. С. Єфремова його невблаганно судить, ідеалізуючи інших, мало від Корсуна відмінних поетів.

«Замолоду дав кілька зразків віршованої прози, в яких виявив величезний роялізм та цілковите нерозуміння ні завданнів поезії, ні вимогів часу».[1])

Буржуазно-народницька критика була б, очевидно, послідовніша, засудивши з погляду своїх сучасних концепцій увесь, без сумніву, «роялістичний» дрібнопанський період в українській літературі, в тій літературі, що веде свою історію від Івана Котляревського—автора не лише «Енеїди», «Наталки Полтавки», «Москаля Чарівника», але й «Оди до князя Куракіна».

Адже усе це було невипадково. Адже Котляревський був не звичайний собі бідний дворянин-урядовець, а й церемонімайстер (офіційна посада, правда, багато пізніше написання «Енеїди») при «дворі» генерал-губернатора князя Рєпіна.

У загальному нарисі про українську поезію неможна дати Котляревському й його «Енеїді» тої докладної оцінки, на яку вони заслуговують. Але треба визнати, що попри всі величезні переваги з усіх поглядів над дрібнопанською пізнішою літературою, вона була гідним початком саме цієї літератури. Чи треба згадувати, як прийняли «Енеїду» її сучасники не тільки українці, але й росіяни, як реготали вони, читаючи її. До того ж є свідчення, що росіян найбільше тішили особливості «кумедного малоросійського нарѣчія». Це тривало доти, доки нове російське покоління устами барона Брамбеуса (Сенковського) не поклало край цим легковажним розвагам, а водночас і будьякій цікавості росіян до української літератури! До літератури почали ставитись серйозніше й для українських травестійних бюрлескних творів уже не було місця.

На Україні, коли розвинулися ті суперечності дрібнопанського господарства, що назрівали вже і в другій половині XVIII століття, коли внаслідок їх на ниві культурній стали з'являтися перші покажчики формування буржуазно-національного світогляду, також змінили ставлення до літератури. З тих суперечностей доби й кляси, що відбилися й в самій «Енеїді», стали брати інші сторони, інші елементи, що їх, безперечно, не усвідомлював і сам Котляревський.

Розуміється, має слушність тов. В. Коряк, коли твердить про «Енеїду»:

«Це ніби український памфлет на зразок твору західніх гуманістів («Листи темних людей»), памфлет, що в йому панство

[1]) С. Єфремов. Історія українського письменства, Київ, «Вік», 1917. стор. 187.

бачило себе й сміялося з себе, часом не розуміючи з кого власне воно сміється».[1])

У цих особливостях «Енеїди» й було закладено підвалини її пізнішої ваги, того, що її згодом стали серйозніше й глибше трактувати, надаючи їй значення справді основного й першого твору нової української поезії. Пізніше це створило й своєрідний національний культ І. Котляревського, що його можна стисло характеризувати хоча б такою цитатою з раннього (ще до модернізму) твору Миколи Вороного— «На свято відкриття пам'ятника Іванові Котляревському» (1903 р.):

День надворі! Нас кличе новий наш гетьман,
Не гетьман військовий, а культурний.
Тим гетьманом тепер у нас батько Іван,
Що вказав нам шлях літературний!

Тут уже пізній відгомін тих концепцій, що визрівали внаслідок суперечностей ще дрібнопанської літератури. Утворювалася думка про літературу, як форму громадської роботи — навіть не форму, а еквівалент усіх тих форм громадського й державного життя, яких не було на Україні.

Звісно, в процесі формування народницько-національних ідей про літературу, як певну форму громадського «подвижництва», часто невірно тлумачили соціяльні мотиви творчости Ів. Котляревського. Інколи робили з нього мало не першого народника. Відгомони цих тенденцій натрапляємо подекуди й досі (напр., у статті С. Гречишка «З історії української інтеліґенції»—«Ч. Шл.», 1928, № 4). Критика певних громадських явищ у Котляревського ніколи не зачіпає по суті ні одної з форм тодішнього державного й громадського життя або навіть побуту. Котляревський критикує тільки спотворення, пересади. Така поміщицька «самокритика» не шкодить, а навпаки часто корисна тій клясі, до якої належав Котляревський. Адже ідея «гуманного» кріпацтва без надуживань над селянами, особливо над дворовою челяддю, але з залишенням усіх основних вигід і переваг привілейованої кляси, виявлена і в Котляревського, а ще чіткіше в Гулака-Артемовського («Пан та собака») й Євгена Гребінки («Злий кінь»)—не мала в собі нічого реформаторського, а була, очевидно, одним з заходів самооборони захитаної суперечностями господарства верстви!

Українська поезія від Котляревського й до кінця дрібнопанської літературної школи, попри різні шукання в різних напрямках стилістичних, всеж була надто обмежена і в своїх можливостях стилістичних. Далеко недосконалий важкий тонічний вірш Котляревського (на канві 4-стопного ямбу), особливо недоладній подекуди щодо евфонії. Це випливало великою мірою і з загального стилістичного спрямовання—зниження стилю. Ніякою мірою не могли удосконалити цей вірш послідовники Котляревського, як не могли вони поширити й ідейні маштаби літератури. Більше значення в їх роботі мали стилізації української народньої пісні, а почасти й продовження старої силабічної традиції.

Ці спроби були цінні тим, що готували вже певний ґрунт для стилістики Шевченкової, зокрема для появи винятково цікавої ритміки цього справжнього основоположника нової української поезії. Справді, тільки схоласти можуть посилатися на те, що і в Шевченка, як і в Котляревського, були твори, писані 4-стопним ямбом. Адже їх споріднює тільки мертва канва – умовність схоластичної поетики, що її тяжіння дається відчути в Котляревського, але зовсім його непомітно в Шевченка. 4-стопний ямб Шевченко деформує цілком і проти Котляревського, і проти російських поетів, на чолі з Пушкіним, розбиваючи його схему надзвичайно сміливим для тих часів інтонуванням, блискучими засобами евфонії, що наперекір поетиці Котляревського дуже видатне місце зайняла в поетиці Шевченка, нарешті, цілком новими для тих часів, а для української поезії особливо, способами римування.

Так Шевченко, що народився як поет у дрібнопанській літературі, діялектично заперечуючи всю її суть і зовнішні прояви, спромігся закласти підвалини справді міцної, всіма сторонами багатої поезії, революційним своїм спрямованням випереджуючи й подібних до нього революційних поетів поступовіших країн.

III.

Коли Шевченко ставив українську поезію на певний дуже високий щабель, відкривав перед нею широкі обрії ідеологічні й великі можливості культури українського віршу, то його сучасники,—основоположники літератури буржуазної, ті, хто з'явився внаслідок не основного протиріччя доби (визиск закріпаченого селянства), а внаслідок внутрішніх суперечностей українського дворянства,—вони шукали якоїсь синтези між дрібнопанською тезою й Шевченковою антитезою. Вони мали підпору в нових суспільних культурних формаціях, в новій українській інтеліґенції і, без сумніву, в певній частині тих, хоча б

[1]) В. Коряк. Нарис історії української літератури, т. І, 1927, стор. 286.

потенціяльно «цивілізованих», хліборобів — заможних господарів, що стали основною базою української буржуазної літератури.

Чи ж була синтеза? Ми бачили боротьбу Куліша з Шевченком, боротьбу за те, щоб зробити Шевченка своїм — борцем за «всенародню» національну ідею. Ми маємо й пізніші аж до наших часів намагання обмежити, звузити Шевченка, пристосувати його до потреб то тих, то тих верств української буржуазії. Либонь, ні одного письменника в світовій літературі не приборкала, не обмежила, не спотворила, кінець-кінцем, «дружня» критика так, як Шевченка. Але це було вже після його смерти. Живий Шевченко був нездоланний, простягаючи руку вперед через голови тогочасного українського культурного оточення. Собі культурного оточення він не мав. Воно стало культурним пізніше, власне, стає ще й сьогодні. З оточенням своїх часів Шевченко був у повному конфлікті.

А як же основоположники буржуазно-національної літератури — Куліш і Костомаров? Адже Куліша буржуазна критика змалювала нам, як постать, зіткану з внутрішніх суперечностей, до того ж таку, що, принаймні, в другій половині життя перебувала в стані перманентного конфлікту з суспільством, з оточенням. Костомарова ж ми знаємо, як людину, повну ваган щодо самої української національної ідеї, знаємо його скепсис щодо можливости, а особливо щодо маштабу розвитку української літератури. Адже Костомаров був ніби в певному конфлікті і з самим Кулішем. Автор таких творів, як «Співець Митуса» й «Еллада», гарний перекладач Байрона, він проте надто скептично ставився до можливости отакого «европеїзму» в українській поезії.

Сам заклавши деякі підвалини для ширшого й глибшого розвитку української поезії, для «европеїзації» її тематики й стилю, пізніше М. Костомаров, що й замолоду не був таким послідовним представником національної буржуазної ідеї, як П. Куліш, плутаючись між рештками ще февдального світогляду, став послідовним прихильником своєрідних «провансальських» теорій. Колишній перекладач Байрона, заперечував пізніше будь-яку потребу широкого розвитку української літератури і в 80-х роках з нагоди Кулішевих перекладів Шекспіра заявляв:

> «Настоящее положение южнорусского наречия таково, что на нем следует **творить**, а не переводить, и вообще едва ли уместны переводы писателей, которых каждый интеллигентный малорус прочтет на русском языке, который давно уже стал культурным языком всего южно-русского края; притом этот общерусский язык не чужой, не заимствованный язык, а выработанный усилиями всех русских, не только великороссиян, но и малороссов».[1])

Але відомо, що й у 40-х роках між Кулішем і Костомаровим точилися доволі запеклі суперечки про основні проблеми, зв'язані з українською культурою. Кулішеві доводилося вже тоді боронитися від закидів Костомарова в надмірному демократизмі української літератури.

> «Зачем вы говорите, что у нас, украиноманов, **идеалы** в **голове мужики, свинари, чумаки и т. п. рабы**? (підкр. Куліша). Это брань и больше ничего. Украинец сочувствует и Ахиллесу, и Александру Македонскому, и крестовым походам, и Генрихам, Людовикам и прочая, но следует ли из этого, чтобы он, оставив свое, писал о них?..
>
> Но оставить своих полуобразованных Гекторов и Ахиллов потому только, что мы не имеем Периклов, Сократов, Наполеонов — верх безразсудства», — писав Куліш (лист 27/VI—1846 р.).

Провалля між Кулішем і Костомаровим нема. Сперечаються вони, стоячи не на різних клясових позиціях, виходячи не з різних поглядів. Двоє діячів буржуазної культури сперечаються, чи витримає культура їх нації [2]) те велике навантаження, що повинна накласти на неї українська буржуазія, чи підготовлена вона до цього? Дрібнопанське вульґарне «мужицтво» Костомаров бере за справжній демократизм її. Це йому не до вподоби. Куліш не погоджується з такою оцінкою ситуації й говорить про достатню навантаженість національними ідеями й попередньої культури української, про українських Гекторів і Ахіллів. Так і проситься тут блискуча Шевченкова антитеза, що б'є однаково і Куліша, і Костомарова:

> То й побачите, що ось-що
> Ваші славні Брути— і далі.

Буржуазна критика вважає П. Куліша за безпосереднього спадкоємця й носія традицій Шевченкових в українській літературі. Це викликано тенденцією підперти постать Куліша, що в основу всього поставив національну ідею, буржуазне поняття нації, що був родоначальником української буржуазної літератури, — іменем і авторитетом Тараса Шевченка.

---

[1]) Костомаров. П. А. Кулиш и его последняя литературная деятельность. «К. Стар.» 1882, II, стор. 223—232.

[2]) Що Костомаров — напівросіянин з походження, це великого значення не має. Адже і Куліш в одному з листів давав йому «право украинского гражданства».

Куліш був діяметрально-протилежний Шевченкові, хоч і намагався сам бути Шевченковим спадкоємцем, «продовжувати» його роботу, намагаючися вкласти її в рямці своїх завдань:

Чи мені по тобі
Сумом сумувати,
Чи твою роботу
Взяти докінчати?

—пише Куліш у своєму вірші «Брату Тарасові на той світ», ще й укладає в уста України—«матері безталанної» таку оцінку його, Кулішевого, й Шевченкового шляхів:

«Різно, діти, різно
В світі пробували,
Та єдину душу
Удвох вони мали.
Різно, діти, різно
По світу блудили,
Та на одно діло
Душу положили».

Але ж Шевченкова думка працює в напрямку соціяльно-визвольної боротьби, а Кулішева в напрямку суто-національної акції, просвітительства для оформлення національної свідомости української дрібної буржуазії в місті й на селі.

Так, в поемі «Великі проводи», позбавленій уже ранньої національної романтики, Куліш усі свої симпатії кладе на бік заможного козацтва, на бік людей, які, щоправда, власною енергією, власними заслугами, а не в спадки, добилися панівного в суспільстві стану. Загальнонаціональні інтереси України під проводом цієї верстви—гадає Куліш—спільні;

Як у всіх убогих
І у всіх заможних
Буде воля й дума єдина.

Оминаємо тут різноманітні шукання Кулішеві—аж до вихвалляння тих, кого націоналісти українські, звичайно, вважали за головних ворогів українського народу—польських королів і маґнатів, російських царів Петра І і Катерини II, навіть (у поемі «Маруся Богуславка») зовсім нереального з погляду історичної правдоподібности мусульманського владаря Османа II.

Для нас головне важить висновок, що його цілком логічно робив з усіх спроб зформувати свій світогляд ранній представник української буржуазії: це—гасло просвітительства, суто-буржуазного цивілізаторства, в ім'я єдиної «всенародньої» національної ідеї. З цього випливали всі погляди Куліша щодо «европеїзації» української культури, вся його праця культурна, а також і культурницька для піднесення національної свідомости певних верств селянства. Ця буржуазна програма, мавши в собі деякі елементи поступові, напр., антиклерикальні, в той же час могла миритися й з крайньою реакційністю окремих гасел.

Куліш вважав себе за піонера культури:

Я не поет і не історик, ні!
Я піонер з сокирою важкою...

Водночас, стоявши вище над свою інтеліґенцію, що не розуміла завдань його піонерства, Куліш вдягається подекуди в шати індивідуалізму.

У розвитку поезії Кулішевої можна вбачати три основних етапи: поема «Україна» 1843 року—невдала спроба української «Іліяди», збірка «Досвітки» 1862 р.—в великій ще мірі зв'язана з мотивами Шевченкового «Кобзаря»; «Хуторна поезія» 1882 р. і «Дзвін» 1893 р.—дві збірки, що відбивають, власне, розвиток єдиного комплексу ідей Кулішевих у боротьбі з оточенням. Тут забагато малоцінної з художнього погляду віршованої публіцистики, обтяжують збірки і вправи Кулішеві з елементами «старорускої» мови—жертва власним поетовим теоріям. Але і в цих збірках, особливо в «Дзвоні», Куліш подекуди дає твори неабиякої художньої вартости.

До старечих років життя Кулішевого належить і його надзвичайно плодюча перекладна робота, що її багато зібрано в збірці «Позичена кобза». Куліш подужав навіть таку надмірно, здавалося, тяжку для його часів річ, як переклад на українську мову драм Шекспірових. Що всі ці завдання входили органічно до буржуазно-культурницької програми Кулішевої, про те свідчать і власні його оцінки перекладної роботи, напр., у відомому вірші «До рідного народу» (подаючи йому український переклад Шекспірових творів).

«Мов Мефістофель у закінченні Ґетевого «Фавста» воює з розами, що кинені руками янголів, за його дотиками перемінюються на огні і палять його,—так Куліш до смерти воював з Шевченківськими поняттями й образами... Навіть екскурсії на поле европейської науки та літератури, праця над Шекспіром та Біблією, не могли вказать йому певного виходу. Всюди він

знаходив ненавидну тінь Шевченка (пор. Шевченкові Псальми та Кулішів «Псалтир») і всюди, мов ланцюг каторжника, тяглось за ним болюче почуття його епіґонства»—
влучно характеризував цими словами місце Куліша в українській поезії Іван Франко.

Куліш працював і творив, закладав підвалини української буржуазної культури, далеко випереджуючи своє оточення так само, як випереджував своє оточення Тарас Шевченко. Кулішеві доводилося кувати свій національний, буржуазний суттю світогляд, оформлювати буржуазну національну ідею на ґрунті даних йому від оточення елементів світогляду доби. Піднестися цілком над свою добу, вирватися за її межі неможливо. Отже Куліш, як і Шевченко, виходив із світогляду своєї доби, сприймав, розвивав і поборював різні тези цього світогляду й до кінця життя не спромігся вийти зовсім за дані йому одразу від оточення межі, тільки борсався в боротьбі з тим суспільством, що його на кілька голів переріс.

Не було в творчості Кулішевій тих непогоджених суперечностей, що їх убачала буржуазна критика. Навпаки, ми бачимо в його шуканнях справжню діялектичну синтезу.

Але в становищі української національної буржуазії доби Кулішевої і приблизно до революції 1905 року були внутрішні протиріччя, що їх зародки натрапляємо і в творчості, зокрема поезії Кулішевій. Розвиток буржуазії був ненормальний і нездоровий. Тому накреслювалося вже з часів Кулішевих дві ніби суперечних тенденції: обмеженої, через історичні обставини розвитку української буржуазії, національно-громадської акції, опанування певних верств селянства, що мали за Кулішем скласти кадр «цивілізованих хліборобів». Звідси— його «просвітительство». З другого боку ніби щось протилежне: навантаження української культури всіма досягненнями культури европейської—робота для одиниць, або, певніше, для майбутнього.

Розірвано ці елементи й тенденції призводили з одного боку до практики таких українських поетів, як М. Старицький, П. Грабовський, І. Манжура,—з їх громадською поезією, позбавленою проте широкого суспільного діяпазону, а ще пізніше—Борис Грінченко. Борис Грінченко—це досить прикметно—ставив собі питання про ролю й місце европейської перекладної літератури в українському культурному процесі. Але ввесь його народницький світогляд з примітивно-утилітаристичним підходом до літератури, як одного з головних засобів громадської акції, не давав йому змоги більш-менш глибоко розв'язати це питання. Так Грінченко доходив до ось яких спрощень:

«Чи не було б добре,—писав він,—пустити в нарід і поширити всі видатніші твори світового письменства—та й подивитися, як їх нарід прийме. Ми тоді могли б побачити, що саме є серед нашого літературного надбання таке, що може нас об'єднувати з масами... що саме нарід розуміє, і що ні, що і чим йому подобається, або ні». [1])

Народницька течія з таким спрощеним підходом і до перекладної, і до своєї власної літератури, певно, не могла себе проявити чимось дуже видатним і яскравим і в царині поезії. Хоч ця течія раз-у-раз посилалася на традиції Шевченкові, але ні один з її представників не міг піднестися хоча б до того, щоб бути гідним Шевченковим епіґоном, щоб його твори хоч трохи переросли межі тих утилітарних завдань, якими звузили їх значення й обсяг впливу самі їх автори. Невибагливий спрощений стиль, тенденційність у вислові певних громадських постулятів, обмеженість ідейного розмаху—до цього свідомо призводили свою поезію поети типу Бориса Грінченка. Діяльність Грінченка і йому подібних мала спадкоємців на громадському полі— в дрібно-буржуазному націоналістичному рухові, у «просвітянстві» й аж до часів Центральної Ради та УНР. Поезія ж Грінченкового типу дальшої еволюції не зазнала, бо не була це сута поезія, а тільки один із способів «езопівської мови», один з варіянтів захисного кольору, з яких мусили до певного часу користатися діячі українського націоналізму, не мавши ширшої громадської трибуни.

Друга лінія розвитку української буржуазної поезії—нагромадження культурних цінностей—іде від Куліша через «першого українського парнасця» Я. Щоголева, через деякі твори Руданського й Глібова (що, правда, вславилися більше, як байкарі) через Вол. Самійленка, Агатангела Кримського, аж до українського модернізму й декадентства. Ця остання тема лежить уже поза межами першого тому антології. У групі поетів-«парнасців» перше місце, безперечно, належить Щоголеву— першому з поетів українських, що культивував український вірш, поетичне слово, як певну самостійну цінність, майже не відгукуючись на будь-які громадські завдання, що переважали тоді в українській поезії. Його поезія була діяметрально протилежна поезії типу Грінченкового. Буржуазна критика намагалася змалювати Щоголева, як сутого індивідуаліста, як «сверчка запечного». Не треба затуляти очі на крайню реакційність цього індивідуалізму, що спирався на інтереси найвідсталіших верств української буржуазії. Протести проти

[1]) «Перед широким світом». Київ, 1907, стор. 7—8.

наступу капіталізму з погляду попередніх господарчих форм, його обурення будь-якими реформами, навіть оборона бурсацького побуту й жорстокої педагогіки—все це відбилося й в поезії Щоголева, даючи нам ряд яскравих свідчень про реакційність «першого українського парнасця». Націоналістична критика витлумачила Щоголева неповно й загалом зменшила його значення в історії української поезії. Марксистська критика повинна його значення піднести, як поета високої поетичної культури, заразом ясно виявляючи реакційний ґрунт, на якому ця культура зростала.

Літературна боротьба—що ближче до кінця XIX століття, то все більше розпалювалася. Назрівав уже той вибух, ті запальні суперечки, що зчинилися на початку нашого століття, особливо в зв'язку з появою альманаху «З-над хмар і з долин».

IV.

Поки боролися між собою представники Грінченкового народництва з представниками модернізму, українська поезія вже встигла стати на вищий щабель, де було синтетично поєднано всі позитивні здобутки обох течій—і громадську спрямованість першої, і прагнення до справжньої європейської культури—другої. Ця синтеза не була механічним поєднанням непримиренного, а далася в процесі розвитку, в процесі засвоєння й діялектичного заперечення тих положень, які ставили обидві течії української буржуазної літератури.

Ця синтеза йшла лінією наукової, а зокрема й літературно-критичної роботи Драгоманова, різноманітної щодо жанрів художньої творчости та активної роботи в різних ділянках культури Івана Франка, й далі збагачувалася, набувала нових барв у творчості Лесі Українки.

Про Івана Франка ні в якому разі неможна говорити тільки як про поета. Це не дало б змоги більш-менш повно визначити хоча б характер самої його поезії. В межах цього нарису отже можна з приводу цієї велетенської постаті нової української поезії поставити тільки кілька тез.

Поява Івана Франка в західньо-українській поезії є явище ще яскравіше й блискучіше, ніж колись поява Шевченка в поезії Наддніпрянській. Запізнілий розвиток західньо-українського духового життя,—виплід дуже відсталої економіки, майже цілковита відсутність життя громадського, диктатура відсталого й загалом малоосвіченого попівства українського в житті культурному—все це творило замалий ґрунт для розвитку поезії. Родоначальник цієї поезії—сучасник Шевченка (1811—1843) пан-отець Маркіян Шашкевич та його поплічники й співробітники в збірці «Русалка Дністрова» не дорівнюють ні ідейним, ні художнім своїм розвитком навіть до-Шевченківським дрібнопанським поетам. Їх поезія—ніби епіґонський відгомін віршування ще XVIII століття.

Але й талановитий і багатьма сторонами цікавий попередник Івана Франка Осип Федькович (1834—1888) рідко підносився над цікаві стилізації народньої пісні. Хоча він спинявся з деяким подивом, як на новині, на деяких народницьких теоріях культури й літератури, а втім сам рідко сягав і до цього народницького щабля, лишаючись сумлінним австрійським патріотом і цісаревим вірнопідданим. Відбиваючи ці настрої і в частині своєї поезії, Федькович цим дуже нагадував не своїх сучасників у літературі Наддніпрянській, а великодержавних поетів у до-Шевченківській дрібнопанській літературі.

Не маючи змоги тут аналізувати творчість західньо-українських поетів до Франка й не цитуючи тут зразків (вони є в антології), треба визнати, що їх психо-ідеологічне спрямовання не відкривало широких обріїв для творчости. Більшість їх творів не пережила своєї доби й для нашого читача вони ще дальші, ніж твори багатьох поетів Наддніпрянських.

Тільки в другій половині XIX століття в Західній Україні починається доволі буйний розвиток промислового капіталізму, що не набуває проте національних форм. Діє переважно капітал сусідніх розвинутіших капіталістичних країн. Цей етап позначається складними суперечностями, що сприяють оформленню буржуазної національної ідеї, яка в умовах опору західньо-української буржуазії чужоземному капіталові в політиці оформлюється, як радикалізм, а водночас і перевістками робітничого руху, зародками пролетарської революційної боротьби.

Ці непримиренні пізніше, а на той час ще недостатньо диференційовані суспільні чинники, формували творчість Івана Франка. До того ж, звісно, неможна Івана Франка цілком виводити тільки з західньо-українських умов, неможна забувати не тільки про його значення для всієї України, а й про те, що формувався він так само на базі всеукраїнській, сприймаючи активно впливи Наддніпрянського літературного й громадського життя, особливо Шевченка й Драгоманова.

Для розвитку Франка, як поета, величезне значення відограла Драгоманівська критика попереднього стану української поезії. Драгоманов чимало зробив і для справжнього зрозуміння Шевченка, для ліквідації

народницького культу його, а так само для глибшої орієнтації в післяШевченківській поезії. Хоча з погляду пізнішого марксистського літературознавства деякі твердження Драгоманова потребують чималих корективів, хоч часто позитивістична філософія призводила його до абсолютних тверджень з погляду тільки поточних громадських завдань про того чи того автора, проте для своїх часів, зокрема й для розвитку Ів. Франка, літературна критика Драгоманова мала винятково велике значення.

«Того ради воскліцаю ко Аллаху:

О, пошли нам людей з дзеркалом Діккенса й Гоголя, нехай покажуть нам життя наше й народнє, і прости гріхи птахів, що тільки й уміють цвірінькати про «Парашу—радость нашу», чмілів, що гудуть про батьківську славу, або гробачків, которі думають видрати щонебудь живе з буйтурів та Ярославів і думають, що коли порубають плоху прозу на міряні рядки та розкажуть нам дещо з літописі, то так прямо в Гомери і Шекспіри попадуть». [1])

Франко спромігся дати ту синтетичну поезію, якої шукав Драгоманов. Драгоманов не міг би сказати про Франка, як говорив про його попередників: «Світ стоїть, як і стояв, і після їх віршів».

Поезія Ів. Франка ще сьогодні жива, актуальна, отже й сьогодні викликає навколо себе певні суперечки. Голосів проти Франка, проти його хисту й художнього майстерства нема й, очевидно, не може бути. Але проти тої дороги поетичної, якою йшов Франко, проти послідовної Франкової традиції в поезії можуть бути й бувають заперечення. Вважають, що Іван Франко є поет думки, поет, що засушує інтелектом усі елементи творчости, зв'язані із стороною емоційною, поет, ніби невибагливий до стилістики. За цими твердженнями криються не лише смаки й літературні уподобання модернізму, символізму, акмеїзму (адже можна говорити про наявність і цієї останньої течії на Україні, хоча б у творчості М. Філянського, М. Рильського й інших), а й певне психоідеологічне спрямовання, певне соціяльне обличчя цих пізніших течій у межах буржуазної (і дрібно-буржуазної) української літератури.

Стикаються знову дві традиції: традиція, «солодких звуків повна», традиція, що трактує поезію, як щось навмисно невиразне, з затушкованою суттю, з педальованою семантикою. Ця градація намагається як мога наблизити поезію до музики. Друга традиція йде шляхом добору найдоцільніших, організованих засобів поетичних, підпорядковуючи їх висловленню чіткої й виразної ідеї. Друга традиція найцікавіша й для дальшого розвитку пролетарської поезії. Навколо неї саме тепер зосереджується найбільша увага в зв'язку з формуванням теорії конструктивізму і їм подібних.

[1]) Цит. за В. Коряком, Нарис історії укр. літератури, т. II, стор. 354.

У поезії Івана Франка ми знаходимо надзвичайно яскраві зразки такої поезії, свідомої своїх ідеологічних завдань і художніх засобів. Іван Франко зовсім не нехтує стилістикою своїх творів (окремі недороблені твори цього твердження, звісно, не спростовують), а вперто шукає способів до найкращої її організації з певною метою.

У цих шуканнях Франко синтезував попередні й сучасні йому тенденції розвитку української поезії—насиченість думкою поезії народницької й пильнування поетичної техніки модерністів. Поєднав він ці елементи не механічно, а, заперечивши кожний з них у процесі розвитку й синтезувавши їх на вищому, соціяльно вже одмінному від попередніх, щаблі розвитку.

Ми знаємо Франка—не тільки автора насичених революційним поривом поезій, що стали гімнами боротьби. Нам відомий і песимістичний індивідуалістичний настрій «Зів'ялого листя», і своєрідний нахил до екзотики, хоч і з цілком виправданою поправкою «я наркотиками не шинкую», і «старорущина», вища й тонша за Кулішеву, і, нарешті, повні глибокої філософської проблемности, синтетичні щодо всіх шукань і всього світогляду автора, поеми—такі як «Похорон» і «Мойсей».

Було б занадто наївно виводити, скажімо, характеристику «Зів'ялого листя» тільки з фактів таки невеселої біографії Івана Франка або його «староруєщину» тільки з характеру його наукових студій. Адже не кожна сумна біографія поета конче породить «Зів'яле листя» чи щось подібне (в даному разі мова про характер, а не про якість роботи). Не кожний поет добере відповідних слів, зворотів, засобів техніки поетичної, щоб відбити саме такий комплекс настроїв. Це залежить не лише від самого поета, а й від суспільства, від певного спрямовання тих чи тих течій.

Не вважаємо ми за помилку поета і вченого В. Щурата, що він у часи «Зів'ялого листя» намагався визначити Франка як декадента. Як то не помилка?—спитають нас. А хто ж не знає блискучої відповіді на це Івана Франка? Хто не знає оцього:

Який я декадент? Я син народа,
Що в гору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода.
Я хлопський син, пролог, не епілог.

І справді—сила цієї блискучої відповіді ніби все ліквідує. Але ж:

Даремний спів! В акордах слів
Не виллю своїх скрут.
Як мовчки я терпів, болів,
Так мовчки впаду без жалів
В Нірвани темний кут.

І майже ціла книжка, повна відгомонів буддійської релігійної філософії, повна справжнього занепадництва — «декадентства» філософського з відповідними тенденціями і в доборі образів, і в інших художніх засобах.

Що це—зіткнулося особисте горе з громадським поривом, з незломною волею йти вперед... із своїм колективом? Але в тому ж і річ, що Франко з **своїм** колективом, з якого міг би черпати постійні запаси енергії, від якого брав би певне спрямовання, ніколи не йшов. Франко мусив синтезувати суперечності того суспільства, в якому він працював, отже й, як поет-лірик, узяти всі елементи творчі з того суспільства, неминучо бути в деяких мотивах і народником, і декадентом. Франко був до того ж поетом залізно твердої думки й послідовности. Для нього «декадентство» не могло обернутися на повну мистецьких принад іграшку верств, що вмирали:

Що зразу, бачиться тобі, було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії твої виссало,
Всі сили забира і ще говорить: Мало!

Поезія—для Франка не гра, не вишукане мистецтво слова, як для декадентів-модерністів, а велика драма поета:

I перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
I сушиш кров свою йому для слави,
I своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадила й страви,
I чуєш сам себе рабом його й підданим,
Та в серці шепче щось: Ні, буду твоїм паном.

Це—драма поета, що хоче бути послідовним і в тому пляні, що його Щурат визначив як декадентство. Поет був послідовний, він не одкинув оцю сторону своєї творчости, як щось випадкове, позичене, а довів її до кінця, до останніх висновків, до самозаперечення, до смерти. Ставши на цей шлях, бувши поетом таких настроїв, треба не тільки творчо, а й фізично вмерти.

Оцей маленький інструмент
Холодний та блискучий...
Один кивок... один момент...
І крови ключ кипучий...

Франко був одною стороною творчости декадентом і довів декадентство до кінця, до цілком ясних висновків, вивів його з таємних льохів підсвідомого на світло денне, інтелектом вилучив його справжню суть, просту, як формула:

Один момент—хіба ж се гріх?
І пощо так страждати?
Марний комар, пустий горіх,
То й пощо заваджати?
Ядро завмерло—геть марну,
Порожнюю лушпину!
Один кивок! За мить одну
Навіки я спочину.

Франко був людиною цілком послідовною. І якби він увесь укладався тільки в ці рядки, то, очевидно, вони б і справді були смертним вироком для нього. Але ж вони були смертним вироком для декадентства, для всієї некрофільської поезії, для всіх, терміном Драгоманова користуючись, «гробачків», що почали з'являтися в модерністичній поезії. Тільки сам пройшовши до кінця шлях декадентський, Іван Франко зміг відчути так його внутрішнє самозаперечення:

Не думай, як поет покине
Загальних питань море синє,
І в тихий залив свого серця
Порине, мов нурець заб'ється,
Що там він перли і алмази
Знайде блискучії, без скази,
Знайде тепло і розкіш раю
І світло й пахощі без краю.
А як знайде гидкії черви,
І гіркість сліз, розбиті нерви,
Докори хорого сумління,
Прокляття свого покоління,
Зневіру чорну, скрип розстрою,

То що почать з такою грою?
Чи мають нам мішать поети
Огонь титана й воду лети?

В. Щурат позитивістично визначив творчість Франкову періоду «Зів'ялого листя», як декадентство. Ознаки того були наявні: «опис» їх давав підстави для такої діягнози. Щурат не добачив тільки діялектики Франкового розвитку, не добачив, що Франкове «декаденство» є смерть декадентства.

Те ж саме було і з Франковим народництвом. Це—проблема далеко ширша. До розв'язання її неможна притягати тільки матеріял поетичний, а потрібна ще сила-силенна іншого матеріялу. Але й у поезії Франковій є блискучі ознаки внутрішньої діялектики образів та ідей, внутрішнього самозаперечення націоналістичної свідомости. Цю діялектику образів і ідей, зосереджену головне у Франковому «Мойсеї», досить добре виявив уже Вол. Коряк. Щоб не обтяжувати наш нарис аналізою цього моменту, пошлемося на відповідні сторінки Корякового «Нарису історії української літератури».[1])

У тому ж аспекті, очевидно, треба приймати й такі твори, як «Сідоглавому».

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака;
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.
Ти, брате любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,
Я ж гавкаю раз-в-раз,
Аби вона не спала.

Щó за нелюбов «з надмірної любови» позначила ставлення поета до Русі-України? У ній кривсь вже перехід на інший щабель соціяльної свідомости, до зовсім іншого трактування національної проблеми, до заперечення народницького буржуазно-націоналістичного світогляду. Франків конфлікт з суспільством, яке, власне, в ті часи стало суспільством Кулішевим, тим буржуазним суспільством, з яким Куліш уже не міг би бути «на позвах», розв'язується вже поза межами буржуазного суспільства, в суспільстві пролетарському.

Франкові традиції для поезії пролетарського суспільства тому надзвичайно сильні. Його міцно спрямована й організована під контролем

1) В томі II, стор. 380—384.

дужого інтелекту творчість є високий зразок, а принципи її організації повинні бути провідними принципами для поетів молодої кляси.

Надзвичайно близько до поезії Івана Франка стоїть і поезія Лесі Українки. Основні принципи й основна діялектична схема розвитку дуже споріднюють обох поетів.

Звісно, неможна Лесю Українку механічно цілком співставляти з Іваном Франком, оминати і специфічність її творчости, і те, що її творчість становила пізніший етап у розвитку української поезії. Зрозуміло, що коли в творчості Івана Франка стикалися й доходили синтези ті дві основні тенденції, що найвиразніше виявлялися в народницькій і в модерністичній поезії, то Лесі Українці вже не доводилося вдруге переходити те саме, що вже перейшов Іван Франко.

Її завдання вже було ясніше: погодити все культурне надбання, ввесь «европеїзм» української буржуазної поезії, що його вона застала, а своєю працею ще збільшила, з актуальними громадськими завданнями своєї верстви. Лесі Українці «декадентство» невластиве і в такій мірі, як було властиве Ів. Франкові. А, до речі, біографія її ніби теж могла давати ґрунт для таких настроїв. Отже це ще раз доводить, що не в самій біографії справа.

Леся Українка, на думку деяких буржуазних критиків, «піднесла прапор Кулішів». Вона ніби цілком продовжила традицію Кулішевого «европеїзму». Так, традиція «европеїзму», безперечно, в творчості Лесі Українки була. Але це була не механічно продовжена традиція Кулішева, а дальший розвиток «европеїзму» після великих діялектичних змін, що відбилися найбільше в творчості Івана Франка. Ця традиція розвивається найбільше в так званій «екзотиці» Лесиної творчости. Але ж для цієї тенденції найприкметніше якраз те, що й до неї можна в повній мірі прикласти оте Франкове—«я наркотиками не шинкую». «Екзотика» Лесі Українки—це зовсім не втікання від життя, не романтика минулого, а цілком конкретна символіка, зв'язана з поточним українським життям. Навіть самі «екзотичні» типи—стародавні єгиптяни, євреї, середньовічні історичні або й леґендарні люди—всі вони занадто близькі навіть психічно авторці та її добі. Тут у повній мірі творчий суб'єкт об'єктивізує себе в породжених постатях. Ця поезія аж надто жива й актуальна.

Ні, я покорити її не здолаю,
Ту пісню безумну, що з туги повстала...

Це—не народництво й не модернізм, а блискуча синтеза надбань і спрямовань обох течій на вищому щаблі розвитку. Це—активно-

громадська творчість, позбавлена вульґарного утилітаризму народництва.

Було б дуже спокусливо говорити, що Леся Українка якраз довершила ту синтезу, що до неї доходив Іван Франко. Було б дуже просто укладати її творчість в якесь уже пролетарське або «майже пролетарське» річище. Це вже й робили, спокусившись цікавістю Лесі Українки до марксизму, участю її в Стешенковому марксистському гуртку тощо. Мало підкреслити невиразний і випадковий характер Стешенкового гуртка. Треба визнати й те, що буржуазія так само на певному щаблі свойого розвитку може мислити й мислила деякими марксистськими поняттями. Особливо це було прикметне для української національної буржуазії, що саме в «марксистських» формулах визначала революційну тактику для виходу українського капіталу в умовах тогочасної російської імперії.

Отже посиланням на «марксизм» Лесі Українки не тільки не спростовується, а навпаки стверджується приналежність її до національно-буржуазної інтеліґенції, до тої її частини, що вже усвідомлювала революцію, як єдиний для себе шлях. З Лесі Українки була надзвичайно сильна речниця оціеї революційности, передова представниця своєї верстви. І в неї, як і в Шевченка, і в Куліша, і в Ів. Франка відчувається щось ніби індивідуалістичне, навіть «пророче». Цей «індивідуалізм» не є, звісно, замкненість поетки в її особистих настроях. Він пояснюється, як і в попередників її, тою специфікою розвитку українського суспільства, тими суперечностями його, коли активна меншість певної верстви раз-у-раз ставала супроти її пасивної більшости, коли представники цієї меншости намагалися повести за собою цілу верству. Найпослідовніший методологічно з марксистських дослідників Лесі Українки тов. В. Василенко робить з аналізи творчости Лесі Українки такі висновки:

> «Суть проґресивного, об'єктивно - революційного характеру творчости Лесі Українки в тому полягала, що вона, відтворюючи змагання і устремління специфічно-українського здавленого імперіялізмом капіталу, не заглядала пасеїстично, по-реакційному в «ідилічне» давнє і недавнє минуле, як це часто траплялося з її буржуазними і дрібно-буржуазними сучасниками, а кликала до м а й б у т н ь о г о, якого поетично проповідувала шукати а к т и в н о в революційнім соціяльним катаклізмі, тобто о б'є к т и в н о ідучи п о р я д революційного пролетаріяту та селянства. Цим самим ставила вона себе об'єктивно і суб'єктивно на становище н а ц і о н а л ь н о-р е в о л ю ц і й н о г о б у р ж у а з н о г о п о п у т н и к а пролетаріяту (на певнім етапі його руху), а не на становище посібників, аґентів імперіялістів-фашистів.
>
> ...Його (рідного краю й українського народу) визволення з кайданів національного (а відтак, гадала поетка, й соціяльного) рабства—було найсильнішим бажанням поетки, найсильнішою її жагою в її творах. Нашим поетам треба вчитись у Лесі Українки відтворювати так сильно і яскраво н а ш у пролетарсько-клясову н о в у ж а г у». [1])

Не розходиться В. Василенко і з таким твердженням В. Коряка:

> «Франко і Леся Українка закінчили той процес формування суцільної національної свідомости, що розпочався за доби промислового капіталізму». [2])

Вол. Коряк після цього дає ще дуже важливі визначення щодо Франка й Лесі Українки, що їх, очевидно, обминути неможна для повного діялектичного зрозуміння шляхів розвитку української поезії:

> «На ґрунті старого українофільства Наддніпрянської України та старого рутенства Західньої України (Буковини й Галичини) Наддністрянської через єдину пресу створилася новочасна українська національна свідомість, що замінила старе українофільське провансальство. Леся Українка й Франко форсували діялектику національної свідомости й допровадили ідею українського націоналізму до її діялектичного самозаперечення. В умовах царату й польсько-австрійського гніту селянство та дрібно-буржуазна інтеліґенція були тими вибуховими силами, які надавалися до революційної масової акції під проводом пролетаріяту. Відсталі аґрарні країни потребували допомоги індустріяльних кляс, допомоги організованого робітництва. Цієї допомоги чекали, про неї мріяли ідеологи цих верств—їхні поети. Тому наперекір усім хоробливим ноткам націоналізму, а почасти й шовінізму, наперекір неминучому процесові асиміляції в буржуазній культурі ці два письменники є вже попередники Жовтневої літератури, бо свідомо зв'язали національне питання з соціяльними змаганнями пролетаріяту та його спільника селянства».

Так настає зовсім новий етап у розвитку української поезії. Значення цього етапу не вичерпується ані творчістю розглянутих поетів,

---

[1]) В. Василенко. Мотиви творчости Лесі Українки, «Критика», 1928, № 8, стор. 85—84.

[2]) У В. Василенка там само стор. 78; у В. Коряка в т. II «Нарису історії укр. літ.», стор. 467 та «Українська література» (конспект), у вид. 1-му на стор. 115, у вид. 2-му на стор. 184—185.

ані всім матеріялом І-го тому «Антології». Слід простежити і процес асиміляції в буржуазній культурі багатьох поетів, аж до пізніших поколінь, до символізму, змагання проти символістів і футуристів і, головне, народження пролетарської української поезії, зокрема й найбільше синтетичну творчість її основоположника Вас. Еллана.

Ми підійшли до того етапу, коли українська поезія позбавилася пут «провансальської» обмежености дрібнопанської літератури й утилітаризму народницької. Пройшов той час, коли література сама правила за всі трибуни, за всі відсутні форми громадського життя. За часів народницьких задовольнялися вже самим фактом появи вірша українською мовою. Уже українське, особливо добре побудоване синтаксично речення, було й певним естетичним фактом, викликало певні емоції.

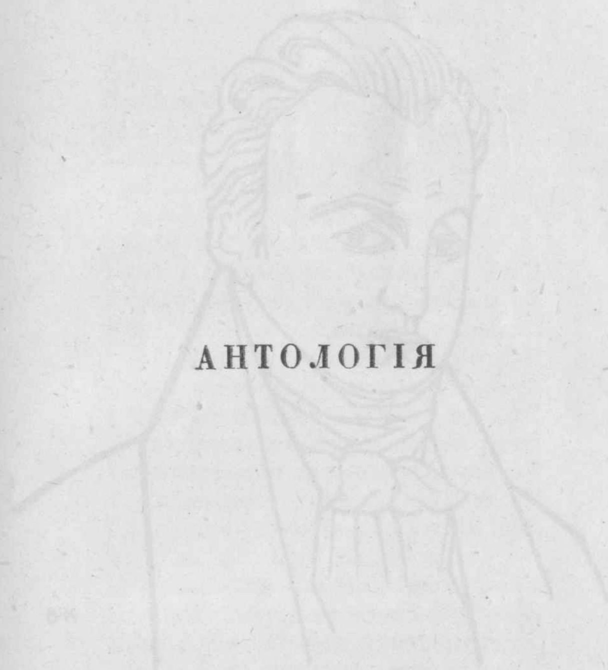
Після Франка й Лесі Українки ця специфіка обмеженої літератури одходить набік, сходить у маленькі малопомітні струмки літературні. А літературне життя набуває всіх ознак справжнього европеїзму. До того ж молода різнобарвна українська поезія насичується величезної сили зарядами революційної енергії, революційних ідей. Кується й відповідні стилістичні форми. Народницькі рала перековуються на мечі.

Суперечності цієї літератури зривають з неї націоналістичну оболонку й відбувається діялектичний перехід до літератури пролетарської. Франко й Леся стають її попередниками.

Це—основний процес. Але є й другорядні, що його підсилювали, чи навпаки гальмували. Вони тривають і досі. Це теж за межами І-го тому Антології.

Чи ж є зв'язок між усіма названими етапами української поезії? Чи еволюція послідовна? Безперечно, але, коли усвідомлювати цю еволюцію діялектично. Це ми й намагалися зробити в цьому нарисі, виявляючи, скільки на те була змога, діялектичні ходи кожного етапу розвитку української поезії.

Фелікс Якубовський.

АНТОЛОГІЯ

Іван Котляревський

1769 — 1838

ЕНЕЙ У ПЕКЛІ.

(З Енеїди).

Еней з Сивиллою своєю
Не мішкавши в човен ввійшли;
Кальною річкою сією
На той бік в пекло поплили;
Вода в розколини лилася,
Що аж Сивилла піднялася,
Еней боявсь, щоб не втонуть;
Но пан Харон наш потрудився,
На той бік так перехопився,
Що нільзя оком ізмигнуть.

Приставши, висадив на землю,
Взяв півалтина за труди,
За працьовиту свою греблю,
І ще сказав, іти куди.
Пройшовши відсіль гонів з двоє,
Побравшись за руки обоє,
Побачили, що ось лежав
У бур'яні бровко муругий,
Три голови мав пес сей мурий,
Він на Енея загарчав.

Загавкав грізно в три язики,
Уже був кинувсь і кусать,
Еней підняв тут крик великий,
Хотів чим-дуж назад втікать.
Аж баба хліб бровку шпурнула
І горло глевтяком заткнула,

То він за кормом і погнавсь;
Еней же з бабою старою,
То сяк, то так попід рукою
Тихенько од бровка убравсь.

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ,
Там все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні звізд...
Там тільки тумани великі,
Там чутні жалобнії крики,
Там мука грішним немала.
Еней з Сивиллою гляділи,
Якії муки тут терпіли,
Якая кара всім була...

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах,
Живиця, сірка, нефть кипіла,
Палав огонь—великий—страх!
В смолі сій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто, як, за віщо заслужив...
Пером неможна написати,
Неможна і в казках сказати,
Яких було багацько див!

Панів за то там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів;
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Огненним пруттям оддирали
Кругом на спину і живіт,

Себе що сами убивали,
Яким остив наш білий світ.
Гарячим дьогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умирать.
Робили різнії їм муки,
Товкли у мужчирях їм руки,
Не важились щоб убивать.

Багатим та скупим вливали
Розтопленеє срібло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать гарячих сковород;
Які ж ізроду не женились
Та по чужих кутках живились,
Такі повішані на крюк,
Зачеплені за теє тіло,
На світі що грішило сміло
І не боялося сих мук.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам,
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслузі, як котам.
Тут всякії були цехмистри,
І ратмани, і бургомистри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.

І всі розумні филозопи,
Що в світі вчились мудрувать;
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать,
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церкву щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не іржали,

А мудрі звізд щоб не знімали—
Були в огні на самім дну.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм давали,
По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були
І до півночі там гуляли,
І в гречку деколи скакали—
Такі сиділи всі в шапках
І з превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кип'ячих сіркой казанах.

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тільки знай що їх хвалили—
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в нінащо,
А послі чубили батьків
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидче умирали,
Щоб їм принятись до замків.

І ті були там лигоминці,
Піддурювали що дівок,
Що в вікна дрались по драбинці
Під темний, тихий вечерок;
Що будуть сватать їх, брехали,
Підманювали, улещали,
Поки добрались до кінця:
Поки дівки од перечосу
До самого товстіли носу,
Що сором послі до вінця.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець на підборний
Поганий продавали крам.

Тут всякії були пронози,
Перекупки і шмаровози,
Купці, міняйли, шинкарі;
І ті, що фиґи-миґи возять,
Що в боклагах гарячий носять,—
Там всі пеклися крамарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плути,
Ярижники і всі п'янюги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький, коновальский,
Кушнірський, ткацький, шаповальський—
Кипіли в пеклі всі в смолі.

Там всі невірні і християни,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщани,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські і воєнні,
Були і панські, і казенні,
Були миряни і попи.

Гай, гай!.. Та ніде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш:
Сиділи там скучні піїти,
Писарчуки поганих вірш,
Великії терпіли муки:
Ім зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
Отак і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться...
Який же втерпить його хрін?

Якусь особу мацапуру
Там шкварили на шашлику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І розпинали на бику:
Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душею для прибитку,
Чужеє оддавав в печать;
Без сорома, без бога бувши
І восьму заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.

Еней, як відсіль відступився
І далі трохи одійшов,
То на другеє нахопився,
Жіночу муку тут найшов.
В другім зовсім сих каравані
Піджарювали, як у бані,
Що аж кричали на чім світ;
Оці то галасісправляли,
Гарчали, вили і пищали,
Після куті мов на живіт...

Дівки, баби і молодиці
Кляли себе і ввесь свій рід,
Кляли всі жарти, вечорниці,
Кляли і жизнь, і білий світ...
За те їм так там задавали,
Що через міру мудрували
І верховодили над всім;
Хоть чоловік і не онеє,
Коли же жінці, бачиш, теє,
Так треба угодити їй.

Були там чесні пустомолки,
Що знали ввесь святий закон.
Молилися без остановки
І били сот по п'ять поклон.
Як в церкві між людьми стояли,
І головами все хитали;
Як же були на самоті,

То молитовники ховали,
Казились, бігали, скакали
І гірше дещо в темноті.

Були і тії там панянки,
Що наряжались на показ;
Мандрьохи, хльорки і діптянки,
Що продають себе на час.
Сі в сірці і в смолі кипіли,
За те, що жирно дуже їли
І що їх не страшив і піст,
Що все прикушували губи,
І скалили біленькі зуби,
І дуже волочили хвіст.

Пеклись тут гарні молодиці,
Аж жаль було на них глядіть—
Чорняві, повні, милолиці;
І сі тут мусіли кипіть,
Що заміж за старих ходили
І мишаком їх поморили,
Щоб послі гарно погулять
І з парубками поводитись,
На світі весело нажитись
І не голодним умирать.

Якіїсь мучились там птахи
З куделями на головах.
Се чеснії, не потіпахи,
Були тендітні при людях;
А без людей—неможна знати,
Себе чим мали забавляти,
Про те лиш знали до дверей.
Їм тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурили так людей.

Бо щоки терли манією,
А блейвасом і ніс, і лоб,
Щоб краскою, хоч не своєю,

Причарувать к собі кого б;
Із ріпи підставляли зуби,
Ялозили все смальцем губи,
Щоб підвести на гріх людей;
Пиндючили якіїсь бочки,
Мостили в пазусі платочки,
В которих не було грудей.

За сими поряду шкварчали
В розпалених сковородах
Старі баби, що все ворчали,
Базікали о всіх ділах;
Все тільки старину хвалили,
А молодих товкли та били,
Не думали ж, які були,
Іще як сами дівували
Та з хлопцями як гарцювали,
Та й по дитинці привели.

Відьом же тут колесували
І всіх шептух і ворожок;
Там жили з них чорти мотали
І без витушки на клубок:
На припічках щоб не орали,
У комини щоб не літали,
Не їздили б на упирях;
І щоб дощу не продавали,
Вночі людей щоб не лякали,
Не ворожили б на бобах.

А зводницям таке робили,
Що цур йому вже і казать,
На гріх дівок що підводили
І сим учили промишлять;
Жінок од чоловіків крали
І волоцюгам помагали
Рогами людський лоб квітчать;
Щоб не своїм не торгували,
Того б на одкуп не давали,
Що треба про запас держать.

Еней там бачив щось немало
Кип'ящих мучениць в смолі...
Як з кабанів топилось сало,
Так шкварилися сі в огні;
Були і світські, і черниці,
Були дівки і молодиці,
Були і пані, й панночки:
Були в свитках, були в охвотах,
Були в дулетах і в капотах,
Були всі грішні жіночки.

Но се були всі осуждені,
Які померли не тепер;
Без суду ж не палив пекельний
Огонь, недавно хто умер.
Сі всі були в другім загоні,
Як би лошата, або коні,—
Не знали попадуть куда.
Еней на перших подивившись
І о бідах їх пожурившись,
Пішов в другії ворота.

Еней, ввійшовши в сю кошару,
Побачив там багацько душ,
Вмішавшися між сю отару,
Як між гадюки чорний уж.
Тут різні душі похожали,
Все думали та все гадали—
Куди то за гріхи їх впруть?
Чи в рай їх пустять веселитись,
Чи може в пекло пошмалитись
І за гріхи їм носа втруть?

Було їм вільно розмовляти
Про всякії свої діла,
І думати, і мізкувати—
Яка душа, де, як жила.
Багатий тут на смерть гнівився,
Що він з грішми не розлічився,
Кому і скільки треба дать;

Скупий же тоскував, пудився,
Що він на світі не нажився,
І що не вспів і погулять.

Сутяга толкував укази,
І що то значить наш статут;
Розказував свої прокази,
На світі що робив сей плут.
Мудрець же фізику провадив
І толкував якихсь монадів,
І думав, відкіль взявся світ?
А мартопляс кричав, сміявся,
Розказував і дивувався,
Як добре знав жінок дурить.

Суддя там признавався сміло,
Що з ґудзиками за мундир
Таке переоначив діло,
Що може б навістив Сибір,
Та смерть ізбавила косою,
Що кат легенькою рукою
Плечей йому не покропив;
А лікар скрізь ходив з ланцетом,
З слабительним і спермацетом
І чванивсь, як людей морив.

Ласощохлисти похожали,
Всі фертики і паничі,
На пальцях ногтики кусали,
Розприндившись, як павичі;
Все очі вгору піднімали,
По світу нашому вздихали,
Що рано їх побрала смерть,
Що трохи слави учинили,
Не всіх на світі подурили.
Не всім успіли морду втерть.

Моти, картьожники, п'янюги
І ввесь проворний, чесний род,
Лакеї, конюхи і слуги,

Всі кухарі і скороход—
Побравшись за руки, ходили
І все о плутнях говорили,
Які робили, як жили:
Як паній і панів дурили,
Як по шинках вночі ходили
І як з кешень платки тягли.

*

Петро Гулак-Артемовський

1790 — 1865

ПАН ТА СОБАКА.

(Казка).

На землю злізла ніч... Ніде ані шиширхне;
Хіба то декуди скрізь сон щонебудь пирхне,
Хоч в око стрель тобі, так темно на дворі.
Уклався місяць спать, нема ані зорі,
І ледве крадькома яка маленька зірка
З-за хмари вигляне, неначе миш з засіка.
І небо і земля — усе одпочива,
Все ніч під чорною запаскою хова.
Один Рябко, один, як палець, не дрімає,
Худобу панську, мов брат рідний, доглядає,
Бо дарма їсти хліб Рябко наш не любив:
Їв за п'ятьох, але те їв, що заробив.
Рябко на панському дворі не спить всю нічку.
Коли б тобі на сміх було де видно свічку
Або в селі на опічку
Маячив каганець.
Всі сплять, хропуть,
А деякі сопуть;
Уже і панотець,
Прилізши із христин, до утрені попхався...
А наш Рябко, кажу, все спатки не вкладався.
Знай, неборак, ганя то в той, то в сей куток:
То зазирне в курник, то дейко до свинок,
Спита, чи всі таки живенькі поросятка,
Індики та качки, курчатка й гусенятка;
То звідтіль навпростець
Махає до овець,
До клуні, до стіжків, до стайні, до обори;
То знов назад чим-дуж, щоб часом москалі

(А їх тоді було до хріна на селі),
Щоб москалі, мовляв, не вбрались до комори.
Не спить Рябко, та все так гавка, скавучить,
Що сучий син, коли аж в ухах не лящить.
Все дума, як би то піддобриться до пана,
Не зна ж, що не мине Рябка обрадована...
Як гав, так гав, поки свінуло на дворі;
Тоді Рябко простягсь, захріп в своїй норі.
Чому ж Рябку не спать? Чи знав він,
що з ним буде?
Заснув він смачно так, як сплять всі добрі люди,
Що щиро стережуть добра своїх панів.
Як ось — трус, галас, крик!.. Весь двір загомонів:
«Цу-цу, Рябко!.. на-на!.. сюди Рябка кликніте!..»
«Ось-ось я, батечки!.. Чого ви там, скажіте?..»
Стриба Рябко, вертить хвостом,
Неначе помелом,
І знай, дурненький, скалить зуби
Та лиже губи.
«Уже ж, бач, дума він, не дурно це в дворі
Од самої тобі зорі
Всі панькаються коло мене.
Мабуть, сам пан звелів віддать Рябку печене
І що осталося варене,
За те, що, бач, Рябко всю божу ніч не спав
Та гавкав на весь рот, злодіїв обганяв».
«Цу-цу, Рябко!» — ще раз сказав один псюха,
Та й хап Рябка за вуха!
«Кладіть Рябка», — гукнув... Аж ось і пан прибіг:
«Лупіть Рябка» — сказав: «чухрайте! ось батіг!»
«За що?...» — спитав Рябко, а пан кричить:
«чухрайте!»
«Ой! йой! йой! йой!..» А пан їм каже:
«не вважайте!..»
«Не буду, батечку!.. За що ж це честь така?..»
«Не слухай» — пан кричить: «лупіть, деріть
Рябка!..»
Деруть Рябка, мов пір'я.
На галас збіглась двірня:
«Що?.. як?.. за що?.. про що?..»

Не знає ні один.
«Пустіть!..» — кричить Рябко: «не будь я песький син,
Коли вже вдержу більш!..» Рябко наш хоч не бреше.
Так що ж? Явтух Рябка знай все по жижках чеше.
«Пустіть, швидчій пустіть!..» — пан на весь рот
гукнув,
Та й з хати сам умкнув.
«Пустіть!..» — гукнули всі: «Рябко вже вдовольнився!..»
«Чим, люди добрі, так оце я провинився?..
За що ж глузуєте?..» — сказав наш неборак.
«За що знущаєтесь ви надо мною так?
«За що?.. за що?..» — сказав, та й попустив
патьоки...
Патьоки гірких сліз, узявшися за боки.
«За те» — сказав один Рябкові з наймитів
«Щоб не колошкав ти вночі своїх панів;
За те... але... щось тут... ходім, Рябко, лиш з хати,
Не дуже, бачу, рот тут можна роззявляти:
Ходім, братко, на двір». Пішли. «Се не пусте» —
Сказав Явтух Рябку: «оце тебе за те
По жижках, бра Рябко, так гарно пошмагали,
Що пан із панею сю цілу ніч не спали».
«Чи винен я сьому?.. Чи ти, Явтух, здурів?»
«Гай, гай!..» — сказав Явтух: «Рябко! ти знавіснів;
Ти винен, бра Рябко, що ніччю розбрехався;
Ти ж знав, що вчора наш у карти пан програвся;
Ти ж знав:
Що хто програв,
Той чорта (не тепер на споминки!) здрімає,
Той батька рідного, розсердившись, програє;
Ти знав, кажу, Рябко, що пан не буде спати:
До чого ж гавкав ти?.. Нащо ж було гарчати?
Нехай би гавкав сам, а ти б уклавсь тихенько,
Забравшись в ожеред, та й спав би там гарненько.
Тепер ти бачиш сам, що мокрим він рядном
Напався на тебе — і знай, верзе притьмом:
Що грошей вчора він процындрив щось не трохи,
Що паню через те всю ніч кусали блохи.
Що буцім вчора він грать в карти б не сідав,
Коли б сьогоднішню був ніч хоч закуняв;

Що буцім ти, Рябко, так гавкав, — як собака,
Що буцім по тобі походить ще й ломака,
Що, бач-ся, ти йому остив, надосолив,
І, бач-ся, він тебе за те й прохворостив.
А бач, Рябко, а бач!.. не гавкай, не ганяйсь;
Ляж, хирний, та й мовчи, і з паном не рівняйсь!
Чого брехать? Нехай наш пан здоровий буде:
Він сам і без собак сю панщину одбуде».
Послухав наш Рябко поради Явтуха.
— «Нехай тяжка йому година та лиха», —
Сказав, — «шоб за моє, як кажуть люди, жито
Та ще й мене і бито!
Коли моє не в лад,
То я з своїм назад.
Чи баба з воза, — що ж, велика дуже вада!..
Кобилі легший віз, сьому кобила й рада».
Оттак сердега наш Рябко поміркувавсь,
Та й спать на цілий день і цілу ніч попхавсь;
Заснув Рябко, захріп, аж ожеред трясеться.
Рябку й не сниться, не верзеться,
Що вже москалики в коморі й на дворі
Скрізь нишпорять, мов тут вони й господарі,
Що вовк ягнят, а тхір курчаток убирає
Аж тут і на дворі туж-туж уже світає,
«Цу-Цу, Рябко!..» — тут всі, повибігавши з хат:
«Цу-цу, Рябко!.. на-на!.. — гукнули, як на ґвалт.
А наш Рябко тобі і усом не моргає;
Хоч чує, та мов спить і мов не дочуває.
— «Тепер то», — дума він, — «мій пан всю
нічку спав,
Бо не будив його Рябко і не брехав;
Тепер то він мені свою покаже дяку,
Тепер не втре мені, як вчора, маку...
Нехай цуцукають... Мене сим не зведуть,
Поки самі сюди обід не принесуть;
Та ще й тоді, не бійсь, поскачуть коло мене,
Поки візьму я в рот хоч страву, хоч печене!» —
«Цу-цу!..» — сказав іще Рябкові тут Явтух
«Цу-цу!..» — задихавшись, мов з його перло дух, —
«Ходім, Рябко!..» — «Еге. Ходім!..

Не дуже квапся.
Сам принеси сюди...» «Іди ж хутчій, не бався!..»
— «Ба, не піду, Явтух!» — «Іди, бо кличе пан!..»
Сказав та й зашморгнув на шиї він аркан.
«Чешіть Рябка!» — гукнув. Аж тут їх щось
з десяток
Вліпили з сотеньку київ Рябку в завдаток.
«Лупіть Рябка!» — кричить тут пан, як навісний;
Рябко ж наш тільки вже що теплий та живий.
Разів із шість Рябка водою одливали,
І стільки ж раз його, одливши, знов шмагали,
А потім перестали.
Рябко спитать хотів, але Рябків язик
Був в роті спутаний, неначе путом з лик,
І ґерґотав щось, як на сідалі індик.
«Постій, — сказав Явтух Рябкові, — не турбуйся,
Я правду всю скажу. Ото, Рябку, шануйся,
Добра своїх панів, як ока, стережи,
Заранні спать не квапсь, в солому не біжи,
Злодіїв обганяй та гавкай на звірюку.
Не гавкав ти, Рябко! — За те ж ми, бач, в науку,
Із ласки, з милости панів,
Вліпили сотеньок із п'ять тобі київ».
— «Чорти б убив твого, Явтух, з панами батька
І дядину, і дядька
За ласку їх!..» — сказав Рябко тут наодріз.
«Нехай їм служить більш рябий в болоті біс!
Той дурень, хто дурним іде панам служити,
А більший дурень, хто їм дума угодити!
Годив Рябко їм, мов болячці й чиряку,
А що ж за те Рябку?
Сяку мать та таку!
А до того іще спороли батогами,
А за вислугу палюгами,
Чи гавкає Рябко, чи мовчки ніччю спить,
Все випада таки Рябка притьмом побить.
Уже мені, бачу, чи то туди — високо,
Чи то сюди — глибоко;
Повернешся сюди — і тута гаряче,
Повернешся туди — і там то боляче!

Хоч би я тісто вніс псяюсі і з діжею,
То б він розтовк і ту над спиною моєю.
З ледачим все біда: хоч верть-круть хоч круть-верть,
Він найде все тобі хоч в черепочку смерть».

ДО ЛЮБКИ.

Нащо ти, Любочко, козацьке серце сушиш?..
Чого, як молода ти кізочка в бору,
Що чи ногами лист сухенький заворушить,
Чи вітерець шепне, чи жовна там кору
На липі подовбе, чи ящірка зелена
Зашелестить в кущі — вона, мов тороплена,
Шукає матері, дрижить, втіка?..
Ой, чом же, Любко, й ти жахливая така?
Чи зуздриш, то й дрижиш; себе й мене лякаєш...
Чи я до тебе — ти як від мари втікаєш!..
Та я ж не вовк, не звір, та й не ведмідь - бортняк
З Литви: вподобав я не з тим твою уроду,
Щоб долею вертіть твоєю сяк і так
І славу накликать на тебе та пригоду!..
Та й час би дівчині дівоцькеє гадать:
Не вік же ягоді на гілці червоніти,
Не вік при матері і дівці дівувать...
Ой, час теляточко від матки одлучать!..

*

Євген Гребінка

1812 — 1848

ВЕДМЕЖИЙ СУД.

Лисичка подала у суд таку бумагу:
Що бачила вона, як попіластий віл
На панській винниці пив, як мошенник, брагу,
Їв сіно, і овес, і сіль.
Суддею був ведмідь, вовки були підсудки.
Давай вони його по-своєму судить,
Трохи не цілі сутки!
«Як можна гріх такий зробить!
Воно було б зовсім не диво,
Коли б він їв собі м'ясиво»,—
Ведмідь сердито став ревіть.
«А то він сіно їв»,—вовки завили.
Віл щось почав був говорить,
Та судді річ його спочатку перебили,—
Бо він ситенький був,—і так определили
І приказали записать:
«Понеже віл признався попіластий,
Що він їв сіно, сіль, овес і всякі сласті,
Так за такі гріхи його четвертувать
І м'ясо розідрать суддям на рівні части,
Лисичці ж ратиці оддать.»

*

ЯЧМІНЬ.

Син.

Скажи мені, будь ласкав, тату,
Чого ячмінь наш так поріс,
Що колосків прямих я бачу тут багато,
А деякі зовсім схилилися униз,
Мов ми, неграмотні, перед великим паном,
Мов перед судовим на стійці козаки?

Батько.

Оті прямії колоски
Зовсім пустісінькі, ростуть на ниві даром,
Котрі ж поклякнули, то божа благодать:
Їх зерно гне, вони нас мусять годувать.

Син.

Того ж то голову до неба зволить драть
Наш писар волосний, Онисько Харчовитий!
Аж він, бачу...

Батько.

Мовчи! Почують,—будеш битий.

*

СОНЦЕ ТА ХМАРИ.

Ось сонечко зійшло і світить нам, і гріє,
І божий мир, як маківка, цвіте;
На небі чистому ген хмарка бовваніє, —
Та хмара надулась і річ таку гуде:
«Що вже мені це сонце надоїло!
Чого воно так землю веселить?
Хоч я насуплюся — воно таки блищить.
Я полечу йому назустріч сміло,
Я здужаю його собою затемнить!»
Дивлюсь — і хмарами пів неба замостило,
На сонечко, мов ніччю, налягло...
А сонце вище підпливло
І хмари ті позолотило.

*

Маркіян Шашкевич

1811 — 1843

ПІДЛІССЯ.

Шуми, вітре, шуми, буйний
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На Підліські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині,
Журбу збудиш, потішишся
У лихій годині.

Там ти скаже дуб старенький
І єден і другий,
Як там жив-єм ще маленький
Без журби, без туги.

Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Свитала година.

У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.

Підлисецька горо біла!
Як тебе не бачу,
Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

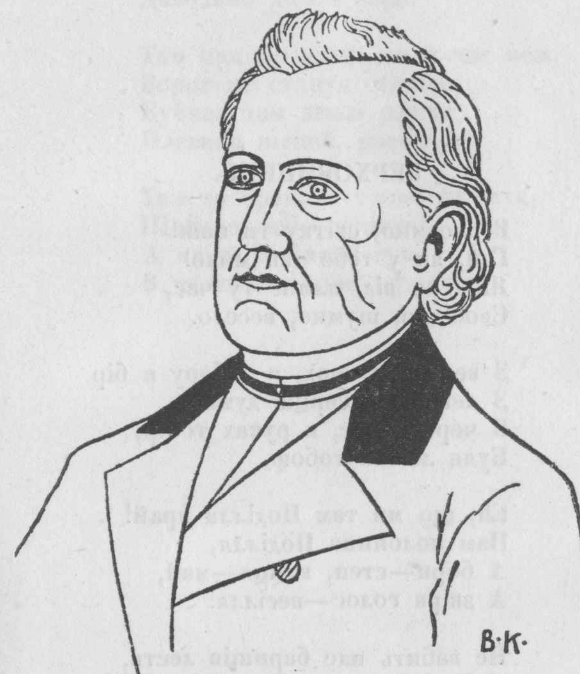
Веселая сторононько!
До серця-сь припала,
Душа тебе, як милого
Мила, забажала.

Там то любо, там солодко,
Весело і мило!
З миленькою у любощах
Вік би ся прожило...

ВЕСНІВКА.

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю:
Щоб я зацвіла,
Весь луг скрасила,
Щоби я була
Як сонце ясна,
Як зоря красна,
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе!»
— «Доню голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко!
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде;
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,
Жаль серцю буде.»

*

Микола Устіянович

1811 — 1885

ВЕРХОВИНЕЦЬ.

Верховино, світку ти наш!
Гей, як у тебе так мило!
Як ігри від, плине ту час,
Свобідно, шумно, весело.

З верха на верх, а з бору в бір
З легкою в серцю думкою,
В чересі кріс, в руках топір,
Буяє легінь тобою.

Ей, що ми там Поділля край!
Нам полонина Поділля,
А бори—степ, ялиця—май,
А звіра голос—весілля!

Не вабить нас баришів лесть,
Коби лиш порох та цівка,
У бога світ, у людей честь,
Та овець турма, сопівка.

Та коби пирс хребет із від
І медвідь шибнув лісами,
Завіяв юг, заграв Бескид,
Черемош гукнув скалами:

То ми то час, то ми то пісн,
Молодче, ну же в розтвори!
Овечці сплав з кучерей плісн
І далі, далі на гори!

Літом цілим, би ніч, би день,
Хлопці гуляють там наші;
Свобідна там вода, огень,
Довольно ліса і паші.

Там пан не клав ланцюгом меж,
Ворог не станув стопою;
Буйная там землі одеж,
Плекана пісней, росою.

Там то бренить тромбіти звук,
Щебече любо сопівка;
А як звіра завиє гук,
В челюсті плюне му цівка.

*

ОСІНЬ.

Сумно, марно по долині,
Почорніли білі квіти,
Пожовк лист на деревині,
Птах полетів в інші світи.

Од запада сиві хмари
Цілу землю заливають,
Чагарами нічні мари
З вітрами ся розмовляють.

А на горі калинонька
Головоньку нахиляє,
А над Дністром дівчинонька
Сльозами ся заливає.

Чого тужиш, калинонько,
Головоньку нахиляєш?
Чого плачеш, дівчинонько,
Сльозами ся заливаєш?

Чи тя доля покинула?
Чи не маєш матусеньки?
Чи ти краса загинула?
Чи говорять воріженьки?»

— Ні мя доля покинула,
Ні не маю матусеньки,
Ні ми краса загинула,
Ні говорять воріженьки,

Йно ми тужно за весною,
Що так борзо перецвіла,
Куди гляну мисленькою
Нема того, що-м любила!

*

Амвросій Метлинський

1814 — 1870

СМЕРТЬ БАНДУРИСТА.

Буря виє, завиває,
І сосновий бір трощить;
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грякотить.
Ніч то вуглем вся зчорніє,
То, як кров, зачервоніє.
Дніпр клекоче, стогне, плаче,
Й гриву сивую трясе;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе...
Грім що гримне, в берег гряне—
З пущі полум'я прогляне,
То недивно, що так шумно,
Що раз-по-раз блись та гряк!
Те дивніш: співає сумно
Над Дніпром старий козак;
Пісня з вітром розлітає,
Мов той вітер братом має...

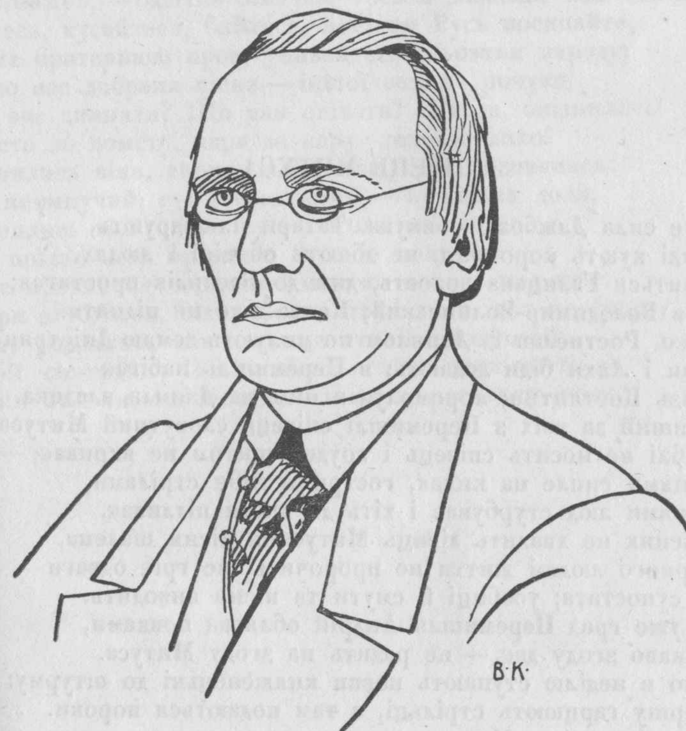
«Грім напусти на нас, боже, спали нас в пожарі:
Бо і в мені і в бандурі вже глас замирає!
Вже не гримітиме, вже не горітиме, як в хмарі,
Пісня в народі, бо вже наша мова конає!
Хай же грім нас почує, що в хмарах кочує;
Хай наш голос далеко по вітру несе,
Поки вітром, як лист, нас з землі не стрясе;
Хай і Дніпр стародавній од нас пісню почує,

Поки він нас в море не внесе, не вкине,
Поки мова й голос в нас до тла не згине!
Хай луною по степові голос іде,
По пущах Дніпровських між звір'ям гуде!
Може звір, може й бір,
Степ та вітер, море й Дніпр,
Може хмара,
Грім і кара
І бандуру і мене
Козакові спом'яне!
Як сивий степ білітиме,
Як чорний бір шумітиме,
Як звір в пущах ревітиме,
Як блискавка в хмарах-хмарах
Кров'ю заснується,
Грім додолу в карах-карах
Грякне, й все займеться,
І старий Дніпр в чварах-чварах
Встане й озоветься:
Може і пісня з вітром ходитиме,
Дійде до серця, серце палитиме;
Може й бандуру ще хто учує,
Й серце занис і затоскує...
І бандуру і мене
Козаченько спом'яне!»

Буря виє, завиває
І сосновий бір трощить;
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грякотить.
Ніч то вуглем вся зчорніє,
То, як кров, зачервоніє!
Дніпр клекоче, стогне, плаче,
Й гриву сивую трясе;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе.
Грім що гримне, в берег гряне—
З хвилі бандура прогляне!
Запалало — і стемніло...
Застогнало в небесах...

Хлинув дощ... Загомоніло
На горах, в полях, в борах...
Старця й бандури немає,
Пісня по миру літає!

*

Микола Костомаров

1807 — 1855

СПІВЕЦЬ МИТУСА.

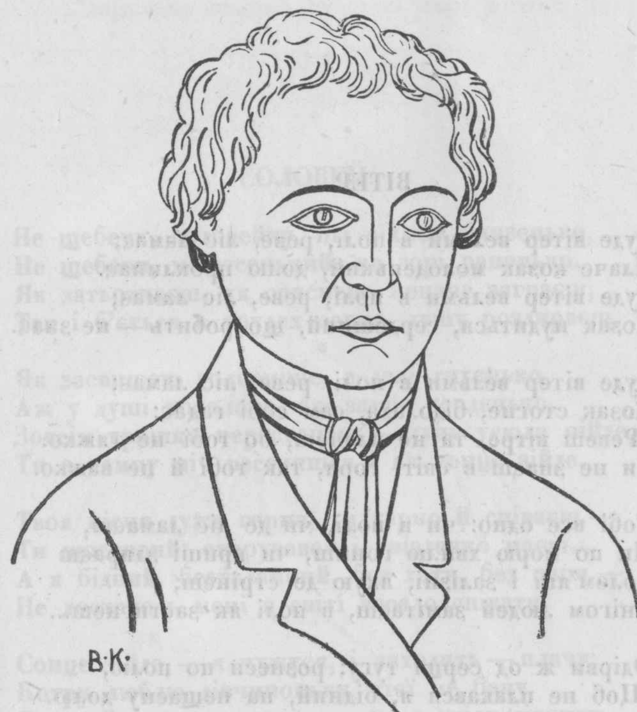
Гине сила Дажбожого внука. Татари плюндрують,
Князі кують коромоли, не дбають об вірі і людях.
Куриться Галицька волость, дим до Бескидів простягся;
Впав Володимир-Волинський; Києва вже не підняти.
Князь Ростислав із Данилом не милують землю Дністрянську;
Угри і Ляхи біди додають; в Перемишль набігає
Князь Костянтин; коромолує з ним на Данила владика.
Кріпший за всіх з Перемишлі співець словутний Митуса.
Шаблі не носить співець і грудей щитом не вкриває, —
Піснями сипле на князя, гострими ніби стрілами,
Піснями люд стурбував і хіть до війни підливає.
Красних не хвалить дівиць Митусина пісня шалена,
Мирного людям життя не пророчить, не гріє одваги
На супостата; усобиці й смути та пісня виводить.
От уже град Перемишль Андрій облягає повками,
Ласкаво згоду дає, — не радить на згоду Митуса.
Рано в неділю ступають повки княженецькі до штурму:
Спершу гарцюють стрільці, а там подаються пороки.
Ввечері князь в Перемишль уступа; закували владику,
Силу взяли на поток непокірного люду; подрали
Тули боброві у їх, і барсучі і вовчі прилбиці,
Інші біжать по чужинах; не втік словутний Митуса:
Він, що колись не схотів заспівати Данилові, бранцем
Став тепер перед князем Данилом словутний, а буїсть
Давня у серці... не впав на коліна, лице не поблідло.
Грізно поглянув на його Данило і мовив словами:
«Гордий співаче, славний співаче! Бунтовниче клятий!
Що соловиний голос зміняв на гадюче сичання.
Бог дарував тобі силу, ти одмінив її бісу!..

Чом, як Боян стародавній, ти не співав нам про славу
Предків великих? Чом не навчав нас добру і согласці?
Чом от гріхів не впиняв нерозумних огненим словом?»
— «Княже», — одвітив Митуса: «ось я заспіваю вам пісню:
Ріжтесь, кусайтеся, бийтесь, попілом Русь посипайте,
Пийте братернюю кров, умивайтесь сльозами народу;
От до вас добрана пісня — іншої вам не почути!
Що вас спиняти? Що вам співати? Шкода, опізнились!
Помста за помсту, кара за кару, лихо за лихо!
Кончились віки, сповнилась чаша, грім розпалився:
Суд неминучий, суд невмолимий, — написана доля;
Кончились віки; зілля сухеє, огонь поїдає —
Хай поїдає! Хай пропадає Русь із князями!
Боже прокляття чорними хмарами висить над нею;
Хмари згустіють, віки пролинуть, і знов, хоч не скоро,
Знову розгонить яснеє сонце туман віковічний;
В той час-годину інших пісень співці заспівають
Іншим князям, та не вам, — іншому руському люду.

ЕЛЛАДА.

Голосно в світі гула твоя чародійная слава,
Змалку героям твоїм привикав дивуватись школяр;
Сльози народів текли на руїни твої; на колінах
Мовчки стояв, гледючи на тебе, заворожений світ.
Шкода слави твоєї, вродливая, красна країно!
Шкода твого Парфенона, шкода театрів твоїх.
Шкода Солонових прав, хитромовних речей Демостена,
Шкода великої навіть Тимолеона душі.
Ти не спиняла дітей; вони гризлись з собою, як звіри;
Ти все шукала слободи — нікчемная грошей раба!
Ти прославляла війну людоїдну, і в Спарті проклятій
Пан для потіхи пускав злих на ілота собак!
Ти научала народи втікать до неволі од волі,
Ти зопсувала найкращий неба восточного дар...
Пам'ять посмертна твоя засліпляла маною нам очі,
Ми, на тебе гледючи, не бачили самі себе.

*

Віктор Забіла

1808 — 1869

ВІТЕР.

Гуде вітер вельми в полі, реве, ліс ламає;
Плаче козак молоденький, долю проклинає.
Гуде вітер вельми в полі, реве, ліс ламає;
Козак нудиться, сердешний, що робить — не знає.

Гуде вітер вельми в полі, реве, ліс ламає;
Козак стогне, бідолаха, сам собі гадає:
«Ревеш вітре, та не плачеш, бо тобі не тяжко.
Ти не знаєш в світі горя, так тобі й не важко.

Тобі все одно: чи в полі, чи де ліс ламаєш,
Чи по морю хвилю гониш, чи криші здираєш
Солом'яні і залізні, якую де стрінеш;
Снігом людей замітаєш, в полі як застигнеш...

Одірви ж од серця тугу; рознеси по полю,
Щоб не плакався я, бідний, на нещасну долю.
А коли цього не зробиш, мене кинь у море,
Нехай зо мною потоне, нехай моє горе!..»

СОЛОВЕЙ.

Не щебечи, соловейку, під вікном близенько,
Не щебечи, малюсенький, на зорі раненько.
Як затьохкаєш, як свиснеш, неначе заграєш,
Так і б'ється в грудях серце, душу роздираєш.

Як засвищеш голосніше, а далі тихенько,
Аж у душі похолоне, аж замре серденько.
Зовсім трошки перестанеш, — лунь усюди пійде,
Ти в темну ніч веселишся і як сонце зійде.

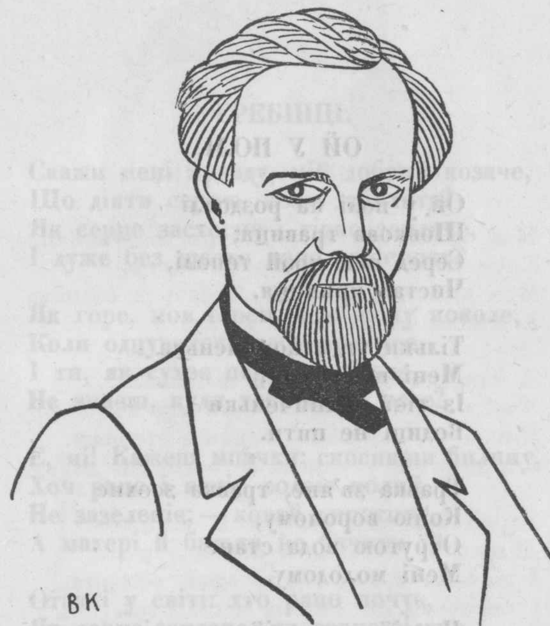
Твоя пісня дуже гарна, ти гарно й співаєш,—
Ти щасливий: спарувався і гніздечко маєш...
А я бідний, безталанний, без хати, без пари,—
Не досталось мені в світі весело співати.

Сонце зійде, — я нужуся, і заходить — плачу:
Котру люблю дівчиноньку, тієї не бачу.
Довго й чутки вже не маю про милу дівчину,
Цілий вік свій усе плачусь на лиху годину.

Не щебечи ж, соловейку, як сонце пригріє.
Не щебечи, малюсенький, як і вечоріє!
Ти лети, співай тим людям, котрі веселяться.
Вони піснею твоєю будуть забавляться.

А мені такая пісня душу роздирає,
Гірше б'ється моє серце, аж дух замирає.
Пугач мені так годиться: стогне — не співає...
Нехай стогне коло мене та смерть возвіщає!..

*

Олександер Афанасьев

1817 — 1875

ОЙ У ПОЛІ.

Ой у полі на роздоллі
Шовкова травиця;
Серед неї, край тополі,
Чистая криниця.

Тільки туди кониченька
Мені не водити,
Із тієї криниченьки
Водиці не пити.

Травка зв'яне, травка зсохне
Коню вороному,
Отрутою вода стане
Мені молодому.

На тій шовковій травиці
Багато отрути,
А з тієї криниченьки
Пив мій ворог лютий.

*

ГРЕБІНЦІ.

Скажи мені правду, мій добрий козаче,
Що діяти серцю, коли заболить?
Як серце застогне і гірко заплаче,
І дуже без щастя воно защемить?

Як горе, мов терен, всю душу поколе,
Коли одцуралось тебе вже усе,
І ти, як сухеє перекоти-поле,
Не знаєш, куди тебе вітер несе?

Е, ні! Кажеш мовчки: скосивши билину,
Хоч рано і вечір водою полий, —
Не зазеленіє; — кохай сиротину,
А матері й батька не бачити їй.

Отак і у світі: хто рано почує,
Як серце заплаче, як серце зідхне,
Той рано й заплаче... А доля шуткує —
Поманить, поманить та й геть полине...

А можна ж утерпіть, як яснеє сонце
Блисне і засяє для мира всього,
І гляне до тебе в убоге віконце?
Осліпнеш, а дивишся все на його!..

*

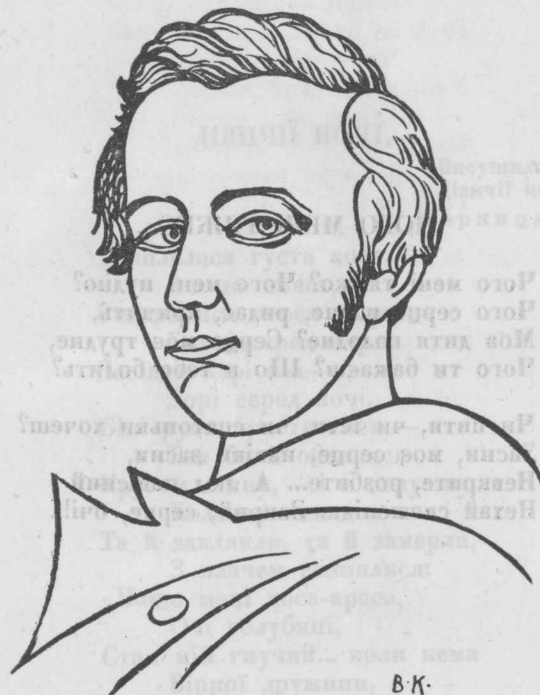
МОВ СИНЯЯ СТРІЧКА...

Мов синяя стрічка, Донець під горою,
Круг його ліси та широкі луги;
Мов килим шовковий, здаються весною
У квітах пахучих його береги.

А там зеленіє гора за пісками.
Через гору стежечка геть простяглась,
Пішла по байраках, горами, степами,
І в двір аж у панських будинків якраз.

За тії будинки ховається сонце —
Далеко та тінь полягла на луці;
І дівчина гарна стоїть край віконця,
І перстень аж сяє на білій руці.

*

Тарас Шевченко

1814 — 1861

ЧОГО МЕНІ ТЯЖКО...

Чого мені тяжко? Чого мені нудно?
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце моє трудне,
Чого ти бажаєш? Що в тебе болить?

Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, моє серце, навіки засни,
Невкрите, розбите... А люд навісний
Нехай скаженіє... Закрий, серце, очі!..

*

ДІВИЧІЇ НОЧІ.

Висушили карі очі
Дівичиї ночі.
Черниця Мар'яна.

Розплелася густа коса,
Аж до пояса,
Розкрилися перси - гори —
Хвилі серед моря,
Засіяли карі очі—
Зорі серед ночі.
Білі руки простяглися,—
Так би й обвилися
Кругом стану, — і в подушку
Холодну впилися
Та й заклякли, та й замерли,
З плачем рознялися:
«Нащо мені коса-краса,
Очі голубині,
Стан мій гнучий... коли нема
Вірної дружини,
Немає з ким полюбитись,
Серцем поділитись...
Серце моє! Серце моє!
Тяжко тобі битись
Одинокому! З ким жити, —
З ким, світе лукавий,
Скажи мені?.. Нащо мені
Тая слава!.. слава...
Я любить, я жити хочу,
Серцем — не красою!
А мені ще й завидують,
Гордою і злою

Злії люди нарікають;
А того й не знають,
Що я в серці заховала...
Нехай нарікають
Гріх їм буде... Боже милий!
Чому ти не хочеш
Укоротить свої темні
Тяжкі мені ночі!
Бо я вдень не одинока, —
З полем розмовляю, —
Розмовляю і недолю
В полі забуваю.
А вночі...»
Та й оніміла,
Сльози полилися...
Білі руки простяглися,
В подушку впилися.

*

ПОНАД ПОЛЕМ ІДЕ...

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде!

Косаря уночі
Зострічають сичі;
Тне косар, не спочиває,
Ні на кого не вважає,
Хоч і не проси.

Не благай, не проси:
Не клепає коси;
Чи то пригород, чи город, —
Як бритвою, старий голить
Усе, що даси:

Мужика й шинкаря,
Сироту кобзаря;
Приспівує, старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить
Хреста ніхто не поставить
І не пом'яне!

*

МЕНІ ОДНАКОВО...

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: «Молись,
Молися сину: за Вкраїну
Його замучили колись».

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені!

N. N.

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє;
Радіють люди, що одпочинуть.
А я дивлюся і серцем лину
В темний садочок на Україну:
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зоря.
Ой зоре, зоре! — і сльози капуть.
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? Чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули!

N. N.

Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було —
Мені так любо, любо стало,
Неначе в бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся богу... І не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?
Господнє небо і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло — не пекло!

Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось...
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, — дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати!
Не дав мені бог нічого!..
І хлинули сльози,

Тяжкі сльози... А дівчина
При самій дорозі,
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,
Та й почула, що я плачу:
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала...

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє... лани, гаї, сади...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня!.. А й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому господь не дав дожить
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Людей і (бога) не прокляв!

НЕ ГРІЄ СОНЦЕ...

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло;
Мені невесело було
Й на нашій славній Україні:
Ніхто любив мене, вітав,
І я хилився ні до кого.
Блукав собі, молився богу,
Та люте панство проклинав,
І згадував літа лихії,
Погані, давнії літа.
Тоді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Ніде не весело мені,
Та мабуть весело й не буде.
І на Украйні добрі люди, —
Отже такі й на чужині!
Хотілось би, та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого,
Аби хоч крихотку землі
Із-за Дніпра мого святого
Святії вітри принесли...
Та й більш нічого! Так то, люди,
Хотілося б... та що й гадать!
Нащо вже й бога турбувать,
Коли по-нашому не буде!

*

ЛЯХАМ.

Ще як були ми козаками,
А унії не чуть було,
Отам то весело жилось!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами;
В садах кохалися, цвіли,
Неначе лілії, дівчата;
Пишалася синами мати,
Синами вольними... Росли,
Росли сини і веселили
Старії, скорбнії літа...
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай і розлили
Широке море сліз і крови,
А сирот іменем Христовим
Замордували, розп'яли...

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава:
Украйна плаче, стогне-плаче!
За головою голова
Додолу пада; кат лютує,
А ксьондз скаженим язиком
Кричить: Te deum! Алілуя!..
Отак то, ляше, друже-брате,
Несититії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели;
А ми б і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистеє подай!
І знову іменем Христовим
Возобновим наш тихий рай.

*

А НУМО ЗНОВУ ВІРШУВАТЬ...

А нумо знову віршувать!
Звичайне, нишком! Нумо знову,
Поки новинка на основі,
Старинку божу лицювать,
А сіріч... Як би вам сказать,
Щоб не збрехавши? Нумо знову
Людей і долю проклинать!
Людей за те, щоб нас знали
Та нас шанували;—
Долю за те, щоб не спала
Та нас доглядала.
А то, бач, що наробила:
Кинула малого
На розпутті, та й байдуже...
А воно, убоге
Молодець, сивоусе —
Звичайне, дитина!
І подибало тихенько
Попід чужим тином
Аж за Урал. Опинилось
В пустині, в неволі...
Як же тебе не проклинать,
Лукавая доле?
Не прокляну ж тебе, доле,
А буду ховатись
За валами, та нищечком
Буду віршувати,
Нудить світом, сподіватись
У гості в неволю
Із-за Дніпра широкого
Тебе, моя доле!

*

І НЕБО НЕВМИТЕ...

І небо невмите, і заспані хвилі,
І понад берегом геть - геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться... Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем,
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовклая трава,
Не хоче правдоньки сказать...
А більше ні в кого спитать.

*

МОВ ЗА ПОДУШНЕ...

Мов за подушне, оступили
Оце мене на чужині
Нудьга і осінь. Боже милий!
Де ж заховатися мені?
Що діяти? Уже й гуляю
По цім А р а л у, і пишу,
Віршую нищечком, грішу,
Бог-зна колишнії случаї
В душі своїй перебираю
Та списую,—щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу... Лютий злодій
Впирається таки, та й годі!

П. С.

Не жаль на злого: коло його
І слава сторожем стоїть;
А жаль на доброго такого,
Що й славу вміє одурить.

І досі нудно, як згадаю
Ґотичеський з часами дом,
Село обідране кругом,
І шапочку мужик знімає,
Як флаг побачить: значить пан
У себе з причетом гуляє.
Оцей годований кабан!
Оце ледащо! — щирий пан,
Потомок гетьмана дурного
І презавзятий патріот,
Та й християнин ще до того:
У Київ їздить всякий год,
У свиті ходить між панами,
І п'є горілку з мужиками,
І вольнодумствує в шинку:
Отут він ввесь, хоч надрукуй!
Та ще в селі своїм дівчаток
Перебирає; та спроста
Таки своїх байстрят з десяток
У год подержить до хреста,
Та й тільки ж то... Кругом паскуда!
Чому ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть? Люди, люди!
За шмат гнилої ковбаси.

У вас хоч матір попроси,—
То оддасте... Не жаль на його,
На п'яного Петра кривого,
А жаль великий на людей,
Та тих юродивих дітей!..

*

НЕ ДЛЯ ЛЮДЕЙ...

Не для людей, тієї слави,
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я—
Для себе, братія моя!
Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
З-за Дніпра мов далекого
Слова прилітають
І стеляться на папері,
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти, і радують
Одиноку душу,
Убогую. Любо мені,
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю.
Нехай летять додомоньку
Легенькії діти
Та розкажуть, як то тяжко
Було їм на світі!..
І в сім'ї веселій тихо
Дітей привітають,
І сивою головою
Батько покиває,
Мати скаже: «Бодай тії
Діти не родились!»
А дівчина подумає:
«Я їх полюбила!»

*

ГОТОВО! ПАРУС РОЗПУСТИЛИ...

Готово! Парус розпустили;
Посунули по синій хвилі
Поміж кугою, в Сир-Дар'ю
Байдару та баркас чималий.
Прощай, убогий Кос-Арале!
Нудьгу заклятую мою
Ти розважав таки два літа.
Спасибі, друже! Похвались,
Що люди і тебе знайшли
І знали, що з тебе зробити.
Прощай же, друже! Ні хвали,
Ані ганьби я не сплітаю
Твоїй пустині; в іншім краю,
Не знаю, може й нагадаю
Нудьгу колишнюю колись!

У БОГА ЗА ДВЕРМИ...

У бога за дверми лежала сокира.
(А бог тоді з Петром ходив
По світу, та дива творив).
А кайзак, на хирю
Та на тяжке лихо,
Любенько та тихо
І вкрав ту сокиру,
Та й потяг по дрова
В зелену діброву;
Древину вибравши, та й цюк!
Як вирветься сокира з рук —
Пішла по лісу косовиця!
Аж страх, аж жаль було дивиться:
Дуби і всякі дерева
Великолітні, мов трава
В покоси стелеться; а з яру
Встає пожар, і диму хмара
Святеє сонце покрива.
І стала тьма, і од Уралу
Та до Тингиза, до Аралу
Кипіла в озерах вода.
Палають села, города,
Ридають люди, виють звіри
І за Тоболом у Сибірі
В снігах ховаються. Сім літ
Сокира божа ліс стинала,
І пожарище не вгасало,
І мер за димом божий світ.
. . . .
На восьме літо у неділю,
Неначе ляля в льолі білій,
Святеє сонечко зійшло.
Пустиня циганом чорніла:

Де город був або село —
І головня уже не тліла,
І попіл вітром рознесло.
Билини навіть не осталось;
Тільки одним-одно хиталось
Зелене дерево в степу.

Червоніє по пустині
Червона глина та печина,
Бур'ян колючий, та будяк,
Та інде тирса з осокою
В яру чорніє під горою;
Та дикий інколи кайзак
Тихенько виїде на гору
На тім захилім верблюді.
Непевне діється тоді:
Мов степ до бога заговорить,
Верблюд заплаче, і кайзак
Понурить голову і гляне
На степ і на Кара-бутак.
Сингич-агач кайзак спом'яне,
Тихенько спуститься з гори
І згине в глиняній пустині...

Одним-єдине при долині,
В степу край дороги,
Стоїть дерево високе,
Покинуте богом;
Покинуте сокирою,
Огнем непалиме,
Шепочеться з долиною
О давній годині.
І кайзаки не минають
Дерева святого,
На долину заїжджають,
Дивуються з його,
І моляться, і жертвами
Дерево благають,
Щоб парості розпустило
У їх біднім краю.

*

ХІБА САМОМУ НАПИСАТЬ...

Хіба самому написать
Таки посланіє до себе,
Та все дочиста розказать, —
Усе, що треба, що й не треба!
А то не діждешся його,
Того писанія святого,
Святої правди ні од кого,
Та й ждать не маю од кого,
Бо вже б, здавалося, пора:
Либонь, уже десяте літо,
Як людям дав я «Кобзаря»,
А їм неначе рот зашито:
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене!
Не похвали собі, громадо, —
Без неї може обійдусь, —
А ради жду собі, поради!
Та, мабуть, в яму перейду
Із москалів, а не діждусь...
Мені, було, аж серце мліло, —
Мій боже милий, як хотілось,
Щоб хтонебудь мені сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав,
Для кого я пишу? Для чого?
За що я Вкраїну люблю?
Чи варт вона огня святого?
Бо хоч зостаріюсь затого,
А ще не знаю, що роблю;
Пишу собі, щоб не міняти
Часу святого так-на-так,
Та іноді старий козак

Верзеться грішному — усатий,
З своєю волею мені
На чорнім вороні — коні!
А більш нічого я не знаю,
Хоч я за це і пропадаю
Тепер в далекій стороні...
Чи доля так оце зробила?
Чи мати богу не молилась,
Як понесла мене, що я,
Неначе лютая змія,
Розтоптана, в степу здихає,
Захода сонця дожидає?
Отак то я тепер терплю,
Та смерть із степу виглядаю...
А защо? Єй-богу, не знаю!
А все-таки її люблю,
Мою Україну широку,
Хоч я по їй і одинокий
(Бо, бачте, пари не найшов)
Аж до погибелі дійшов.
Нічого, друже! Не журися!
В дулевину себе закуй,
Гарненько богу помолися,
А на громаду хоч наплюй...
Вона капуста головата!
А втім — як знаєш, пане-брате:
Не дурень — сам собі міркуй

НЕНАЧЕ СТЕПОМ ЧУМАКИ...

Неначе степом чумаки
Уосени верству проходять,
Так і мене минають годи;
А я й байдуже... Книжечки
Мережаю та начиняю
Таки віршами. Розважаю
Дурную голову свою
Та кайдани собі кую,
Як ці добродії дознають.
Та вже ж нехай хоч розіпнуть,
А я без вірші не улежу:
Уже два годи промережав,
І третій в добрий час почну.

ЯКБИ ВИ ЗНАЛИ, ПАНИЧІ...

Якби ви знали, паничі,
Де люди плачуть живучи,
То ви б елегій не творили
Та марно бога б не хвалили,
На наші сльози сміючись.
За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм:
Я в хаті мучився колись.
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
Тії хатиночки у гаї,
Над чистим ставом, край села:
Мене там мати повила
І повиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину... В тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая,— ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую,— у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),

Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині!.. А ми
Розлізлися межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили!
А сестри! Сестри? Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах виросли, чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете.

Мені аж страшно, як згадаю
Оту хатину край села!
Такії, боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї,
На праведній твоїй землі!
Ми в раї пекло розвели,
А в тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо,
І їх сльозами поливаєм.
А може й те ще... Ні, не знаю,
А так здається — сам єси...
(Бо без твоєї, боже, волі,
Ми б не нудились в раї голі!)
А може й сам на небеси
Смієшся, батечку, над нами,
Та може радишся з панами,
Як править миром? Бо дивись:
Он гай зелений похиливсь,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть понад ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти... Правда, рай?
А подивися та спитай!
Що там твориться у тім раї!

Звичайне, радість та хвала
Тобі єдиному святому,
За дивнії твої діла!
Отим-бо й ба! Хвали — нікому,
А кров, та сльози, та хула —
Хула всьому! Ні, ні! Нічого
Нема святого на землі...
Мені здається, що й самого
Тебе вже люди прокляли!

ЧИ ТО НЕДОЛЯ...

Чи то недоля та неволя,
Чи то літа ті, летячи,
Розбили душу? Чи ніколи
Й не жив я з нею? Живучи
З людьми в паскуді, опаскудив
І душу чистую?.. А люди
(Звичайне, люди), сміючись,
Зовуть її і молодою,
І непорочною, святою,
І ще якоюсь... Вороги!
І люті, люті! Ви ж украли,
В багно погане заховали
Алмаз мій чистий, дорогий,
Мою, колись святую, душу,
Та й смієтесь! Нехристіяни!
Чи не між вами ж я, погані,
Так опоганивсь, що й не знать,
Чи й був я чистим колинебудь?!
Бо ви мене з святого неба
Взяли між себе, і писать
Погані вірші научили!
Ви тяжкий камінь положили
Посеред шляху... і розбили
О його... бога боячись!..
Моє, малеє, та убоге,
Та серце праведне колись!
Тепер іду я без дороги,
Без шляху битого... А ви!
Дивуєтесь, що спотикаюсь,
Що вас і долю проклинаю,
І плачу тяжко, і, як ви...
Душі убогої цураюсь,
Своєї грішної душі!..

*

Я НЕ НЕЗДУЖАЮ...

Я не нездужаю, нівроку,
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось... Болить,
Болить і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години,
Мабуть, ти ждеш? Добра не жди,
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Її приспав, а щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі, небога,
До суду божого страшного!
А панство буде колихать,
Храми, палати мурувать,
Любить царя свого п'яного
Та візантійство прославлять,
Та й більше, бачиться, нічого!

*

БУВАЛИ ВОЙНИ...

Бували войни й військовії свари:
Галагани, і Кисілі,
І Кочубеї — Ногаї.
Було добра того чимало!
Минуло все, та не пропало —
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого діда...
А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть,
І виростуть; і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфиру,
Роздавить вашого кумира,
Людськії шашелі! Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого,
І вас не стане! Будяки
Та кропива, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом!
І стане купою на купі
Смердячий гній — і все те, все
Потроху вітер разнесе;
А ми помолимося богу
І небагатії, невбогі.

*

ЛИКЕРІ.

(На пам'ять 5 серпня 1860).

Моя ти любо! Мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа,
Раби, невольники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі! Мій ти друже,
Моя ти любо! Не христись,
І не клянись, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люди,
І візантійський саваоф
Одурить! Не одурить бог, —
Карать і миловать не буде:
Ми не раби його, — ми люди!
Моя ти любо! Усміхнись,
І вольную святую душу
І руку вольную, мій друже,
Подай мені! То перейти
І він поможе нам калюжу,
Поможе й лихо донести
І поховать лихе дебеле
В хатині тихій і веселій.

*

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ.

Давно те ділялось! Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака —
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге. Та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу,
Та й списую «Сковороду»,
Або «Три царіє со дари»,
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую та плачу...
І довелося знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співати
І плакати у бур'яні, —
І тяжко плакать! І не знаю...
За що мене господь карає?
У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть довелось,
У школі дурня й поховають;
А все за того п'ятака,
Що вкрав маленьким у дяка,
Отак господь мене карає...

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче!
Як конаю я в неволі,
Як я нужу світом!

Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток, —
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати.
Коли ж яке поквапиться,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
І віршує, й плаче
Тихесенько, щоб бог не чув,
Щоб і ти не бачив;
Щоб не довелося, брате,
І йому каратись.
Як я тепер у неволі
Караюся, брате!..

Неначе злодій, поза валами
В неділю крадуся я в поле,
Талами вийду понад Уралом
На степ широкий, мов на волю.
І болящеє побите
Серце стрепенеться,
Мов рибонька над водою,
Тихо усміхнеться.
І полине голубкою
Понад чужим полем,
І я ніби оживаю
На полі, на волі...
І на гору високую
Вихожу, дивлюся,
І згадую Україну —
І згадать боюся...
І там степи, і тут степи,
Та тут не такії:
Руді, руді, аж червоні;
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами.
А тут бур'ян, піски, тали

І хочби на сміх де могила
О давнім давні говорила...
Неначе люди не жили!
Од споконвіку і до нині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли;
Уже й твердині поробили;
Затого будуть і могили —
Всього наробимо колись!..

О доле моя! Моя країно!
Коли я вирвусь з ції пустині?
Чи може, — крий боже! —
Тут і загину?
І почорніє червоне поле...
«Айда в казарми! Айда в неволю!
Неначе крикне хто надо мною,—
І я прокинусь. Поза горою
Вертаюсь, крадуся понад Уралом,
Неначе злодій той, поза валами.
Отак я, друже мій, святкую
Отут неділеньку святую!
А понеділок?. Друже-брате!
Ще прийде ніч в смердячу хату,
Ще прийдуть думи... розіб'ють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію...
І все на світі проженуть,
І спинять ніч: часи літами,
Віками глухо потечуть;
І я кровавими сльозами
Не раз постелю омочу.
Перелічу і дні і літа:
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добро зробив?
Нікого в світі, нікому в світі,
Неначе по лісу ходив!
А малась воля, малась сила!
Та силу позички зносили,
А воля в гостях упилась

Та до Миколи заблудила...
Та й упиваться зареклась.
Не поможе, милий боже!
Як то кажуть люди:
«Буде каяння на світі,
Воροття не буде»...
Благаю бога, щоб світало:
Мов волі, світу, сонця жду.
Цвіркун замовкне, «зорю» б'ють, —
Благаю бога, щоб смеркало,
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштрувати,
Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди б'ють.

Минають літа молодії;
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає.
А може ще добро побачу?
А може лихо переплачу?
Води Дніпрової нап'юсь,
На тебе, друже, подивлюсь?
І може в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти
З тобою, друже мій?.. Боюсь!
Боюся сам себе спитати:
Чи се коли сподіється?
Чи може вже з неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе...
А іноді так буває,
Що й сльози не стане, —
І благав би я о смерті...
Та ти і Україна,
І Дніпро крутоберегий,
І надія, — брате,
Не даєте мені бога
О смерті благати!

*

ГАМАЛІЯ.

«Ой, нема; нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на турка стати? —
Не чуємо на чужині.
Ой, повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!
Ой заграй, заграй, синесенько море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
Та на сей бік за нами!
Ой, боже наш, боже! Хоч і не за нами,
Неси ти їх з України;
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо, та й загинем!»

Отак у Скутарі козаки співали,
Співали, сердеги, а сльози лились,
Лилися козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затрясся, бо зроду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий,
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синєє море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую журбу-мову на хвилі подав.

Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла.

«Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?
Хортице-сестро?»
Загула
Хортиця з лугом: «Чую, чую!» —
Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки:

«У туркені, по тім боці
Хата на помості,
Гай, гай! Море, грай,
Реви, скелі ламай!
Поїдемо в гості.

«У туркені, у кешені
Таляри-дукати.
Не кешені трусить, —
Їдем різать, палить,
Братів визволяти!

«У туркені яничари
І баша на лаві.
Гой-ги, вороги!
Ми не маєм ваги!
Наша воля й слава!»

Пливуть собі співаючи;
Море вітер чує.
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
Гамаліє, серце мліє:
Сказилося море.
Не злякає! — І сховались
За хвилі, за гори.

Дрімає в харемі — в раю Візантія
І Скутар дрімає; Босфор клекотить,
Неначе скажений; то стогне, то виє:
Йому Візантію хочеться збудить.
«Не буди, Босфоре: буде тобі горе!
Твої білі ребра піском занесу,

У мул поховаю!» реве синє море:
«Хіба ти не знаєш, яких я несу
Гостей до султана?»
Так море спиняло
(Любило завзятих чубатих слов'ян).
Босфор схаменувся. Туркеня дрімала,
Дрімав у харемі ледачий султан.
Тільки у Скутарі, в склепу, не дрімають
Козаки-сердеги. Чого вони ждуть?
По-своєму бога в кайданах благають,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

«О, милий боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там —
Вставать з чужої домовини,
На суд твій праведний прийти,
В залізах руки принести,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові!..»
— «Ріж і бий!
Мордуй невіру — бусурмана!»
Кричать за муром. Хто такий?
Гамаліє, серце мліє:
Скутар скаженіє!
«Ріжте, бийте!» на фортеці
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара;
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво преться без ваги, —
І покотились яничари.
Гамалія по Скутарі —
По пеклу гуляє,
Сам хурдиґу розбиває,
Кайдани ламає.
«Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!»
Стрепенулись соколята,

Бо давно не чули
Хрищеної тії мови.
І ніч стрепенулась:
Не бачила, стара мати,
Козацької плати.
Не лякайся, подивися
На бенкет козачий!
Темно всюди, як у будень,
А свято чимале!
Не злодії з Гамалієм
Їдять мовчки сало
Без шашлика.
«Засвітимо!»
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.
Візантія пробуркалась,
Витріщає очі,
Перепліва на помогу,
Зубами скрегоче.

Реве — лютує Візантія,
Руками берег достає;
Достала, зикнула, встає,
І на ножах в крові німіє.
Скутар, мов пекло те, палає:
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливо літає:
Ніхто на світі не втече!
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мури; срібло, злото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.
Горить Скутар, стиха робота,
І хлопці сходяться; зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдаки — та й потягли,
Рвучи червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,
Так, буцім гуляють,
Та, звичайне — запорожці,
Пливучи співають:
«Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти, —
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой, приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару, —
Сидять брати-запорожці,
Дожидають кари.
Ой, як крикнув Гамалія:
«Брати, будем жити, —
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!»
Вилітали запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
«Слава тобі, Гамаліє,
На весь світ великий,
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!»

Пливуть співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія,
Орел орлят мов стереже.
Із Дарданелів вітер віє,
А не женеться Візантія:
Вона боїться, щоб Чернець
Не засвітив Галату знову,

Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.
Пливуть собі...
А із-за хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.
Гамаліє, вітер віє...
Ось-ось наше море!
І сховалися за хвилі,
За рожеві гори.

*

КАВКАЗ.

Іскренньому моєму Якову де-Бальмену.

«Кто дастъ главѣ моей воду, и очесемъ моимъ источникъ слезъ; и плачуся день и нощь о побіенныхъ».

Іереміи IX, 1.

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі;
Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Щодень божий добрі ребра
Й серце розбиває;
Розбиває, та не вип'є
Живущої крови,—
Воно знову оживає,
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави бога,
Великого бога.
Не нам на прю з тобою стати!
Не нам діла твої судить!
Нам тільки плакать, плакать, плакать,
І хліб насущний замісить
Кровавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить!

Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, боже, утомлений!
І нам даси жити?
Ми віруєм твоїй силі
І духу живому;
Встане правда! Встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.
А покищо — течуть ріки,
Кровавії ріки!..

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі!
Отам то Милостивії Ми,
Ненагодовану і голу,
Застукали сердечну волю
Та й цькуємо... Лягло костьми
Людей муштрованих чимало.
А сльоз? А крови? Напоїть
Всіх імператорів би стало,
З дітьми і внуками втопить
В сльозах удових... А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі?
А материх, гарячих, сльоз,
А батькових, старих кровавих?
Не ріки—море!.. Розлилось
Огненне море! Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям!
Слава!

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті;
І вам, лицарі великі,
Богом незабуті!
Борітеся — поборете:
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

«Чурек і сакля — все твоє,—
Воно не прошене, не дане, —
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас!.. На те письменні ми,
Читаєм божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола
Усі ми в золоті — і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!..
Ми християни: храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? Чом ми вам —
Чурек же ваш, та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні! —
Та й тільки ж то!.. Ми не погани,
Ми настоящі християни —
Ми малим ситі! А за те,
Якби ви з нами подружили,
Багато б дечому навчились!
У нас же й світа!.. Як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? А люду? Що й лічить!
Од молдаванина до фіна —
На всіх язиках все мовчить...
Бо благоденствує!.. У нас
Святую біблію читає
Святий чернець, і научає,
Що цар якийсь то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив — тепер на небі!
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом непросвіщенні!
У нас навчіться! В нас дери,
Дери та дай,

I просто в рай,
Хоть і рідню всю забери!
У нас — чого то ми не вмієм?
I зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм, продаєм
Або у карти програєм
Людей... не неґрів, а таких
Таки хрещених... н о — п р о с т и х.
Ми не гішпани! Крий нас, боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди: ми по закону!!»...

По закону апостола
Ви любите брата?
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки,
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За кого ж ти, розіп'явся,
Христе, сине божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини? Чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталось!
Храми, каплиці і ікони,
I ставники і мірри дим,
I перед образом твоїм
Неутомленнії поклони —
За кражу, за війну, за кров, —
Щоб братню кров пролити, просять
I потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!!..
Просвітились!.. Та ще й хочем
Других просвітити,

Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям!!
Все покажем! — тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
Кайдани кувати
Як і носить!.. I як плести
Кнути узлуваті, —
Всьому навчим, тільки дайте
Свої сині гори
Остатнії... Бо вже взяли
I поле, і море!

I тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, — не чорну; довелось запить
З московської чаші московську отруту!
О, друже мій добрий. Друже незабутий!
Живою душею в Україні витай;
Літай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай,
Заплач з козаками дрібними сльозами,
I мене з неволі в степу виглядай!

А покищо — мої думи,
Моє люте горе,
Сіятиму; нехай ростуть
Та з вітром говорять...
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Мої думи аж до тебе!..
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш
Тихо прочитаєш...
I могили, степи, море,
I мене згадаєш.

*

ЮРОДИВИЙ.

Во дні фельдфебеля-царя
Капрал Гаврилович Безрукий
Та унтер п'яний, Долгорукий,
Украйну правили. Добра
Таки чимало натворили, —
Чимало люду оголили
Оці сатрапи ундіра.
А надто стрижений Гаврилич
З своїм єфрейтором малим
Та жвавим, на лихо лихим,
До того люд домуштрували,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировкою і всім,
І «благосклонні пребували
Всегда к єфрейторам своїм».
А ми дивились і мовчали,
Та мовчки чухали чуби, —
Німії, подлії раби,
Підніжки царськії, лакеї
Капрала п'яного! Не вам,
Не вам, в мережаній лівреї,
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую стать
І за свободу! Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О, роде суєтний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашінґтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Не сотні вас, а милійони
Полян, Дулебів і Древлян
Гаврилич гнув во время оно,
А вас, моїх святих киян,
І ваших чепурних киянок
Оддав своїм прафосам п'яним
У наймички сатрап капрал, —
Вам і байдуже. А між вами
Найшовсь таки якийсь проява,
Якийсь дурний оригінал,
Що в морду затопив капрала,
Та й ще у церкві, — і пропало,
Як на собаці.
Так то, так!
Найшовсь таки один козак
Із мілійона свинопасів,
Що царство все оголосив:
Сатрапа в морду затопив.
А ви, юродиві, тимчасом,
Поки нездужає капрал,
Ви огласили юродивим
Святого лицаря! А бивий
Фельдфебель ваш, Сарданапал,
Послав на каторгу святого,
А до побитого старого
Сатрапа «навсегда» оставсь
Преблагосклонним.
Більш нічого
Не викроїлося, і драму
Глухими, темними рядами
На смітник винесли. А я...
О, зоре ясная моя!
Ведеш мене з тюрми, з неволі,
Якраз на смітничок Миколи,
І світиш, і гориш над ним
Огнем невидимим, святим,
Животворящим, а із гною
Встають стовпом передо мною
Його безбожнії діла...
Безбожний царю, творче зла,

Правди гонителю жестокий!
Чого накоїв на землі!
А ти, всевидящеє око!
Чи ти дивилося звисока
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали
І вішали?! А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло?! Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
Ти спиш в кіоті, а царі —
Та цур їм, тим царям поганим!
Нехай верзуться їм кайдани,
А я полину на Сибір
Аж за Байкал; загляну в гори,
В вертепи темнії і в нори
Без дна глибокії, і вас,
Споборники святої волі —
Із тьми, із смраду, із неволі,
Царям і людям на показ,
На світ вас виведу надалі
Рядами довгими в кайданах...

*

Пантелеймон Куліш

1819—1897

ЗАСПІВ.

(До збірки «Досвітки»).

Удосвіта встав я... Темно ще надворі...
Де-не-де по хатах ясне світло сяє,
Сяє ясне світло, як на небі зорі...
Дивуюсь, радію, у серця питаю:
«Скажи, віще серце, чи скоро світ буде?»

«Ой, скоро світ буде,
Прокинуться люди,
У всяке віконце,
Засіяє сонце»...

Ой ударю ж зразу
У струни живії:
Прокиньтесь, вставайте,
Старі й молодії!

Віщуванням новим
Моє серце б'ється, —
Через край із серця
Рідне слово ллється...

*

КУМЕЙКИ.

(Дума).

1.

Закипіла по Вкраїні
Страшенна тривога,
Як на шляхту піднялася
Сірома убога.

Руйнували сіромахи
Корчми мальовані,
Де спіткали, — порубали
Рандарські ридвани.

Почала сірому шляхта
За себе карати,
Забирала всю худобу
І ґрунти і хати.

Розлетілось по Вкраїні
Безхатнеє птаство, —
Затрусилось по будинках
Вельможнеє панство.

2.

«Ой Потоцький, батьку панський,
Рушай на Вкраїну!
Заступи кварцяним військом
Повшехну руїну».

Розпустили орли крила,
З орлами злітались:
То кварцяне військо з панським
Докупи з'їжджались.

Тече річка між камінням,
Россю прозивають,
По тій річці серед ночі
Огнища палають.

Червоніють чорториї,
Підмивають кручі.
Стаборились сіромахи,
Потоцького ждучи.

3.

Ой недовго піджидали, —
Коники заржали,
Вони нашим неминуче
Лихо віщували.

Зайшло сонце у тумані,
Ревнули гармати:
Не по однім козаченьку
Заплакала мати.

Ой розбив з гармат Потоцький
Табор, мов кошару,
Розігнали ляхи наших,
Як вовки отару.

Ой мостили на Росаві
Мости тулубами,
Засівали чисте поле
Густо головами.

4.

Никли трави жалощами,
Гнулось древо з туги, —

Дознавали наші предки
Тяжкої наруги.

Кого били-потопили
В глибокій Росаві,
А кого судом судили
В далекій Варшаві.

Осудили недобитків
На великі муки:
Розійшлися по Вкраїні
Каліки безрукі.

Огласили із Варшави:
«Дивітеся, люди!
Хто вставатиме на шляхту,
То всім теє буде».

5.

Нехай буде, нехай буде,
Коли божа воля,
Щоб росла в боях кривавих
Українська доля!

Нехай знають на всім світі,
Як ми погибали
І, гинучи, свою правду
Кров'ю записали.

Записали, — прочитають
Неписьменні люди,
Що до суду із шляхетством
В нас згоди не буде.

Поки Рось зоветься Россю,
Дніпро в море ллється,
Поти серце українське
З панським не зживеться.

*

ПОКОБЗАРЩИНА.

Не славте кобзаря словами золотими,
Повісьте ви над ним його тридцятострунну,
Нехай між липами пахущими, густими
Із вітерцем веде розмову тиходумну,
Нехай Еол її тихесенько гойдає,
Як із сестрою брат, про нього розмовляє,
Обнявшись, шепче їй і душу розважає.

І, хлиплючи, вона про все йому розкаже,
Якого щастя з ним і горя вдвох дознали,
Як ополчалося на них єхидство враже,
Як мерли обойко і знову воскресали.
І буде він її тихесенько гойдати,
Як із сестрою брат, про нього розмовляти,
Обнявшись, плакати і тугу розважати.

Не славте кобзаря піснями голосними:
Дзвонить йому хвалу його тридцятострунна.
Колись він заблищить між душами ясними,
І зникне вся хула ворожа, нерозумна.
І буде дух його із віку в вік сіяти,
Серця сцілющою водою покропляти.
І рани гоїти, і сльози обтирати.

*

ПОЕТОВІ.

Поэт, не дорожи любовию народной.
Пушкин.

Кобзарю! Не дивись ні на хвалу темноти,
Ні на письменницьку огуду за пісні,
І ласки не шукай ні в духів, ні в голоти:
Дзвони собі, співай в святій самотині.

Не ярмарку тебе гучному зрозуміти
Серед своїх тривог, або пустих утіх.
Нехай турбуються, чи граються, мов діти:
Ти на високий лад не перестроїш їх.

Їх небеса — базар, їх божество — мамона...
Купують, продають, міняють крам на крам,
І буквою свого житейського закона
Готові зруйнувать духовний правди храм.

Готові, і не раз на торжищах великих
«Розпни, розпни його!» — вигукує тиран;
Но не смущається твій дух од криків диких:
Ти — невмирущий цар, ти й над царями пан.

*

НА ЧУЖІЙ ЧУЖИНІ.

І тебе вже оце не побачу, мій краю коханий,
Не побачу степів тих розкішних, гаїв тих співучих,
І поляжу без слави в могилі німій і нікому незнаній
І забудуть мене на Славуті Дніпрі, на Порогах
ревучих.
Не забудеш мене, поки віку твого, моя нене Вкраїно,
Поки мова твоя голосна у піснях, як срібло чисте,
дзвонить.
На що глянеш, усюди згадаєш твого бідолашнього
сина;
Туподумство людське, моя нене, від тебе його не
заслонить.

*

ПОБОЯНЩИНА.

Колись Боян, співець потужний,
Дзвонив у струни золоті,
Мов соколів десяток дружний
Пускав з-під хмар на лебеді,
Не соколи, персти бистрії,
Пускав на струни він живії
І рокотом про старину
Звав Русь хоробру на войну.

—Бояне, невмируща тене!
Позич і нам твоїх живих,
Нехай почує древнє плем'я
Знов поклик до боїв нових,
Та на мечі вже харалужні
Прославить сили духа дружні,
І занедбає давнину
Сліпий кривавий суд—войну.

Тепер, Бояне, вже не «в полі
Незнаємому» летимо
Орлами хижими і долі
Собі від сліз людських ждемо.
Тепер сльозу ми з серця роним,
Як у надхненні струни дзвоним
Про божу правду між людьми,
Про визвіл просвіти із тьми.

Гомере наш! Нам не судилось
Тебе почути крізь бої:
Німує поле, що багрилось

Під славлені пісні твої.
Но духа, тене невмируща,
Не згасить старина мовчуща,
Ні душогубниця война,
Ні воля деспота дурна.

Ти слово нам тисячолітнє
Через младенці переслав,
І немовлят святе насліддя
Пророчистим завітував.
Ти справді з уст німих і ссущих
Втворив хвалу віків грядущих:
Бо ще той Ірод не родивсь,
Щоб смертю розума хваливсь.

Палай же, невсипущий духу,
В живущім слові Боянів!
Як перебув-єси потугу
Татар, ляхів і козаків,—
Переживеш і лихоліття,
Се дев'ятнадцяте століття,
Що Русь тіснить свій рідний рід,—
Біду з усіх найгіршу від!

*

«ПРЕЖНІЙ».

Я прежній вам догоджував словами,
Порожніми, як розум ваш козацький,
Пишався розбишацькими ділами
І прославляв пожежі гайдамацькі.

Апостола, мабуть, ви не читали,
Що, ставши мужем, занедбав хлоп'яче,
Ви голову письменством напихали,
А серце в вас зосталося козаче.

Від повні серця вашого говорять
Уста пророчисті на величання
Кривавого самосуду, і творять
Великі подвиги із руйнування.

Раби письменницьких авторитетів,
Ви темну Русь морочите розбоєм,
Брехаку хвалите над всіх поетів,
А харцизяку славите героєм.

Од вашої козацької культури
Перевернувсь би догори ногами
Культурний світ, і дикі гайдабури
Усю Європу вкрили б облогами.

Од вашого розбійного письмацтва
З його кумирами, як ніч п'яними,
Європа стала б Січчю азіяцтва,
Порогами, вовік непрохідними.

*

ДО РІДНОГО НАРОДУ.

(Подаючи йому український переклад Шекспірових творів).

Я ридаю, як згадаю,
Діла незабутні
Предків ваших. Тяжкі діла!..
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!
Отака то слава наша
Слава України.

Шевченко.

Постыдитеся стыдѣніемъ отъ похваленія вашего, отъ поношенія передъ господемъ.

Іереміи XII, 3.

Не поминайте первыхъ и ветхихъ не помышляйте. Се азъ творю новая, яже нынѣ возсіяютъ, и увѣсте я; и сотворю в пустыни путь, и в безводнѣй рѣки.

Ісаіи XLIII, 13.

Народе без пуття, без чести і поваги,
Без правди у завітах предків диких,
Ти, що постав з безумної одваги
Гірких п'яниць та розбишак великих!

Єдиний скарб у тебе—рідна мова,
Заклятий для сусідського хижацтва:
Вона твого життя міцна основа,
Певніша над усі скарби й багацтва.

Се голос луччих предків з домовини,
Тих душ святих, що марно погибали

У злигоднях Великої Руїни,
Котру старці твоїм тріюмфом звали.

О варваре! Покинь тріюмфувати,
Та зчервоній од сорома тяжкого,
Що всі сусіди мають що назвати,
А ти своїм не назовеш нічого.

Що захопив-єси серед руїни,
Забрав усе великий твій добродій;
Жене тебе недоля з України,
І з рідним словом тулишся, мов злодій.

На ж зеркало всесвітнє, визирайся,—
Збагни, який ти азіят мізерний,
Своїм розбоєм лютим не пишайся,
Забудь навіки путь хижацтва скверний
І до сім'ї культурників вертайся.

*

ДО КОБЗИ.

Кругом тіснота і неволя,
Народ замучений мовчить...
Шевченко.

Кобзо, моя непорочна утіхо!
Чом ти мовчиш, задзвони мені стиха,
Голосом правди святої дзвони,
Нашу тісноту гірку спом'яни.
Може чиє ще не спідлене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Хто не здоліє озватись ділами,
Хай озоветься німими сльозами:
Ти ж своє слово дзвони-промовляй,
Душам братерським заснуть не давай.
Хай недовірки твої туманіють,
Хай вороги твої з жалю німіють;
Ти рідну сім'ю докупи ззивай.

Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтеся мовчки до рідної хати,
Та посідаймо по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах.
Темно надворі, зоря не зоріє,
Вітер холодний од півночі віє,
Квилять вовки по степах-обłогах.

Кобзо! Ти наша одрадо єдина...
Поки із мертвих воскресне Вкраїна,
Поки дождеться живої весни,
Ти нам про нашу тісноту дзвони.
Стиха дзвони, нехай мучене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

*

ШУКАННЯ-ВИКЛИКАННЯ.

Ще любо дивляться на мене карі очі,
І біла рученька в руці моїй тремтить,
І од речей моїх на ліжку серед ночі
Дівоче серденько і мліє і болить.
Дівчино-горлице! Шкода твого кохання,
Ночей без сна, зідхання-сумування,
Живу я розумом, а серце тихо спить.

Минули любощі: душа моя жадає
Кохання іншого... Споглянь ти на орла,
Як вітром на його од півночі бурхає,
А він дзвенить пером, Зевесова стріла.
То дух мій, горличко, то розум мій буяє...
Кого ж він по степах шукає-викликає?
Орлицю сміливу, крилатшу від орла.

*

ЗАВОРОЖЕНА КРИНИЦЯ.

Вертоград моей сестры...
Пушкин.

У сестри моєї тихо
Процвітає сад в ограді.
Кинамон, моя утіха,
Нард, алое в любім саді.

Там квітки, як в божім раю,
Що на Тигрі та Ефраті,
Зорями в траві зоряють,
Тонуть-плавлють в ароматі.

Там ґранати наливні
Солодóщів дивних повні...
Гудуть бджоли золотії,
Мов з Едему тихі дзвони.

Серед саду-винограду
В кринах схована криниця...
Мойму серцю на відраду
Заворожена водиця.

Заворожена й заклята,
Щоб не знали люди ходу:
Бо призначено для брата
Тую воду-прохолоду.

Вітре тихий від заходу!
Вволи волю мого серця:
Повінь чарами на воду,
Нехай ллється, нехай ллється.

Вітре буйний Аквілоне!
Подми чарами, крилатий,
На ті нарди, кинамони,
Нехай каплють ароматі.

*

ЧОЛОМ ДОЗЕМНИЙ МОЇЙ ЖЕ ТАКИ ЗНАНІЙ.

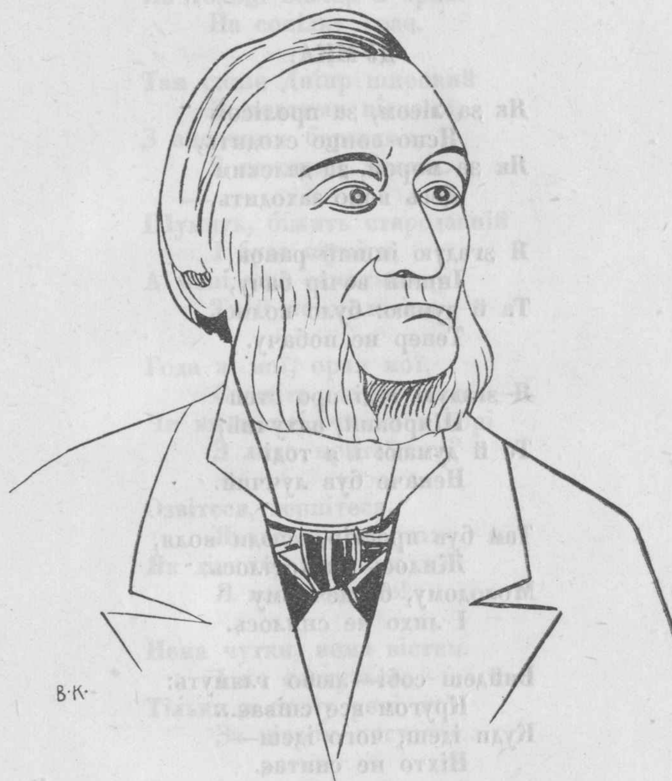
Я знав тебе маленькою, різвою
І буде вже тому з півсотні літ.
Ми бачили багацько див з тобою,
Ми бачили і взнали добре світ.
Боролись ми не раз, не два з судьбою,
І в боротьбі осипався наш цвіт.
Від світу ми прегордого відбились,
Та в старощах ще краще полюбились.

Скажи, коли б вернувсь ізнов той день,
Як бачились уперве ми з тобою,
Чи знов би ти співала тих пісень,
Що по світах летять було за мною?
Чи знов би ти, зачувши дзень-дзелень,
На мурозі лягала головою
І слухала музику тих копит,
Що до твоїх несли мене воріт?

О знаю, що коли б єси із раю,
Кінця й вінця усіх земних розлук,
Почула, що доріженьку верстаю
До тебе крізь дими пекельних мук
І серденьком на силах знемагаю,
І падає знеможений мій дух,—
Позичила б ти крил у Серафима
І ринулась к мені світзаочима.

І в морок зла із світу чистоти
Метнулась би одним-одна душею...
Перемогла б нечисту силу ти
Пречистою потугою своєю,—
І, в парі, ми в чудовні висоти
Знялись би знов понад життя грязею,
І після всіх тривог і завірюх
Були б один блаженно-тихий дух.

*

Леонид Глібов
1827—1893

ДУМКА.

Як за лісом, за пролісом
Ясно сонце сходить,
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить,—

Я згадую інший ранок,
Інший вечір бачу,
Та й думаю: було колись,
Тепер не побачу.

Я згадую тоді про степ
Широкий, пахучий,
Та й думаю: і я тоді
Неначе був луччий.

Там був простір, всюди воля,
Жилось як хотілось:
Молодому, безпечному
І лихо не снилось.

Вийдеш собі—любо глянуть:
Кругом все співає...
Куди ідеш, чого ідеш—
Ніхто не спитає.

Небо ясне, степ—як море,
Трава зеленіє,
Льон синіє, гречка пахне,
Пшениця жовтіє.

По пшениці теплий вітер
Хвилями гуляє,
Молодую пшениченьку
Неначе гойдає.

Над берегом чайка скиглить,
Діток доглядає;
На толоці вівчар в брилі
На сопілку грає.

Там синіє Дніпр широкий
З жовтими пісками,
З високими берегами,
З темними лісами...

Шумить, біжить стародавній
І буде шуміти,
А мені вже самотньому
Та й не молодіти...

Года ж мої, орли мої,
Скажіть, де ви ділись—
Чи ви в лісі, чи ви в морі
З лиха притаїлись?

Озвітеся, вернітеся,
Я вас пригощаную:
Як дівчину кохану,
Я вас поцілую!

Нема чутки, нема вістки,
І не озовуться,—
Тільки в степу речі мої
За вітром несуться...

Видно, вже вас, года мої,
Та й не дожидати;
Двічі, мабуть, козакові
Не парубкувати.

Нехай же вам, года мої,
Легесенько йкнеться,
Та з іншими, та з кращими
Хороше живеться!

*

ЖУРБА.

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.

Під гаєм в'ється річенька...
Як скло вода блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.

Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони,

Що пройде любе літечко,
Повіють холода,
Осиплеться їх листячко
І понесе вода.

Журюся я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене бідне серденько
І мліє, і болить.

Ой, річенько, голубонько!
Як хвилечки твої,
Пробігли дні щасливії
І радощі мої...

До тебе, люба річенько,
Ще вернеться весна,
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!

Стоїть гора зеленая,
Зелений гай шумить;
Пташки співають голосно
І річечка блищить.

Як хороше, як весело
На білім світі жить
Чого ж у мене серденько!..
І мліє, і болить?

Болить воно та журиться,
Що вернеться весна,—
А молодість... не вернеться,
Не вернеться вона.

*

NOCTURNO.

С. Ф. Русовій.

На небі ніч і всюди ніч чорніє,
І місяць десь в далекім небі спить...
Чого ж квилить душа і серце мліє?—
І ніч мовчить, і все кругом мовчить.

Не знає ніч, що ділось учора,
Не відає, якії бачить сни
Померкший день Содома і Гомора...
Засни ж і ти, перо моє, засни!..

*

У СТЕПУ.

Ол. Ам. Тищинському.

Хоч доля привела у город суєтливий,
Добра і зла прикрашений вертеп,
Я все-таки люблю сіножаті і ниви,
Люблю широкий, тихий, рідний степ.

Там ясная зоря, як радість, привітала,
Літала на коні там молодість моя;
Про щастя, про любов надія там шептала,—
І любо слухалось, і щиро вірив я.

Даль степова кругом, як море, там синіла,
І здалеку бренів густий зелений гай;
Чи добрий чоловік, чи доля насадила —
То був наш тихий, невеличкий рай.

Була там пасіка, стояв курінь маленький,
І пасічник-дідок там віку доживав;
І дуже я любив його куток тихенький:
Там, оддихаючи, про все я забував.

І опівдні, і ввечері, бувало,
На таганку кипить маленький казанок,
І приязно мені, притовкуючи сало,
Про давню давнину розказував дідок.

Збиралася туди гулять молодіж наша;
До півночі в гаю пісні лунали, сміх;
Вечеряли гуртом — і дідусева каша
Була смачніша нам присмачок дорогих...

Та... не бува, сказав хтось, двічі літа...
Прийшла біда—і час смутний настав:
Підкралася кешеня грошовита,
Хтось без жалю веселий гай зрубав,—

Понівечило все чиєсь життя ледаче!..
І дуже, дуже жаль тепер мені,
Душа болить... Тепер там ворон кряче
Та ятіл приліта довбать гнилії пні.

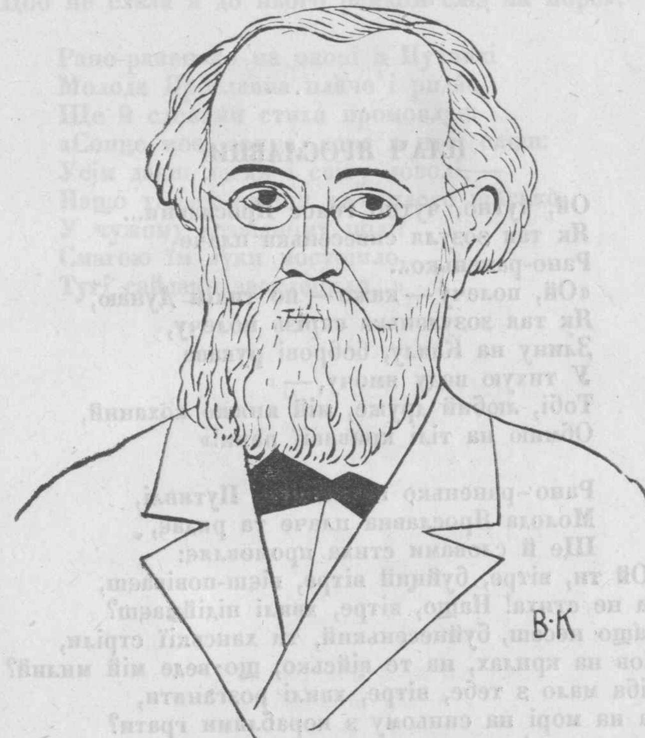
Де пасіка була—трава зазеленіла,
І не курить уже там любий таганок;
В густій траві схованася могила,
В могилі тій забутий спить дідок.

Колись не так було: ще ранньою весною
Злітались пташечки і солов'ї співать...
Осталася одна береза сиротою;
Самотньої могили доглядать;

Схилилася вона, додолу віття гнуться;
У головах старенький хрест стоїть...
Настане ніч—з берези сльози ллються
І вітрик по траві тихенько шелестить...

О, скільки є могил, де спить життя козаче,
Та де ж вони? Де їх тепер шукать?
Ніхто, ніхто над ними не заплаче:
І плакать нікому, і плакать не велять...

*

Микола Вербицький

1843—1909

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

Ой, чутно, чутно голос Ярославни...
Як тая зозуля сивесенька плаче
Рано-раненько...
«Ой, полечу — каже — по тихім Дунаю,
Як тая зозуленька скрізь полечу,
Злину на Каялу, боброві рукава
У тихую воду вмочу, —
Тобі, любий друже, мій княже коханий,
Обмию на тілі криваві рани!»

Рано-раненько на окопі в Путивлі,
Молода Ярославна плаче та ридає,
Ще й словами стиха промовляє:
«Ой ти, вітре, буйний вітре, вієш-повіваєш,
Та не стиха! Нащо, вітре, хвилі підіймаєш?
Нащо несеш, буйнесенький, ти ханськії стріли,
Мов на крилах, на те військо, що веде мій милий?
Хіба мало з тебе, вітре, хвилі розганяти,
Та на морі на синьому з кораблями грати?
Нащо ж, вітре, мою радість, моє щастя-долю
Ти розвіяв, буйнесенький, по чистому полю?»

Рано-раненько на окопі в Путивлі
Молода Ярославна плаче і ридає,
Ще й словами стиха промовляє:
«Ой ти, Дніпре мій Славуто, широкий, як море,
Ти пробив собі дорогу крізь кам'яні гори;
Крізь ту землю Половецьку! Давніми часами
На собі носив ти, батьку, з легкими човнами
Славетнього Святослава к далекому краю,

В становища Коб'якові... Принеси, благаю,
Мого милого до мене, втиши моє горе,
Щоб не слала я до нього ранком сліз на море».

Рано-раненько на окопі в Путивлі
Молода Ярославна плаче і ридає,
Ще й словами стиха промовляє:
«Сонце моє, сонце, ясно в небі сяєш:
Усім даєш ласки і світу доволі, —
Нащо тільки палиш ти милого військо
У чужому безвідному полі?
Смагою їм луки посушило,
Тугі сайдаки засклепило...»

ВЕСНЯНКА.

Іде весна, іде красна —
Земля оживає...
Ждемо, ждемо долі - волі —
Немає, немає!

Тече річка широкая
Скрізь попід горою;
Ой поплпвла наша доля
Уплинь за водою...

Повій, повій, буйний вітре,
На час, на годину;
Ой, верни нам нашу долю
Знов на Україну!

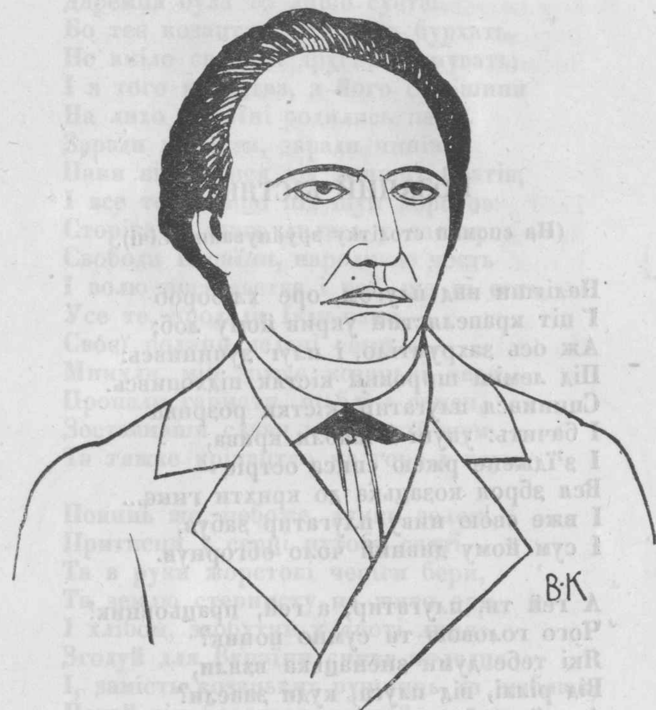
Ой не віє буйний вітер —
Ледве подихає;
Знову долі виглядаєм,
А долі немає...

Брати мої, товариші,
Орли молодії!
Осідлаймо, брати мої,
Коні воронії,

Та поїдьмо на тих конях
По широкім полю —
Здоганяти, переймати
Козацькую долю!

Запитаймо долю - волю,
Де вона блукає?
Попрохаймо — нехай до нас
В гості завітає.

*

Василь Мова

1842—1891

КОЗАЧИЙ КІСТЯК.

(На спомин столітку зруйнування Січі).

Налігши над плугом, оре хлібороб
І піт крапелястий укрив йому лоб;
Аж ось захрумтіло, і плуг зупинивсь:
Під леміш широкий кістяк підхопивсь.
Спинився плугатир, кістки розрива
І бачить: укупі і шабля крива,
І з'їджене ржею списа остріє —
Вся зброя козацька до крихти гниє...
І вже свою ниву плугатир забув,
І сум йому дивний чоло обгорнув.

А гей ти, плугатир, а гей, працьовник!
Чого головою ти сумно поник?
Які тебе думи зненацька взяли,
Від ріллі, від плуга, куди завели?
А гей, роботяга, а гей, неборак!
Про волю згадавши, міркуєш ти так:
«Оції останки, що стліли навік,
Це був колись справді живий чоловік,
Це був колись лицар, гетьманець, козак,
За нас хліборобів завзятий вояк;
І може хоч часом і нужди зазнав,
Зате по степах він на волі гуляв
І гордої шиї в ярмо не хилив,
І в праці нагальній себе не морив,
І доля козача була золота,
І здобич, і сила, і воля свята!

А гей, ти, плугатир, а гей ти, небож!
Збагнуть цеє диво, мабуть, ти негож!
Козацька та слава і воля свята —
Даремна була то лише суєта!
Бо теє козацтво, навикши бурхать,
Не вміло свободи других шанувать;
І з того козацтва, з його старшини
На лихо Вкраїні родились пани.
Заради користи, заради чинів
Пани відреклися від менших братів;
І все те, завіщо під шум корогов
Сторіками довго лилась у нас кров —
Свободи Вкраїни, народнюю честь
І волю поспільства і все, що ні єсть, —
Усе те, продали Іуди-пани,
Своєї родини ледачі сини...
Минули, мій друже, козацькі часи,
Пропали гармати, шаблі і списи,
Зоставивши слави козацької шум
Та тяжке кріпацтво на горе і глум!

Покинь же, небоже, думки золоті,
Притисни у серці чутоби святі,
Та в руки жорстокі чепіги бери,
Та землю стернисту на жито ори,
І хлібом, здобутим у «поті лиця»,
Згодуй для Вкраїни синка молодця
І, замість козацьких рушниць та шаблюк,
Нехай він береться мерщій до наук;
Нехай він доходить умом молодим,
Чого й звідкіля отак гнітом важким
Гнітить нас недоля? Нехай допита:
Чого Україна кругом сирота,
І як з отих злиднів народ рятувать,
І як Україну з зневаги піднять?
Отак то, до правди направивши ум,
Нехай набереться він провідних дум
Та, борючи духом трудів тягарі,
Нехай загартує він серце в добрі
І правді твердій,

Нехай виступає в похід молодий,
І щастям розвітить людськеє життя, —
Ото йому поле для герця-биття!
Міжлюдськая кривда — ото його враг;
Народнеє щастя — то лицарський стяг,
Високая думка — ото його міч,
То сила до бою,
А чесная річ —
Ото його зброя!..

Гей, друже мій темний, над силу ума
Вже дужчої сили на світі нема;
І треба нам, друже, у тямку те взять,
Що вчена громада — могучая рать;
Як стануть у лаву такі вояки,
То більш порятують, аніж козаки.

Павло Чубинський

1839–1884

СОН НЕВОЛЬНИКА.

За день утомили і праця й нудьга,
Заснув я— і сниться мені,
Що ніби й до мене надходить черга,
Дають буцім волю мені.

І от я на волі, у рідній сім'ї...
Цілує матуся і плаче:
«Скоріше—гадала—що буду в землі,
Ніж тебе, мій сину, побачу!»

До серденька горне і батько старий,—
Зрадів голуб сизий і каже:
«Тебе вже оплакали, синочку мій,
Утіхо єдина ти наша!»

І любо і мило у рідній сім'ї,
Веселая рідна хатина;
Радію вві сні я, і легко мені,
І плачу, мов тая дитина.

Прокинувсь... Ох, лихо! Я все ще в тюрмі!
Кайдани бряжчать навіснії;
Болить моє серце і тяжко мені
І сльози не ллються дрібнії...

*

ДО МОЄЇ КАТРУСІ.

Ще небагато літ прожив,
А вже сивіє чорний волос,
Ще не діждав своїх я жнив,
А вже жовтіє колос...
Я в світі щиро працював,
Я сіяв те, що бог послав.

Багато гірких сліз пролив
І горя я дізнав чимало;
Людей і правду я любив,—
За те мене і зневажали,
І молоді літа свої
Я скоротав на чужині.

Тепер з тобою спочиваю,
Тепер прийшла моя весна,—
Я мов по смерти оживаю,
І ти, як зіронька ясна,
Мені присвічуєш,—з тобою
Я вже не знаюся з журбою!

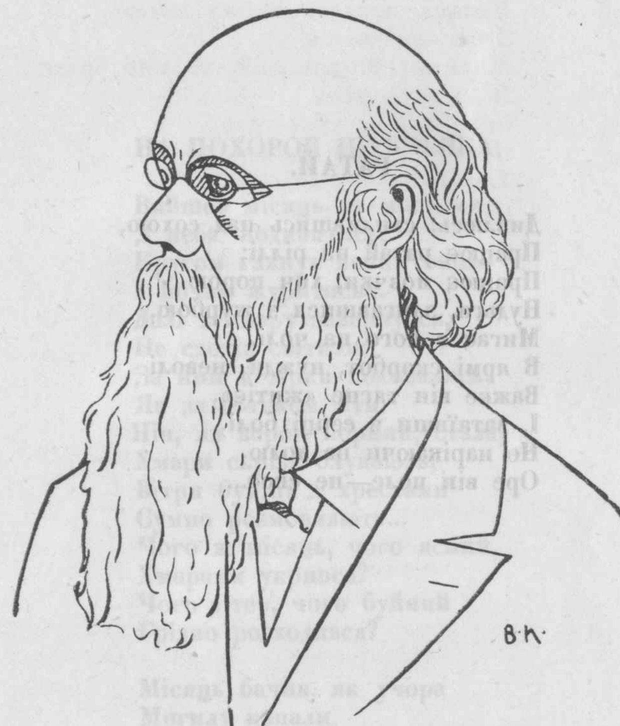
Світи ж мені, поки я бачу,
Поки до праці ще берусь,—
Я марно сили не потрачу
І жнив своїх таки діждусь,—
Зберу, що сіяв, і веселий
Піду на вічную оселю!..

*

ВДОВИНА ДОЛЯ.

Туман, мати, туман, мати,
Туман долиною;
Ой, зосталася тепер твоя дочка
Та убогою вдовою.
Ой, діти ж мої, діти маленькії
Осталися сиротами!
Де ж я подінусь, де ж я пригорнуся,
Мої діточки, з вами?
Ой, ниво ж моя, ниво багатая,
Нікому ж тебе орати, —
Ой, будеш, ниво, будяком колючим
Та пирієм заростати.
Ой, діти ж мої, діти маленькії,
Хто ж вас буде доглядати,
Ой, коли піде удовиця бідна
Для вас хліба заробляти?
Ой, візьму на плечі сакви з чорним хлібом,
На ліву рученьку дитину,
А правою візьму дитину другую,
А третя й сама йтиме.
Ой, буду жати щиро чуже жито,
Нехай стерня ніжки коле!
Буду зодягати, діток годувати,
Щоб не були босі й голі.
Буду працювати, буду заробляти,
Нехай ллється піт кривавий;
Буду тішитися, буду забавлятись,
Обливаючись сльозами.

*

Олександер Кониський
1836—1900

РАТАЙ.

Дивлюсь: схилившись над сохою,
Працює ратай на ріллі;
Працює мовчки, хоч порою
Нудьга, злигавшися з журбою,
Мигає в його на чолі.
В ярмі скорбот, нужди, неволі
Важке він тягне «житіє»,
І, затаївши в серці болі,
Не нарікаючи на долю,
Оре він поле—не своє...

НА ПОХОРОН ШЕВЧЕНКА.

Вийшов місяць на могилки
З неба подивитись,
Кругом глянув ясним оком
І почав журитись!..
Далі в хмару завернувся,
Не схотів світити;
За ним й зірки поховались,
Як за батьком діти.
Ніч, як ворон чорний, стала,
Хмари скрізь блукають,
Вітри буйнії з хрестами
Сумно розмовляють...
Чого ж місяць, чого ясний
Хмарами укрився?
Чого вітер, чого буйний
Грізно розходився?

Місяць бачив, як учора
Могилу копали,
І в могилу домовину
Стиха опускали...
Зачинилось в Україні
Покутнє віконце!..
Заховалось під землею
Українське сонце!..
Умер Кобзар! Його пісні
Більше не гриміти...
І став вітер на могилі
Сумно голосити.
То завиє, то застогне,

Жалібно заллється,
Наче сокіл об могилу
Крилами заб'ється;
Б'ється, квилить—свіжу землю
З могили змітає,
Молить: «Встань, мій вольний брате!»
Ні, не дочуває!..
Спи, Тарасе, тихо-тихо,
Поки бог розбудить;
Твого слова в Україні
Повік не забудуть...

*

МОЄ БАЖАННЯ.

Не обскурант я, що не плачу
За тим, чого нема,
Що вже минуло і мина...
Я України долю бачу
Не в бунчуках, не в булаві,
Не у гетьманській голові;
Не в скарбах, схованих у скрині,
Не в запорозькій Україні,
Не в тім, щоб, вибившись на волю,
З ляхами знову воювать
Та кров слов'янську проливать
І заливати трупом поле,—
Я даром сліз не проливаю:
Слов'ян усіх в одній сім'ї
Побачить хочеться мені...
Ось, бачте, я чого бажаю!

*

Я НЕ БОЮСЬ ТЮРМИ...

Я не боюсь тюрми і ката,
Вони для мене не страшні.
Страшніш тюрма у рідній хаті,
Неволя в рідній стороні.

Мені не встид носить кайдани
За волю краю і братів.
Та сором—золоті жупани
Носить, найнявшись до катів.

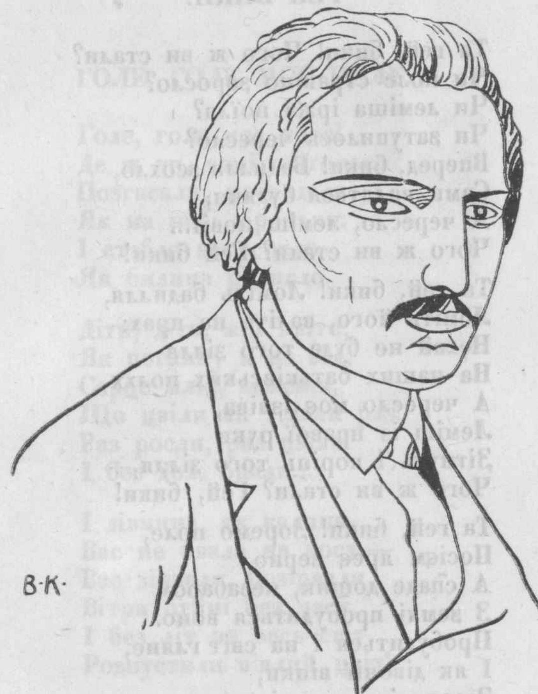
Нехай нас мучать і катують,
А слова правди не уб'ють;
Нехай кати всі бенкетують,
Час прийде—разом пропадуть...

Що нам тюрма?!—То слава наша,
Ми всі тепера у тюрмі,
Всі п'єм одну ми скорбну чашу,
Одна вона—тобі й мені;

В кого є совість і надія,
Того ця чаша не мина;
Той випити її зуміє
Усю, усю, до дна, до дна.

Кого у краще віра гріє,
Тому ця чаша не страшна,—
Вона прибавить ще надії
І більше укріпить вона.

*

Степан Руданський

1833—1873

ГЕЙ БИКИ!

Та гей, бики! Чого ж ви стали?
Чи поле страшно заросло?
Чи леміша іржа поїла?
Чи затупилось чересло?
Вперед, бики! Бадилля зсохло,
Сами валяться будяки,
А чересло, леміш новії...
Чого ж ви стали? Гей бики!

Та гей, бики! Ломіть бадилля,
Ломіть його, валіть на прах:
Нехай не буде того зілля
На наших батьківських полях,
А чересло моє ізліва,
Леміш із правої руки
Зітнуть і корінь того зілля,—
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зоремо поле,
Посієм яреє зерно,
А спаде дощик, незабаром
З землі пробудиться воно.
Пробудиться і на світ гляне,
І як дівочії вінки,
Зазеленіють наші ниви,—
Чого ж ви стали? Гей, бики!

Та гей, бики! Зерно поспіє,
Обіллє золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.
І все мине, що гірко було,
Настануть дивнії роки:
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики!

*

ГОЛЕ, ГОЛЕ МОЄ ПОЛЕ...

Голе, голе моє поле!
Де ж ви, ясні квітоньки?
Позгасали, поспадали,
Як на небі зіроньки.
І стебло пересохло,
Як билина полягло.

Діти, діти, мої квіти;
Як погляну я на вас,
Серце мліє, каменіє,
Що цвіли ви тільки раз!
Раз росли, раз цвіли
І без долі опали...

І дівчина, як калина,
Вас не рвала на косу,—
Вас зірвали, розірвали
Вітри буйні без часу,
І без літ на весь світ
Розпустили в'ялий цвіт!

Доле, доле моя, доле!
Верни ж мої квітоньки!
Верни діти, мої квіти,
Верни ж мої зіроньки!
Але ба—не сівба!
Не мине моя журба!

*

НАД КОЛИСКОЮ.

Спи, дитя моє, ти життя моє!
Спи, дитя моє красне!
Поки сонечко не запалиться,
Поки місяць не згасне...

А я бідная над колискою
Цілу ніч не дрімаю,
Про життя твоє нещасливеє
Тобі пісню співаю.

Спи, дитя моє, ти життя моє!
Тільки щастя і долі!
Будеш цілий вік, як той чорний віл,
У ярмі і в неволі.

Тільки губонька залепечеться,
Слаба ніженька стане,
Слаба рученька перехриститься,—
Твоє горе настане.

Не підеш з дітьми, не побавишся,
На м'якенькім пісочку,
Не прийдеш у сад, не положишся,
Не заснеш в холодочку...

Не з дітьми підеш,—панську череду
Поженеш ти на поле;
Не пісок м'який,—стерня гострая
Босі ноги наколе...

І від сонечка не сховаєшся
За відорану скибу;

Зав'ялить тебе в полі сонечко,
Як ту в'ялую рибу...

І не раз сльоза із очей спаде
На запалені груди,—
І сльозу твою тільки бог їден
З неба видіти буде!

Станеш хлопцем ти, станеш парубком,
Тобі все їдна доля:
Череда мине, найде панщина—
І все тая ж неволя.

І що божий день осавула йде:
Ти вставай до роботи!
Ти вставай, роби від неділеньки
До самої суботи...

І що божий день будеш досвіта
До роботи вставати;
Свою силоньку ні собі ні мні,
А панам виробляти.

А там панові не вподобався,
Писарині якому,—
Ноги здибають, руки сплутають
І звезуть до прийому.

Станеш голий ти у «присутствії»,
Як родила тя мати...
І зачнуть тебе пани з доктором
Мов коня оглядати...

І забриють лоб—і до церкви враз,
Там присягу прокажуть;
У мундир вберуть, оружжя дадуть,
Світ навіки зав'яжуть.

Поженуть тебе в чужу сторону,
І зачнуть муштрувати,

І приказ дадуть—мову рідную
На чужую зламати...

І наломишся, і забудеш ти
Свою мову рідненьку,
Спом'янеш не раз не по-рідному
Свою рідную неньку...

А прийде війна—зложиш голову...
Де і хто поховає,
Не згадає мир, не спитається,
Хіба бог спам'ятає!..

Спи ж, дитя моє, ти життя моє!
Спи, дитя моє красне,
Поки світ стоїть, поки з місяцем
Враз і сонце не згасне!..

*

НАУКА.

Дочекався я
Свого святонька,
Виряджала в світ
Мене матінка.
Виряджала в світ
Мати рідная
І промовила
Мені бідная:

«Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо,
Нехай сохну я,
Тато горбиться,
Ти на світ поглянь,
Що там робиться.

Та не всі ж, як ми,
В землі риються, —
Може є такі,
Що і миються:
Та не всі ж, як ми,
Димом куряться, —
Може є такі,
Що й не журяться.

Коли найдеш їх,
Милий синочку,
Ти склони себе,

Як билиночку.
Ти склони себе,
Як билиночку,
Простели себе,
Як ряднину.

Спина з похилу
Не іскорчиться,
Чоло з пороху
Не ізморщиться.
Спина з похилу
Не іскривиться, —
Зато ступить пан,
Та й подивиться;

Зато ступить пан
На покірного
І прийме тебе,
Як добірного.
І в годиночку —
На драбиночку,
І підеш тоді,
Милий синочку,

І з панами сам
Порівняєшся,
В сріблі-золоті
Закупаєшся;
В сріблі-золоті
Закупаєшся,
З полем батьківським
Розпрощаєшся!»

Але сталося
Друге святонько:
Виряджав у світ
Мене батенько,
Виряджав мене,
Путь показував,
Говорив мені
І приказував:

«Видиш, сину мій,
Як працюємо,
Видиш, сину мій,
Як горюємо.
Кожний на світі
На то родиться...
Не дивись на світ,
Що там робиться!

Ти на пчіл поглянь:
Є робучії,
Але й трутні є
Неминучії.
Так і на світі:
Їдні риються,
Другі потом їх
Тільки миються.

Будь ти проклятий,
Милий синочку,
Як пігнеш таким
Свою спиночку;
Як пігнеш таким
Свою спиночку,
Як простелишся
На ряднину.

І чоло тобі
Нехай зморщиться,
І хребет тобі
Нехай скорчиться!
Ти тікай від них,
Як від гадини,
Ти не жди від них
Перекладини,
Ти у світ іди
На оглядини.

Ти у світ іди,
Милий синочку.
Ти усе спізнай —

І билиночку.
Тоді з світом ти
Порівняєшся,
В добрі - розумі
Закупаєшся;
В добрі - розумі
Закупаєшся,
З полем батьківським
Привітаєшся!

*

ПІСНЯ.

Повій, вітре, на Вкраїну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні очі...
Повій, вітре, з полуночі.

Між ярами там долина,
Там біленькая хатина;
В тій хатині голубонька,
Голубонька - дівчинонька...

Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця;
Край віконця постіль біла,
Постіль біла, дівча мила.

Повій, вітре, нишком - тишком
Над рум'яним, білим личком;
Над тим личком нахилися,
Чи спить мила, — подивися.

Як спить мила, не збудилась,—
Згадай того, з ким любилась,
З ким любилась і кохалась
І кохати присягалась.

Як заб'ється їй серденько,
Як дівча зідхне тяженько,
Як заплачуть чорні очі,
Вертай, вітре, к полуночі.

А як мене позабула
І другого пригорнула,
То розвійся край долини,
Не вертайся з України...

Вітер віє, вітер віє,
Серце тужить, серце мліє,
Вітер віє, завіває,
З України не вертає.

*

ПЕКЕЛЬНА СМОЛА.

Раз на мові ксьондз казав:
«Не впивайтесь, люди!
На тім світі вам смола
Замість вина буде!»

От один і захтів
Смоли скуштувати,
Каже собі два бички
За копійку дати.

Випив один — посвистав,
Другий випиває...
Посмакував, посвистав
Далі промовляє:

«Та гірка ж вона, гірка!
А всеж не тужити:
Як втягнеться чоловік,
То й те буде пити!»

*

ТРЕБА ВСЮДИ ПРИЯТЕЛЯ.

Прийшла в церкву стара баба,
Свічок накупила;
Де була яка ікона,
Всюди поліпила.

Іще пара остається,
Де їх приліпити?!
«Ага! — каже, — пошукаю
Святого Микити!»

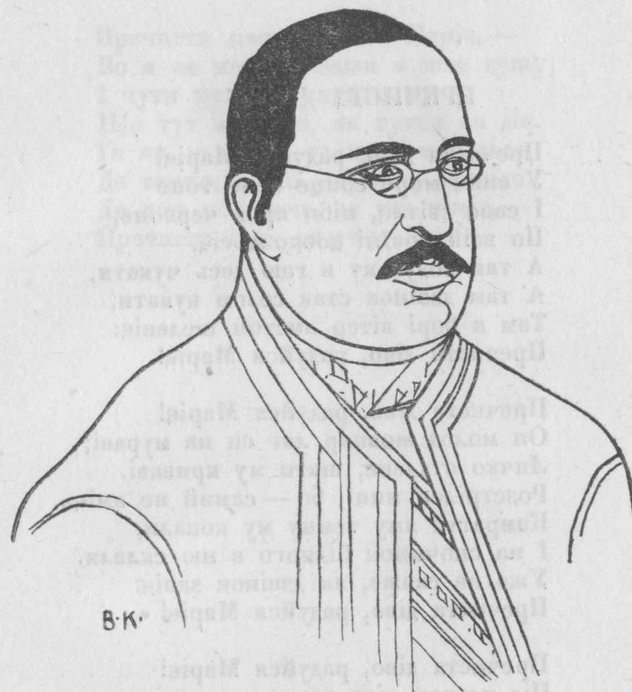
Найшла баба і Микиту —
Святий чорта ціпить!..
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту ліпить...

Видять люди й розважають,
Щоб там не ліпила:
«Що ти, бабо, кажуть, робиш?
Та ж то вража сила!..»

Але баба обернулась:
«Не судіте, люди!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде...

Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люди,
Приятеля мати».

*

Осип Юрій Федькович

1834—1888

ПРЕЧИСТА ДІВО...

Пречиста діво, радуйся Маріє!
У синє море сонце ясне тоне
І своє світло, ніби кров червоне,
По всій країні доокола сіє, —
А там зозульку в гаю десь чувати,
А там дзвінок став селом кувати,
Там в борі вітер листом шелевіє:
Пречиста діво, радуйся Маріє!

Пречиста діво, радуйся Маріє!
Он молод жовняр ляг си на мураві;
Личко студене, шати му криваві.
Розстрілен нині, бо — самий не вміє...
Камраття яму темну му копали,
І на спочинок бідного в ню склали.
Уже не скаже, як дзвінок запіє:
Пречиста діво, радуйся Маріє!

Пречиста діво, радуйся Маріє!
Під плотом сіла удовиця-мати
До себе тулить бідне сиротяти
І плаче ревно, серденько їй мліє...
Бо вже не плаче, вже і не голосить,
Склонила голову, більше не підносить.
Зірниці плачуть, а дзвінок німіє...
Пречиста діво, радуйся Маріє!

Пречиста діво, радуйся Маріє!
Там онде блудить сплакана дитина,
Без тата, мами, бідна сиротина,
Нічого не їло, душечка му мліє, —
І хоче в хату бідне навернути,

Господар псами травить його, чути:
Верескло, впало, кров ся з ніжки ліє...
Пречиста діво, радуйся Маріє!

Пречиста діво, радуйся Маріє, —
Бо я не можу... Вшак я маю душу,
І чути мушу, і дивити мушу,
Що тут на світі, як тутки ся діє.
Та як до гробу зложать моє тіло,
Де темно, тісно, студено, зотліло,
Де нич не плаче, де усе німіє, —
Пречиста діво, радуйся Маріє.

РЕКРУТ.

Стояв же він на шельваху
В цісарськім дворі.
Вмивався він, втирався він,
Як гусь по воді.

Умився він да сльозами,
Ніхто 'го не чув,
Стулився він на багнеті,
На хвильку заснув.

Ой, спить же він на багнеті
В цісарськім дворі,
Та й сниться 'му, що ходить десь
По синій горі,

Та й кучері зачісує,
Та й кучері в'є...
Чом ненька ми не писує?
Чи в'на ще жиє?..

Ой, рада б я, мій синоньку,
Листок написать,
Насипали могилоньку,
Не можу я встать;

Не можу *я*, соколоньку, —
Глибоко на дні,
Насипали на рученьки
Сирої землі.

І був би він в царськім дворі
Багато ще снив,
Гукнув бо дзвін на Штефані,
А він ся збудив;

Утер собі і личенько,
Утер си і ґвер.
Кров точиться по мармурі,
А жовняр умер.

БРАТ ТА СЕСТРА.

Не зозуля в лісі закувала,
Не пташина в полі затужила, —
То сестричка лист писала,
На чужину засилала
Та й до брата слізно промовляла:

«Брате мій, брате - соколоньку!
Ти покинув сестру сиротоньку,
А я ходю-ходю, похожаю,
Як зозуля у темному гаю.
Ой, вернися, брате, з далекого краю!»

— Сестро моя, сестро моя руто,
Як можу я до тебе прибути,
Через ріки бистресенькі,
Через луги рівнесенькі,
Через гори високі-височесенькі!

«Гаєм — маєм, лебедем — Дунаєм,
А полями — швидким горностаєм,
А на моє подвіронько
Впади швидким соколоньком,
А голубом на моє серденько».

Ой летів я сім день та й годину,
Прилетів я до сестри в гостину.
Прилетів я та й питаю,
А сестрички не видаю,
Ой, мабуть, я сестри не маю.

— Сестро моя, леліснько біла,
Скажи мені, де ж ти ся поділа?
«В гаю, брате мій, в гаю,
Там в неволі пробуваю,
Все про тебе розмовоньку маю».

*

ДЕЗЕРТИР.

Ой, сів же він при столику,
При світлі думав,
Писаннєчко дрібнесеньке,
А він 'го читав.

Писаннєчко дрібнесеньке,
Листочок, як сніг;
Склонив же він головоньку
К столові на ріг.

«Ой, ненечка старенькая
Ми пише в-одно,
Що там зима тяженькая,
А їй студено;

Нема, нема її кому
Врубати дрівець,
Бо їй синок, один в дому —
Цісарський стрілець».

І схопився, як полумінь,
Полетів, як птах,
А вітер з ним не йде в догінь,
Бо годі 'му так;

Бо він летить до матоньки
Старої домів,
Дрівець її врубатоньки,
Би хатку нагрів.

*

ХВОРИЙ СТРІЛЕЦЬ.

У Відні, в цісарськім шпиталі
Се стрільчик на-смерть лежить,
І ручку білу зов'ялу
На серденьку держить.

І кличе товариша 'д собі:
«О, вірний товаришу мій,
Мене ти на завтра до гробу
Вже гарно та гарно настрій.

А як меш тесать домовину,
О, брате мій, ласкав же будь,
Теши з запашної кедрини!
Та й се ще не забудь:

Зелену-зелену кедрову
Затуль мені в руки ти віть...
Й отсю ще ширинку шовкову,
І з дикої рожечки цвіт!..

*

ДОБУШ.

Гей, чи чули люди добрі,
перед ким то звірі стинуть,
А за ким то молодиці,
а за ким дівчата гинуть?
То наш Добуш, наша слава,
то капітан на Підгір'ї,
Красний, красний, як царевич,
двадцять років і чотири.

Хлопців тисяч йому служить,
поклонися пред ним, крале!
На той тóпір його ясний
клали німці много сталі,
А на тії порошниці
били угри злота много,
А той ремінь більше вартий,
як удвоє царства твóго.

Ясна нічка в Чорногорі,
місяць світить, місяць мріє,
А капітан ходить сумно,
чось му серце в грудях мліє:
Ні топірчик вже не пестить,
ні кресак не обзирає,
Ходить, ходить по долині,
клонить голов та й думає.

«Гей, капітан, ти наш пане,
не яло ти сумувати,

Я співак є на Підгір'ю,
не розкажеш заспівати?
Я умію пісний много,
ай потрафлю затужити;
Капітане, чи не кажеш?
Може, хлопців побудити?

Онде хлопців тисяч двісті
полягали по убочі,
Гей, які ж бо буйні, жваві,
а які в них бистрі очі.
Бо води ще вни не пили,
хіба кров та буйні вина;
Хліб їх білий не годує,
лиш жуброва солонина.

А капітан став над ними,
рве пістолє, зводить скали;
Грим!.. А збуїв тисяч двісті
на ногах вже поставали:
«Що розкажеш, пан капітан?
Чи палити, чи рубати,
Чи якому королеві
кажеш голов з в'язів зняти?»

«Вража голов не пропаде,
заки руська не застила,
Але красна, красна Дзвінка
на вечірки запросила.
Ви підете враз зі мною».—
«Як розкажеш, і до грані!
Ти капітан в Чорногорі,
а ми твої, капітане».

Ясна нічка в Чорногорі,
світить місяць з звіздочками;
З леґінями тисяч двісті
квапить Добуш обладами.
А сова десь затужила,

що аж серце в грудях мліє,—
В Чорногорі нічка ясна,
місяць світить, місяць мріє.

«Капітане, завернися!
Птаха нужду нам ворожить».
«Хто то каже? — крикнув Добуш,—
головою най наложить!»
Та й вхопився за пістолє.
«Осьде стою, пане-брате,
Ще раз кажу: завернися!
Осьде груди, — мож стріляти».

Так казав Іванчик-любчик.
Ви не чули про Івана?
Ей, леґінь то був хороший,
перший після капітана;
А капітан його любить,
ліпше май, ніж топір з сталі.
Як поглянув на Івана,
аж му руки білі вя'ли.

«Тобі сором, славний Добуш?
Маєш в землю що дивити:
Задля Дзвінки хабалиці
свого брата хочеш вбити?
Як? Ти думаш, добра душе,
що та сука тебе любить?
Базаринки твої любить!
Завернися, бо тя згубить».

«Аби-сь дав ми тілько злота,
що наповню сю долину,
Аби-сь дав ми вдвоє більше,
то я Дзвінку не покину.
А не хочеш ти зо мною
йти до Дзвінки, — в твоїй волі;
Завернися з леґінями,
але Добуш — ні, ніколи!»

«Я тебе бих мав лишити?
Я, твій брат, тебе самого?
Того люди не діждали,
та й не діждуть люди того!—
Гей, наперед, гайдамаки!
Де капітан, там і люди.
Дай ми руку, пане-брате,
чей гніву вже в нас не буде».

*

«Добрий вечір, красна Дзвінко,
отвори, пусти до хати!
Сім сот хлопців є зо мною,
а вже час би вечеряти.
Ми принесли срібла, злота,
ми принесли меду много,
Будем їсти, будем пити,
отвори нам лиш, небого».

«Чи то ви там, славний Добуш?
(Ти ся хочеш напивати?
Я ти пива наварила,—
буде світ ся дивувати!) —
Ей, даруйте, любку любий,
що не можу вас пустити,
Штефана ся от надію
як узнав би, міг би бити».

«Що ти з твоїм чоловіком?! —
Штефанові я не ражу
Тебе й пальцем докинути,
отвори ми — я ти ка́жу».—
«Я бо кажу, славний Добуш,
що сьогодні не отворю».
«А я піду на підсіння,
та й з дверми ся сам побо́рю».

«В мене двері тисовії,
не злодіям до розлому!»

«Що ти кажеш, гей, гадюко?»
Кликнув Добуш гірше грому,
Та й ухопив за одвірки:
як солома все ся крушить,
Двері гримли серед хати, —
аж набій тут в вуха глушить.

Ей, набо́ю ж ти зрадливий,
ей, набою голосненький!
З капітана кров ся лиє,
впав капітан молоденький.
Впав, конає на мураві,
кров кип'яча трави росить,
А капітан кличе хлопців,
та й конає, та й їх просить:

«Як я, браття, вже загину,
то зложіть мя на топо́ри,
Занесіть мя, де найкраще,
занесіть мя в сині гори,
Там, де люди не заходять,
там, де пташки не співають,
Там мене ви поховайте,
най ляхи мій гріб не знають.

А мій топір золочений
в Дністер - Дунай затопіте,
Нехай знають руські люди,
нехай знають руські діти:
Що хто суці в світі вірить,
мусить марно загибати,
Як ваш Добуш, ваш капітан...
Йой! прости мя, божа мати!»

В Чорногорі сонце сходить,
Чорногора в світлі тоне,
А в скалі там, десь глибоко,
там сова десь плаче, стогне.

Але Добуш їй не чує,
бо в могилі вже не чути
Ані пісню Добушеву,
ні флояри слізні чути.

Яків Щоголів

1824—1898

КЕЛИХ.

Сніцеру дана урочна робота:
Взяв він уламок од чистого злота
І для бенкетів, запевне веселих,
Викував сутий і хупавий келих.

Глибоко карбами грані обводив,
Паростки й листя по стінках виводив,
Ґрона родзинок розкидав усюди, —
Каже: «Іди тепер, келих мій, в люди!

Дно твоє, келих, глибоке і чисте,
Блище і сяє, мов кубло огнисте;
Ґрона родзинок заледве не дишуть,
Паростки листям прозірним колишуть».

Гонор великий, велика й шаноба
Бучній утворі запевне подоба:
Сяючи йшов по бенкетах веселих
З сутого золота кований келих.

Повзкрай вино з його іскрами било,
Блищами мріло, струмочком кипіло;
Дружно пили з нього люди за сильних,
Славу войовників, серцю прихильних,

Ступінь послуги, за владу і пліки,
За ізборони блискучі й великі...
Сяючи йшов по бенкетах веселих
З сутого золота кований келих, —

Поки позгодом мені не дістався.
Бережно я за бростки його взявся;
Лив, як і другі, вино в нього сміло, —
Але утомлене серце щеміло!

Серцю згадалися давнішні ночі,
Лади давнішої ввічливі очі,
Віра без грані, любов без докору...
Стиснув руками я келих в ту пору!

Сплющились ґрона блискучих родзинок,
Паростки й листя прилипли до стінок,
Повзкрай прозірне вино полилося...
Що ж тобі серце в давнині здалося?

*

ТКАЧ.

Бережно зняв з верстака я основу,
Людям роботу розніс і роздав;
То ж мій спочинок; теперечки знову
Берди направив, нитки наснував.

От і роблю я. Застукала ляда;
Бігає човник відтіль і відсіль...
Човник і ляда — ткачеві порада;
Берди і цівки — ви хліб мій і сіль!

Добре багатому: він, коли схоче,
Знайде роботі начало й кінець;
В хаті ж у бідного ляда стукоче,
Поки до дна не згорить каганець.

Вчіться ви, дітки, у мене робити;
Вивчитесь — будете добрі ткачі;
Дасть вам верстак ваш і їсти, і пити,
Тільки ж робіть ви і вдень і вночі.

Схочете спати, — а лихо присниться;
З ліжка зжене вас воно до зорі;
Ляжте ж тихенько та спіть, поки спиться;
Спіть, мої діти, в теплі та в добрі!

От і заснули по лавах хлоп'ята;
Крикнув цвіркун, догоря каганець;
Трохи притихло; побільшала хата;
Швидко вже буде й роботі кінець.

Швидко... а все-таки стукає ляда,
Бігає човник відтіль і відсіль...
Човник і ляда — ткачеві порада;
Берди і цівки — ви хліб мій і сіль!

*

ЗИМНІЙ ШЛЯХ.

Сіло сонце за горою;
Виплив місяць золотий;
Опізнились ми з тобою,
Мій поштарю молодий!

Хмарка небо затягає,
Вогким снігом порошить;
Тройка куру підіймає,
Дзвоник голосно дзвенить.

Подивись в кущі тернини:
Там, здається, вовк заліг,
Заяць приснув з дерезини
І дорогу перебіг.

Не к добру нам ці приміти!
Вдар лиш коней, та гляди,
Щоб якої не нажити
Нам середночі біди!

І поштар махнув пугою,
Натягнув свій кобеняк;
Прошмигнули стороною
Ліс, долина і байрак...

Зостається небагато
Вже й до рідного села,
Де нас жде привітна хата,
Повна світу і тепла.

Там іде веселий гомін,
Мила пісеньку співа,
І вогнем палає комин,
І вечеря поспіва!

*

ПЛЯЦ.

Я пам'ятаю вечір темний
Тепер далекої весни,
Зелений берег, ліс таємний,
Смоляні пахощі сосни.

З мого проквіченого пляцу
Я ждав тебе. Тії пори
Од брам далекого палацу,
Як сарна, збігла ти з гори.

Висока й гожа, мов тополя,
Гнучка, як восени тала,
Ти серед пишного роздолля
До мене руки простягла;

Тером до рам моїх припала,
Лицем черкнулася лиця,
І вся в дроготі віщувала,
Що наше щастя без кінця.

А без кінця нема нічого
На обездоленій землі:
Не стало серця дорогого,
Сподія змеркла в темній млі...

В утомі, знівечений роком,
Я довго по світу бродив
І ось під старість ненароком
В отчизну здалека забрів.

І захотілося востаннє
Ще раз поглянути на пляц,
Що бачив наше розставання,
На сосну, берег і палац.

І що знайшов я? Ніч спадала,
В руїнах мур вітри гули,
На вежах скрипли завівала,
Плющами брами заросли;

А пляц, що повний був квітками,
Тепер плодив клубки гадюк,
І над помрілими лугами
З сосни драпіжний каркав крюк.

ЗЕРНО.

І даючи тобі талан до ліри,
Господь сказав: «Гляди, його не згай!
Не в сторону добра, сподії й віри —
Ти йдеш в гріхи давно погрузший край.

Не кукіль я даю тобі нікчемний
І не пергу, занедбану давно:
Дарунок мій високий і таємний —
Просіяне і вимите зерно.

Неси його хоч в поле, дроком крите,
Посій його хоч в дикі бур'яни,
І хай воно, водою неполите,
Вкриватиме нерушені лани, —

Але така в йому велика сила,
Що дасть воно коріння і бростки,
Щоб в літній день вся нива зеленіла
Й сповнялися мукóю колоски».

І гордий тим дарунком надзвичайним,
Котрий господь тобі на долю дав,
Ти кожен час горів огнем потайним,
Як в дикий степ зерно своє кидав.

А круг тебе ішли народу чати
Й сміялися, що сіяв ти не так,
Щоб сіяво годилося пожати
І колос мав і залюбок і смак.

Ти слухав їх, та ні ваги, ні міри
Занедбаним тим річам не давав, —
І що народ без серця і без віри
На річ твою сказати б мав?

Тепер важке життя твоє скінчалось
І попіл твій земля собі бере;
Але в піснях душа твоя зосталась
І голос їх ніколи не замре.

Як струмінь той, що вирвався з-під скелі,
Вони уже не вернуться назад,
І потечуть, смутні і невеселі,
До дна душі і юнаків і лад!

А ці колись твій неумовкний голос
Постережуть, щоб дітям передать,
І з году в год зерном багатий колос
Почне лани родючі покривать.

*

ПОХОРОНИ.

Йшов я по городу в грязь і негоду;
З хмар безперестанно дощ хлюпотів
І не стрівалось нікого народу, —
Вітер холодний гудів та гудів...

Тихо з-за шпилю на биту дорогу
До кладовища повертував віз;
Бачу: труну неприкриту й убогу
Хлопчик-погонич на йому повіз.

Прості і бідні були похорони:
До упокою їх причет не вів,
І не співали, й не били у дзвони;
Ані хреста, ні святих корогвів.

Тільки й родини труну провожало,
Що, дрижачи під дощем до кісток,
Змокше дівчатко її обіймало,
Мов ту гіллячку засхнувший листок.

Повоз доїхав якраз до могили;
Грабарі стиха труну підняли,
Бережно в землю її опустили,
Яму зарили і горбик звели.

Дівчина мовчки і бліда стояла,
Поки не вкрили могилу аж вкрай;
Тільки що вкрили, як камінь упала
Й крикнула: «Матінко рідна, вставай!»

Галасу дітського мати не вчула, —
Так і замер він проміж домовин,
Й знову підвода назад повернула
В клекіт щоденний мурованих стін.

*

ЛИСТОПАД.

Звелося літо і не знать,
Як день за днем минув,
І серпень дав, що можна дать,
І вересень майнув...

Морозний вітер в гай і ліс
Подув з холодних міст
Й нещадно з дерева обніс
Червоножовтий лист.

І висне небо в ті часи,
Немов циновий дах,
І стигнуть краплі від роси,
Як сльози, на гілках.

А ти, що осени настиг,
Та просвітку не знав,
Чи хоч єдиний лист зберіг,
За котрим жалкував?

І чи хоч краплю теплих сліз
Зоставив від весни,
Щоб плакать так, як плаче ліс
За вітром восени?

*

КОБЗАР.

Мій кобзар — не той вояка,
Що колись в старовину
Вкупі з келепом і списом
Брав бандуру на войну.

Мій кобзар — не запорожець,
Що, одягнутий в шовки,
Грав, як стіни Трапезунта
Руйнували козаки.

Невидющий і убогий,
З бідним гралом за плечем,
Він чвалає полохливо
За малим поводирем.

І з двора у двір заходе,
На бандурі виграва,
І під дзики струн то псальму,
То про Лазаря співа...

«А заграй мені, кобзарю,
Про Підкову та Сомка,
Про Хміля, про Дорошенка,
Ще й про грізного Сірка!»

«Ні, не знаю! Може грати
Попадевої біди,
Про Хому та про Ярему,
Та хіба Сковороди?

Як чичіточка ходила
Гостювати до зятів?
Чи міщанки чи дворянки? —
Сих так я б тобі зумів!»

Грай, що хоч; бо й те ізгине
Гей, ізгине, як туман...
Грай, мій лірник невидющий!
Грай, останній з Могікан!

*

Олена Пчілка

нар. 1852 р.

ВОЛИНСЬКІ СПОГАДИ.

Волинь незабутня, країно славутня,
У пишній красі ти красуєш;
Здавен твою бачу українську вдачу,
Здавен мою душу чаруєш!

Я рідную мову, ту любу розмову,
В краях твоїх всюди вчуваю;
Те слово живуще, віки невмируще,
Я скрізь в тобі серцем вітаю.

І з словом жаданим та з людом коханим
Єднаєш ти в серці моєму
Ті спогади ясні про милі та красні
Куточки в обширі твоєму.

Єсть інші між ними, куточками тими,
Що душу мою прикували,
Що милую вроду, знайому подобу
З життям моїм тісно з'єднали.

Я іншу місцину, як любу годину,
У думці ніколи не страчу:
В воздушнім просторі, у мертвім околі,
Живе твоє серце там бачу.

У блисканні річки, в ясній, невеличкій
Обличчя ввижаються явні,
У гомоні гаю, в зеленім розмаю,
Розмови вчуваються давні.

В затишнім куточку, немов в сповиточку,
Заснули годиноньки милі,
На камені сірім, здавен обвітрілім,
Мов роки приковані цілі...

*

ПЕРЕД БЛАКИТНИМ МОРЕМ...

Перед блакитним морем в світлі яснім
Стоїть дівчина молода;
Між лаврів, олеандр, в гурті прекраснім
Про що хорошая гада?

Їй спом'янувся хуторець убогий
В далекій рідній стороні:
Там степ німий простягся геть розлогий,
Неначе спить у тяжкім сні.

Край хуторця самотняя криниця,
Вода тихесенько бренить;
Самотняя схилилася вербиця,
Спустивши кучері, стоїть...

Дівчина кинулась, зорить довкола —
Десь близько пісня прогула!..
О, як несхожа тая баркарола
З піснями хутора була!

*

МИНУЛА МОЛОДІСТЬ...

Минула молодість!.. Мов пісня прошуміла!..
У думах смутно я схиляюся чолом —
Я чую смерть: неначе віє вже крилом
І заглядає в очі її постать біла.

Це ти, нірвано вічная, сумна, немила?..
Безсилий чую жах перед твоїм лицем.
Пожди! Не поспішай з смертельним тим вінцем,
Нехай моя додолу ще не пада сила!

Нехай на любу Україну подивлюсь, —
Мій погляд променем святим палає;
Нехай з братами ще я словом поділюсь.

Хай пісня тая ще по світу погуляє.
Нірвана десь туманом повилась...
І з мого серця пісня знову полилась.

Михайло Старицький

1840—1904

ПО ВИХОДІ ПРАЗЬКОГО ВИДАННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

Читаю знов святі глаголи
Великомученика я,
Й такою тугою ніколи
Ще не пеклась душа моя:

Немов образа та кривава
Мене у пазурях трима,—
У їй і кривда, і неслава,
Й срамотня пляма від ярма!

*

ЗАНАДТО ВЖЕ...

Занадто вже! Чим дихати нема!
Затягнено арканом наші шиї...
Панує скрізь і злоба, і пітьма...
Терпець урвавсь, але живі надії.

О, люде мій! Не жди ані чудес,
Ні милости від того, хто панує:
Не долине твій стогін до небес,
І молитви твої гарячі — всує...

Надійся лиш на себе, і свій дух
Скриляй, зміцняй в братерськім поєднанні,
Аби вогонь у грудях не потух,
А ще збуяв на лютім катуванні!

Ет, глупа ніч не буде вікувать,—
Потрухнуть геть в ярмі ворожім снози:
Життя несе непереможну стать,
Воно і нам осушить ревні сльози!

О, вірю я, що з'явиться вона,
Загублена, сподіваная воля,—
У промені, як пишная весна,
В вінку ряснім з квіток свого вже поля!

І з світочем яскравим у руках,
З ухмілкою несказаної вроди,
З відрадістю у лагідних очах,
І з прапором любови, правди, згоди!

*

НИВА.

Гей ти, ниво, — в тебе гону
Од Карпату аж до Дону!
Та широка ж, як погляну,
Геть укрилась килимами,
Огорнулася лугами,
Й простяглася до Лиману.

Що ж то, ниво, лихим збита,
Потом, кровію полита,
Нинькі сталося з тобою?
Не красуєшся стогами,
Не пишаєшся скиртами,
А глушишся лободою?

Ой ви, жалібники діти,
Та не вам би й говорити,
Як самі байдуже спали!
Де ж були ви? Інші руки
Завдавали рідній муки,
Реп'яхами засівали.

Колись добре я родила:
Виростала з мене сила
Ворогам на страх і горе!
А тепер я геть дичаю
І не бачу скруті й краю,
Бо ніхто мене не оре!

Правда, ниво! За сльозами,
Не рушали ми з ралами...
Гайда в поле! Гине нива!
Додамо до праці руки:
Хоч не ми, то діти, внуки —
А таки діждуться жнива.

ПОЕТУ.

Як ніч, насовується туча,
І млою небо окрива,
Гуркоче грім, а буря злюча
Дуби з корінням вирива,
Здіймає, гонить хвилі-гори
На почорнілім, лютім морі,
Реве і стогне, і рида,
І човна бідного гойда
Понад безоднею хисткою...
Пловець, погинеш в боротьбі!
Куди й боротися тобі
З тією силою сліпою?
Не одного борця вона
Уже поринула до дна!

Під завірюху і негоду,
Серед буяння в світі зла
Чи не піти в свою господу,
Чи не зложить і нам весла?!
Замкнути серденько від миру
Й наладнувати свою ліру
Для власних мук, для власних сліз,
Для тайних з-за кутка погріз, —
Бо там, на шарварку людському,
Де брат на брата точить ніж,
Де повселюдно йде грабіж,
Там нечутно буде нікому
Серед гармидеру й клопот
Моїх пісень, моїх скорбот!

Ні, тричі ні! Хай краще струни
Порве мій лемент навісний!
Коли кругом у ранні труни
Борців лягає гурт тісний,
Коли юнацька сила в'яне,
А там сміється щось погане, —
Не про кохання, не про рай,
Поете, голосно співай!
Але розваж словами брата,
Що й не виходить із заліз,
Скропи росою своїх сліз
Криваві рани, що від ката,
Й душі замученій, слабій
Відвагу піснею навій!

Не бійся вражої наруги,
З святим огнем лети туди,
Де панування скрути, туги
Та віковічної біди...
Співай, ридай і будь готовий,
Замість лаврового — терновий
Вінець узяти на чоло!..
Нехай роздавить тебе зло, —
Але що смерть? Хвилинна страта,
А далі — слава голосна...
Той умирати певно зна,
Хто зна любити свого брата —
І за таку тільки любов,
Співець, ти жити будеш знов!

*

КОЛИ ЗАСНУ НАВІКИ...

Коли засну навіки в домовині
Й сира земля поляже на мені,
Чи хто згада поета на родині,
Чи прийде хто на гроб сумний, чи ні?

Кому прийти? Свої я думи-муки
Співав собі в святій самотині:
Злобителі мені в'язали руки,
А друзяки не рятували, ні!

Удвох лишень з дружиною-нудьгою
Ми плентались невідомим шляхом:
Життя пішло на боротьбу з бідою,
Не вславившись ухваленим трудом,

І от стою я край могили нині,
Під тяжею переболілих літ...
Так без роси, на спеці у пустині
І хиріє, і в'яне вутлий цвіт!

ДО МОЛОДІ.

На вас, завзятці-юнаки,
Що возлюбили Україну,
Кладу найкращії гадки,
Мою сподіванку єдину!

В вас молода ще грає кров,
В думках у вас немає бруду,
І в серці гріється любов
До обездоленого люду.

Ховайте ж ви її собі,
Не розмантачуючи всує:
Нехай ваш дух вона гартує
В житті у чесній боротьбі.

Не забувайте рідних хат,
Де лихо гіршає щоднини...
Неможна гаяти й хвилини,
Поки ще стогне менший брат;

Поки живий, мерщій несіть
Сліпому світиво просвіти,
І в серце, смертію сповите,
Живу надію закропіть!

Вшануйте, друзі, рідну річ,
Назвіте голосно своєю,
Та розженіте над землею
Непереможну, темну ніч!

Хай всяк жене, а ви любіть
Свою знесилену родину —
Й за неї сили до загину
І навіть душу положіть!

*

ШВАЧКА.

Нахилилася головка,
Пасмо звисло на щоці...
І мелька невпивно голка
У худесенькій руці.

Шитво панське на коліні,
Каганець і світ дньовий...
І тремтять легкі сутіні
З-під стріластих темних вій.

Довгий кашель в довгі ночі,
Вітру стогін під вікном...
І червоні завжди очі,
Незнайомі з тихим сном.

Спина зігнута в роботі,
Зверху латаний платок...
Несмашний, мабуть, голоті
Загорьований шматок!

*

МОВ БАЧУ ТИХУЮ ОСЕЛЮ...

Мов бачу тихую оселю
В якомусь світлі чарівнім:
Кахляну грубу, білу стелю,
Дубовий сволок, а на нім
Медяники і леґуміни
Та зілля всякого пучки,
У візерунки вбрані стіни,
В віконцях мутяні шибки,
Великий килим серед хати
У кармазинових квітках,
На образах блискучі шати,
З рядами перлів по кутках,
Тремку, химеристу веселку
Округ лямпади на святках...
Бабуню згорблену в креселку,
Конечне з кружелем в руках,
Любовно-лагідні години,
До всіх прихильні почуття...
Як втішен згад тії картини
І як нема їй воротя!

*

Іван Манжура

1851—1893

БУРЛАКА.

Та вже весна та вже красна,
Із стріх вода капле,
Молодому козакові
Мандрівочка пахне.

Та тепер вже молоденький
Коня не сідлає,
А цапині постоли він
На ноги взуває.

Замість списа бере косу
За шаблю — мантачку,
За керею ж одягає
Свитоньку бурлацьку.

Не питає у дівчини
Тепер він дороги,
Куди у Крим, куди на Дін,
Куди за пороги?

А питає в молодої
Німецької хати,
Де б то стати, заробити
Собі хоч на лати.

*

СТЕП.

Гей ти, степ широколанний,
Мій килиме сріблотканий!
Розпростерся ти широко,
Що не скине й орле око
Твоє займище безкрає!

Гей, повідай ти, мій раю,
Де краса твоя розкішна,—
Сива тирса срібно - пишна,
Що коневі колись крила
Круті ребра й гомоніла,
Мов та хвиля в синім морі,
З буйним вітром на просторі?

Та повідай ще, де славні,
Наддніпрянські твої плавні,
Те таємне, несходиме
Царство звіра незміриме,
Твій Великий Луг — розділля,
Предковічнеє привілля,
Що у йому усіх нетрів
Не сходили тури й вепрі?

А гайки де чарівнії,
Що річки твої бистрії,
Мов віночки, закрашали
Та дівчаток спокушали
Холодком своїм темненьким
На розмову із миленьким?

А зимовники-одинці,
Що ховались од ординців
У балках твоїх пригожих,
Де чумаченьки захожі
З України прилучали,
Одпочин собі держали?

Та де й саме те чумацтво?
А де й славнеє те братство,
Що за матір шаблю мало,
Спис за батька почитало,
А рушницю за дружину,
Та своїй не знало впину
Вольній воленьці? І хану
Та ледачому султану
У харемові заспати
Не давало, пане брате?!

Степ мовчить, нема одвіту...
Мов козак той недобитий,
Він од рани знемагає,
А над ним в горі кружляє
Крюк поганий та крюкоче,
Мов добити криком хоче:
«Вже тобі не животіти, —
Розтеклися твої діти,
Що пишалися тобою!»...

*

РОЗКІШ-ДОЛЯ.

Палке небо, жовтувата
Недвижима пилюга,
Млява спека й тьмянувата,
Де не глянеш, скрізь юга.

Жайворінка десь високо,
По обніжках ховрашки,
Дрік та муха, а ізбоку —
Гук незримої мошки.

Вбога царина змарніла,
Сіножаті — пожари,
Череда от зачуміла
Бреде безбаш по горі.

По підгір'ю ж геть — он пишно
Скрізь біліє солонець...
Ех, життя твоє розкішне,
Мироздания вінець!

*

СОН.

Уві сні до мене гречкосій прорік:
«Чи мені на тебе працювати вік?
Походи по спеці ось за плугом сам,
Я ж рукам трудовим одпочинок дам.»

А кравець нікчемний і собі за ним:
«Пропадай ти, каже, із шитвом своїм!»
Далі й майстер струмент в торбу іскклада:
«Хай тобі з майстерством, — здоров'я шкода!»

Розпалилась люто душенька моя:
Усіма забутий, гірко плакав я,
Голий та голодний, пустирем блукав,
Бога, небо, землю, долю проклинав.

Коли оце гляну... Певно, а чи ні?
Сонечко ясненьке грає у вікні,
Усюдою праця, мов неначе рій:
Он мені волоче ниву гречкосій;

Там кравець у голку нитку задіва,
Паштригує хутро, весело співа;
Далі майстернії до роботи йдуть
І заводи гулко як щодня гудуть.

З радощів я плакав і сміявсьураз,
Бавлячись в перинах у той ранній час,
І веселі мрії променем ясним,
Розігнали сон мій, мов ледачий дим.

*

ЛЕЛІЇ.

У пишних палатах якогось маґната
Розкішні лелії цвіли.
Їх люди здалека, де вихор та спека,
На втіху собі завезли.

Любують їх очі веселі дівочі,
А часом і хмурий маґнат
На їх як погляне, нудьга ураз тане
І пруг на чолі вже не знать.

Отак вони пишні, усякому втішні,
Мир в серце людське подають;
А люди не знають і гадки не мають,
Як сльози вночі вони ллють.

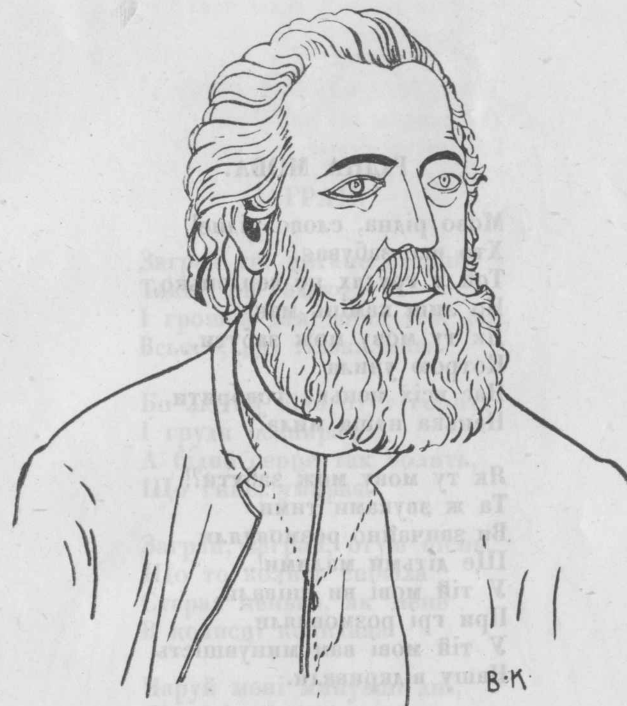
Чого ж то їм шкода? Адже ж і урода,
І розкіш, і шана їм є...
Нелюба їм шана у гордого пана —
Їм краще убоге своє.

Їм краще у бідній країні їх рідній
За панську ту ласку здались
І спека пекуча, і вихор летючий,
Що їх опаляли колись.

Так ти, моя крале з далекого краю,
Неначе лелії мої...
Здається й на волі, у шані та холі,
Та все ж бо не в рідній краї.

Твій погляд ясненький, твій сміх веселенький
Та щирая ласка твоя
Усіх нас єднають, усіх нас вітають,
Як тихая з неба зоря.

Поглянеш ізбоку (нехай бо нівроку!)
Та й скажеш: «Життя тобі рай!»
А всеж твоя втіха — поплакати стиха,
Згадавши веселий свій край!

Сидір Воробкевич

1836—1903

РІДНА МОВА.

Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Но лиш камінь має.
Як ту мову мож забути,
Котрою учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?!

Як ту мову мож забути?!
Та ж звуками тими
Ви звичайно розмовляли
Ще дітьми малими!..
У тій мові ви співали,
При грі розмовляли,
У тій мові вам минувшість
Нашу відкривали.

Ой, тому плекайте, діти,
Рідненькую мову,
І учіться говорити
Своїм рідним словом!
Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Але камінь має.

*

ЗАГРАЙ.

Заграй ти, цигане старий,
Такої, як гадаю;
І грошей дам, вина теж дам,
Всього, що тільки маю.

Бо лютий біль отут горить
І груди розпирає,
А бідне серце так болить,
Що гине, умирає.

Заграй, заграй, отую пісн,
Що то колись співала
Стара ненька, як мене
В колисці колихала.

Чаруй мені минувші дні,
Літа ті молодії,
Прегарні, золотії сни,
Той рай і ті надії...

Провадь мене ти звуком тим
В садочок, де я грався,
Чаруй і другів всіх моїх,
Що ними величався.

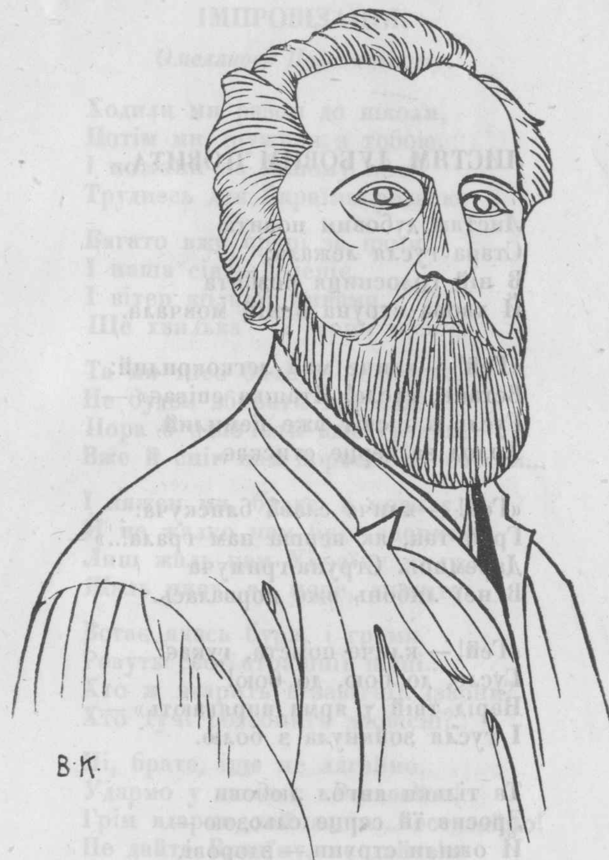
Чаруй мені і діву ту,
Що мною гордувала...
Збуди тих всіх, що вже земля
Навіки повкривала...

Збуди, чаруй минувшість ту:
Хай ще хоч раз заплачу,
Бо сліз нема з того часу,
Як доленьки не бачу.

Чаруй, старий! Як потечуть
Дві сльози по личеньку,
То легше стане у душі
І легше на серденьку!

Заграй ти, цигане старий,
Такої, як гадаю!
І грошей дам, вина теж дам,
Всього, що тільки маю.

*

Корнило Устіянович

1839 — 1903

ЛИСТЯМ ДУБОВИМ ПОВИТА...

Листям дубовим повита
Стара гусля лежала;
В ній голосниця розбита
Й хвора струна в ній мовчала.

«Гей! — кличе май легкокрилий:
Встань, гусле! Пташка співає» —
Гуслі ж і світ вже немилий,
Холод за серце стискає.

«Гей! — кличе слава блискуча:
Грай так, як перша нам грала!..»
Даремно... Струна гримуча
В неї либонь вже порвалась.

«Гей! — кличе помста, гукає:
Гусле, до бою, до бою!
Нарід твій у ярма впрягають» —
І гусля зойкнула з болю.

Та тільки янгол любови
Зросив їй серце сльозою —
Й ожили струни — здорові,
І ллються пісні рікою.

*

ІМПРОВІЗАЦІЯ.

Омелянові Партицькому.

Ходили ми разом до школи,
Потім ми дружили з тобою.
І кожний на іншому полі
Трудивсь для Вкраїни розвою.

Багато вже праці за нами,
І наша сівба зеленіє,
І вітер колише нивами;
Ще хвилька — і зерно доспіє.

Та ми того бачить не будем,
Не будем збирати колосся!
Пора б одпочити вже грудям,
Вже й сніг нам порошить волосся...

І ляжем ми, брате, в могилу,
Й не жалко нам буде спочити,
Лиш жаль нам Україну милу,
Жаль ниву, як море, лишити:

Встає якась буря, і громи
Ревуть свої страшнії пісні...
Хто ж вдарить в завітнії дзвони?
Хто тучі розгонить зловісні?..

Ні, брате, іще не лягаймо,
Удармо у дзвони: «Вставайте!
Грім вдарив, зайнялось... вставаймо!
Не дайте Вкраїну, не дайте!»

А як оця буря просуне,
Як знову заблисне погода —
Тоді вже кладімся до труни
Безпечні свободи народа.

*

НІ ДВЕРМИ, НІ КРІЗЬ ВІКОНЦЕ...

Ні дверми, ні крізь віконце
Увійшов я в твоє серце
Ні, дверми, ні крізь віконце.

Я там вкрався, милесенька,
Я там вкрався через вушко,
Ушко твоє малесеньке.

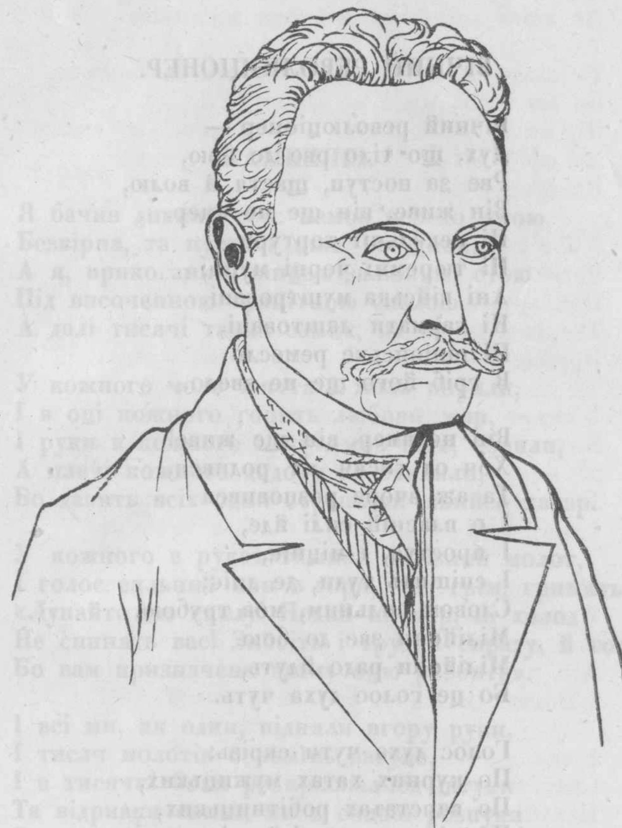
Я там вкрався через очі,
Очі тихі, жалібненькі,
В білий день, не серед ночі.

Я там вкрався усточками,
Цілуванням, милуванням—
Не питаючися мами.

О, заткни ж і око й ушко,
Затули уста рожеві,
Щоб не втік твій злодій, душко,

Вкравши серденько у тебе,—
І запри його навіки
У раю твоїм у небі...

*

Іван Франко

1856–1916

ВІЧНИЙ РЕВОЛЮЦІОНЕР.

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,
Він живе, він ще не вмер.
Ні пекельнії тортури,
Ні тюремні чорні мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпіонське ремесло
В гріб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч од тисяч літ родився,
Та аж вчора розповився
І о власній силі йде,
І простує, і міцніє,
І спішить туди, де дніє;
Словом сильним, мов трубою,
Мілійони зве до бою.
Мілійони радо йдуть,
Бо це голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варстатах робітницьких,
По місцях недолі й сліз:
І де тільки він роздасться, —
Щезнуть сльози, сум, нещастя,
Сила родиться й завзяття
Не ридать, а добувати,
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

*

КАМЕНЯРІ.

Я бачив дивний сон: немов передо мною
Безвірна, та пуста і дика площина,
А я, прикований ланцем залізним, стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кожного чоло життя і жаль порили,
І в оці кожного горить любови жар,
І руки в кожного ланці, мов гадь, обвили,
А плечі кожного додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.

У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам з гори, мов грім, гримить:
«Лупайте цю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинять вас! Зносіть і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу оцю розбить».

І всі ми, як один, підняли вгору руки,
І тисяч молотів о камінь загуло,
І в тисячні боки розприскалися штуки
Та відривки скали; ми з силою розпуки
Раз-по-раз гримали о кам'яне чоло:

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз-у-раз,
І п'ядь за п'ядею ми місця здобували;
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кожний з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яті в людей за цей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по цій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та прорівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею згниють.

Та слави ж людської ми зовсім не бажали,
Бо не герої ми і не багатирі...
Ні, ми — невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали:
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець, і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Котрий ми кинули для праці, поту й мук,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що други й недруги, гнівнії та сердиті,
І нас, і нашу мисль, і діло те клянуть.

Ми знали це, і в нас не раз душа боліла
І серце рвалося, і груди жаль давив:
Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не опустив.

І так ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках...
Нехай прокляті ми і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путь,
А щастя всіх прийде по наших аж кістках.

*

НАРОДЕ МІЙ ЗАМУЧЕНИЙ...

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжу
Людським презирством ніби струпом вкритий!

Твоїм будущим душу я тривожу...
Од сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?

Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і присяг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило сил твоїх безмірність?

Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задарма край твій весь политий кров'ю
Твоїх борців? — Йому вже не пишаться
У красоті, свободі і здоров'ю?

Задарма в слові твойому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга,
І все, чим вгору може дух підняться?

Задарма в пісні твоїй ллється туга
І сміх дзвінкий і жалощі кохання, —
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не сами сльози і зідхання
Тобі судились... Вірю в силу духа
І в день воскресний твойого повстання!

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює, огнем живущим буха!..

О, якби пісню вдать палку, надхненну,
Що мілійони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Укритим сумнівами, битим стидом,
Не нам тебе провадити до бою.

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри, хоч гіркий та вільний;
Твоїй будущині задаток, слізьми злитий,

Твойому генію мій скромний дар весільний.

ТОВАРИШАМ ІЗ ТЮРМИ.

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життєм:
З давніх брудів і думка розкута,—
Ожиємо, брати, ожием!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любов'ю огрітим життєм;
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв доплливем.

Через хвилі нещасть і неволі,
Мимо бур, пересудів, обмов,
Поплливем до країни святої,
Де братерство і згода й любов.

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів ані бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

Це ж остання війна! Це до бою
Чоловіцтво із звірством стає,
Це поборює воля неволю,
«Царство боже» на землю зійде.

Не моліться вже більше до бога:
«Хай явиться нам царство твоє!»
Бо молитва слаба там підмога,
Де лиш розум і труд у пригоді стає.

Не від бога те царство нам спаде,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і спільний наш труд.

*

У ДОЛИНІ СЕЛО ЛЕЖИТЬ...

У долині село лежить,
Понад селом туман дрижить,
А на горбі край села
Стоїть кузня немала.

А в тій кузні коваль клепле,
А в коваля серце тепле,
А він клепле та й співа,
Всіх до кузні іззива:

«Ходіть, люди, з хат і з поля!
Тут кується краща доля.
Ходіть люди по-рану,
Вибивайтесь з туману!»

Та тумани хитаються,
Понад селом збираються,
Розляглися по полях,
Щоб затьмити людям шлях,

Щоб закрити їм стежини
Ті, що вгору йдуть з долини
В тую кузню, де кують
Ясну зброю замість пут.

*

ЗЕМЛЕ, МОЯ ВСЕПЛОДЮЩАЯ МАТИ...

Земле, моя всеплодющая мати!
Сили, що в твоїй живе глибині,
Краплю, щоб в бої сильніше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничную будить
Чисту любов!

Дай і огню, щоб нам слово налити;
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам, в серце кривді влучать,
Дай працювать, працювать, працювати,
В праці сконать!

*

НА РІЦІ ВАВИЛОНСЬКІЙ...

На рѣкахъ вавилонскихъ, тамо
сѣдохомъ и плакахомъ.

На ріці вавилонській — і я там сидів,
На розбитий орган у розпуці глядів.

І ругався мені вавилонців собор:
«Заспівай нам щобудь! Про Сіон! Про Табор!»

«Про Сіон? Про Табор? Їм вже чести нема.
На Таборі — пустель. На Сіоні — тюрма!

«Лиш одну хіба пісню я вмію стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру.

«Я на світ народився під свист батогів,
Із невольника батька, в землі ворогів.

«Я хилиться привик від дитинячих літ,
І всміхаться до тих, що катують мій рід.

«Мій учитель був пес, що на лапки стає,
І що лиже ту руку, яка його б'є.

«І хоч часом, мов грім, гримне слово моє,
То це бляшаний грім, що нікого не вб'є.

«І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя — раб! Але мозок мій — раб!

«Хоч я пут не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх.

«Хоч я вільним зовусь, а, як раб, спину гну,
І свобідно в лице нікому не зирну.

«Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вільне слово в душі, наче свічку, гашу.

«Хоч тружусь день і ніч, не доїм, не досплю,
А все чую, немов я на панськім роблю.

«І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.

«Хоч добра доробивсь, та воно лиш тяжить,
Мов чуже для когось, мушу я сторожить.

«З ким в життю не зійдусь, все підляжу йому;
Так чи сяк вибирать — все найтяжче візьму.

«І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на ґрунт,—

«Ах, то й се не той гнів, що шаблюку стиска,
Се лиш злоба низька і сердитість рабська.

«Вавилонські жінки, відвернувшись ідіть,
І на мене здивовано так не глядіть!

«Щоб не впало прокляття моє на ваш плід,
Не прийшлось би раба привести вам на світ.

«Вавилонські дівчата, минайте мене.
Хай мій вид співчуттям серце вам не торкне!

«Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба — полюбити раба!»

*

ДЕ НЕ ЛИЛИСЯ...

Жени руськія въсплакашася.

Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі —
Чи в половеччині, чи то в князівській удальщині,
Чи то в козаччині, лящині, ханщині, панщині,
Руської сльози жіночі!

Скільки сердець розривалось, ридаючи,
Скільки зв'ялили страждання!
А як же мало таких, що міцніли, складаючи
Слово до слова, в безсмертних піснях виливаючи
Тисячолітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й скорбно міркую:
Скільки сердець тих розбитих, могил тих розритих,
Жалощів скільки несситих, сліз вийшло пролитих
На одну пісню такую?

*

ВЕСНЯНА ЕЛЕГІЯ.

Весно! Ти мучиш мене! Розсипаєшся сонця промінням,
Леготом теплим пестиш, в сині простори маниш;
Хмари вовнисті, немов ті клубочки, шпурляєш по небі
І мов шовкові нитки, дощ із них срібний снуєш.
Сірую грудку землі ти підкинеш у небо блакитне,
І в жайворонкову трель грудка розсиплеться вмить.
Ти журавлиним ключем навертаєш нестерпную тугу,
Мрії про вольний простір, щастя далеке моє.
Ти лебединим крилом кришталевії хвилі скородиш,
Чую їх плеск аж у сні я на блакитній ріці.
Бачу, як чайкою ти колихаєшся над глибиною,
Як над широким Дністром гнешся лозою к воді.

Весно! Ти мучиш мене! Мільйонами кольорів, тонів,
Ліній і творів кричиш: воля, і рух, і життя!
І мов безсиле стебло, в бистрину ту ти рвеш мою душу,
В серці зів'ялім, черствім будиш нові почуття.
Будиш бажання, яким не справдитись, освітлюєш пустку,
Ніжно гойдаєш в гілках осамотіле гніздо.
Пильно, схиливши лице, роздуваєш пригасле огнище;
Свистом від гаю зовеш, наче мій друг молодий..
Ні, не мені вже гулять по тім гаю, мій друже-соколе,
Ні, не мені вже зайцем в зелень пахучу нирять!
Серце тріпочеться ще, і у грудях кров б'ється живіше,
Та напосіли літа, давить життя тягота.
Мрії безумні, немов той табун, вигравають по полю,
Гриви на вітер, і ржуть, дзвінко копитами б'ють.
Ах, та це мрії, чуття легкокрилі, барвистії діти,—
Але тверда їх рука в поводах цупко держить.
Хвилька, — і ляск батога, і жорстоке, понуре «ніколи».
Праця, — і чар весь мине! Весно! Ти мучиш мене!..

БЕЗМЕЖНЕЄ ПОЛЕ...

Безмежнеє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною,
А в серці нестерпнії болі.

Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
Ачень утечу я від лютого болю,
Що серце мені розриває!

ЧОГО ЯВЛЯЄШСЯ МЕНІ...

Чого являєшся мені
                                    у сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
                                    сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
                                    у тьмі?
Чого являєшся мені
                                    у сні?

В життю ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
                                    пісні.
В життю мене ти знать не знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

                                    О, ні,
Являйся, зіронько, мені
                                    хоч у сні!
В життю мені весь вік тужити —
                                    не жити.
Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха, —
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалощах живіше грає,
По-людськи вільно віддиха
І того дива золотого
Зазнає щастя молодого,
Бажаного, страшного того
                                    гріха!

*

НЕ МОЖУ ЗАБУТИ...

Не можу забути!
Не гоїться рана!
Мов жалібні нути
Із струн теорбана,
Чи голосно грають,
Чи ледве їх чути,
Все жалем проймають —
Не можу забути!

Не гоїться рана,
Хоч мило сльозами,
Хоч час на ню капле
Цілющі бальзами,
Хоч сонечко гріє,
І зірка рум'яна
Цілує, ярії —
Не гоїться рана!

Хоч як ти далеко,
Я все тебе бачу;
Хоч стратив давно вже,
Щодня тебе трачу;
Хоч люта розпука
Минулася п'яна,
І клином розлука
Лежить поміж нами, —
Кохання без тями,
Не гоїться рана.

*

БЛАГОСЛОВЕННА ТИ.

Благословенна ти поміж женами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Почата в захваті, окроплена сльозами,
О, раю мій, моя ти муко, Пісне!

Царице, ти найнижчого з-між люду
Підносиш до вершин свойого трону,
І до глубин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигають корону.

Твій подих всі серця людські рівняє,
Твій поцілуй всі душі благородить
І сльози на алмаз переміняє;

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях мов чар солодкий ходить,
І будить, молодить і оп'яняє.

*

ЗНОВ КЛИЧЕШ ТИ МЕНЕ...

Знов кличеш ти мене, моя богине,
В непроходимі нетрі тих часів,
Де правда родиться і правда гине
І де луна ігровище бісів.

У світ краси й гидоти, в море синє,
В оркани злуд, у тайники лісів,
В вир пристрастей, в огонь, що вік не стине,
І в заколот небесних поясів.

Нехай і так! Підем, моя ти люба!
Скоштуємо ще раз утіх земних,
І зирнемо в той клин, де всьому згуба.

Ще раз пройдем по сховищах тісних,
Де жах і жаль, і мрії, й дійсність груба,
І втомимось і заснемо по них.

*

ПОЕТЕ, ТЯМ...

Поете, тям: на шляху життьовому,
Тобі перлини — щастя не знайти,
Ні захисту від бурі, злив і грому.

Поете, тям: зазнати маєш ти
Всіх мук буття, всіх болів і унижень,
Заким дійдеш до світлої мети.

Поете, тям, лиш в сфері мрій, привиджень,
Ілюзій і оман твій рай цвіте,
А геній твій, то міць сугестій, зближень.

Пророцький дар у тебе лиш на те,
Щоб іншим край обіцяний вказав ти,
А сам не входив у житло святе.

І серце чулеє на те лиш взяв ти,
Щоб кождому в день скорби пільгу ніс,
І в горю слово теплеє сказав ти.

Та з власним горем крийся в темний ліс!
Ніхто до тебе не простягне руку
І не отре твоїх кривавих сліз.

Та не міркуй, що ти родивсь на муку,
Бо й розкошів найвищих маєш часть,
У творчій силі щастя запоруку.

Усе, чого тобі сей світ не дасть,
Знайдеш в душі своїй ясніше, краще:
Найвищу правду, і найбільшу власть.

Ото й минай все темне, непутяще,
Весь блудний блиск, тріюмфи хвилеві,
Все підле, самолюбне і пропаще,

І бережи на своїй голові
Вінок незв'ялий чистоти і ласки
І простоти, мов квіти польові.

У маскарад життя іди без маски,
На торжище цинізмів і наруг
Виходь з ліхтарнею з старої казки:

В ній щезне тіло, появиться дух,
Прозора стане явищ темна маса.
І будь ти людям не суддя, а друг

І зеркало й обнова. Guarda e passa.

*

ПРИТЧА ПРО ЖИТТЯ.

Було се в Індії.
Степом безлюдним
Йшов чоловік. І враз напав на нього
Голодний лев. Побачивши звірюку,
Ще здалека, почувши рик її,
Почав тікати чоловік щодуху.
Тікаючи наскочив він нараз
На глибоченну балку. Не було
Часу вертати, не було де скриться,
А звір вже близько. Бачить чоловік,
Що зо стіни безодні, зо стрімкого
Скального обриву худа берізка
В щілині виросла й вершок зелений
Понад безодню к сонцю піднімає.
Не довго думаючи, він вчепився
За ту берізку; держачись руками
За пень її, повис над гирлом темним,
Аж поки, бовтаючи там ногами,
На щось твердого крихту не оперся.
Тоді аж відідхнув і дрож смертельна
Потроху втихла. І почав тоді
Сірома озиратися довкола,
Де він і що з ним?
Перший зирк його
Впав на коріння деревця, що в ньому
Була його єдиная опора.
Що за притичина? Глядить: дві миші,
Одна білява, друга чорна, пильно,
Запопадно і ненастанно й прудко

Гризуть коріння того деревця,
Лапками землю порпають, працюють,
Немов наняті, щоб його підпору
Підгризти, підкопати, повалити.
І похололо в того чоловіка
На серці, бо в тій хвилі лев розжертий
Надбіг над пропасть і його побачив
І лютим ревом відгомін збудив.
Не міг його дістати, але люто
Глядів з гори, скакав і землю гриз,
Ждучи, як він угору знов підлізе.

І глянув вниз у пропасть чоловік,
І бачить, що на дні тієї балки
Страшна гадюка в'ється і широко
Пащеку рознімає, жде лише,
Щоб він упав для неї на поталу.
Померкло в голові у чоловіка,
За серце стисло і холодним потом
Все тіло облилось.
Та враз почув,
Що те, о що опер він ноги, якось
Ворушиться. Зиркнув, аж пробі! Се
Гадюка, звита в клубок, що в щілині
Дрімала. Рад був скрикнуть чоловік,
Та голос в горлі задушив переляк.
Рад був молиться, та тривога вбила
Побожну думку. Наче труп холодний,
Він висів, — певний, що в найближчій хвилі
Коріння миші підгризуть, гадюка
У ноги вкусить, сил його не стане,
І вниз він упаде змії в пащеку.

А втім — о диво! На гілках берізки
Побачив той нещасний чоловік
Гніздо чмелів. У щільнику малому
Було там трохи меду, а чмелі
Всі полетіли в поле за пожитком,
І закортіло чоловіка того
Покушать меду. Він всіх сил добув,

Піднявся вгору і устами
Досяг щільник і ссать його почав.
І враз немов рукою відняло
Йому від серця. Солодощі меду
Заставили його про все забути:
Про льва, що вив йому над головою,
Про миші, що його підпору гризли,
І про дракона, що внизу грозив,
І про гадюку, що у стіп сичала.
Про все, про все забув той чоловік,
Найшовши в тих краплинах медових
Несказану, високу розкіш раю.

Ґотама Будда, Азії світило,
Очима духа бачив сю пригоду
І своїм вірним так про неї мовив:
«Сей чоловік, брати, то кождий з нас.
Життя важке, природа нам ворожа
І тисячі пригод і небезпек
З усіх боків усе нас окружають,
Як того мужа, що там в балці висів.
Голодний лев над нами, то є смерть;
Дракон внизу, то вічне забуття,
Що кождого нагрожує пожерти,
А миші, чорна й біла — день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають.
А та гадюка під ногами, браття,
То наше власне тіло непостійне,
Слабе і хоре, що нам в кождій хвилі
Назавсігди відмовить може служби.
А та берізка, за яку вчепився,
Міркуючи спастися від заглади,
Се людська пам'ять — щира та коротка.
Нема нам виходу із того горя,
Нема рятунку. Та одно лиш нам
Лишилось те, чого ніяка сила,
Ніяка нам пригода взять не може:
Се чиста розкіш братньої любови,
Се той чудовий мед, якого крапля
Розширює життя людське в безмір,

Підносить душу понад всю тривогу,
Над всю турботу із-за діл минущих —
В простори повні світла і свободи.
Хапайте скваппо краплі ті, брати!
Бо лиш в тому, що серце ваше чує,
Чим груди повні, чим душа живе,
У розкоші любови та бажанню
Братерства, у надії, у змаганню
До вищих, чистих сфер лежить ваш рай».

*

ПРИТЧА ПРО КРАСУ.

Арістотель мудрець Олександра навчав
І такий йому вірш у альбом написав:
«Більш, ніж меч і огонь, і стріла, і коса
Небезпечне оружжя — жіноча краса.
Тільки мудрість, наука та старші літа
Подають проти неї міцного щита».
Арістотель мудрець по садочку гуля, —
Бач, Аглая іде і очима стріля!
Та Аглая, котрої надземна краса
Звеселяє людей і самі небеса;
Та їдких її слів і шпаркого ума
Всі боялися, навіть цариця сама.
Арістотель дівчині гаразд придививсь,
І промовив: «Аглає, благаю, молю!
Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю.
На часок-волосок вволи волю мою, —
Чого хоч зажадай, я для тебе зроблю!»
Усміхнулась Аглая: «Се ж почесть мені,
Що на мні зупинив свої очі ясні
Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся,
Що умом обняв землю, зглубив небеса.
Я — твоя, що захочеш зо мною чини,
Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни:
По саду тім, де в'ються доріжки круті,
Півгодини мене повози на хребті».
Усміхнувся мудрець: дивні примхи в дівчат!
Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать.
І хламиду він зняв, і рачкує піском,
Його очі Аглая закрила платком

I сидить на хребті й поганяє прутком.
Так заїхали враз аж на площу садка,
Де під тінню дерев, край малого ставка
Олександер сидів, його мати й весь двір, —
Срібний сміх там лунав і пісні й бренькіт лір.
І Аглая кричить: «Ну, мій ослику, ну!
Ще хвилиночки дві! Ще хвилинку одну!»
Аж у круг двораків його дівка пуста
Завезла і зіскочила живо з хребта,
I платок із очей поспішилася знять...
Що там сміху було, то й пером не списать!
Арістотель мудрець Олександра навчав
I такий у альбом йому вірш написав:
«Більш ніж меч і огонь, і стріла, і коса
Небезпечне оружжя — жіноча краса;
Ані мудрість, наука, ні старші літа
Не дають проти неї міцного щита.
Се я сам досвідчивсь; лиш мертвець та
сліпець
Може буть проти неї надійний борець».

ЯК ГОЛОВА БОЛИТЬ...

Як голова болить!
Пожовклі карти
Рукопису старого помаленьку
Перебігають стомленії очі,
А в голові грижа, немов павук,
Снує сітки, немов штукар у тьмі
Пускає сині, білі, пурпурові
Ракети, огняним млинком вертиться,
То вказує в бенгальськім світлі дикі
Якісь появи, що з тих карт пожовклих
Зриваються, немов осіннє листя
Під подихом хуртовини...

«Прийшов
Святий Матвій у город людожерів.
А люди ті такі звичаї мали —
Не їли хліба, не пили води,
А тілько жерли тіло чоловіче
I кров пили. А хто чужий траплявся
У город їх, то тут його хапали
I, вивертівши очі, напували
Отруйним зіллям і в тюрму сажали
I клали їсти їм траву-отаву».
I вже щеза з-перед очей рукопис,
I ту страшну історію читаю
У власнім серці: як я заблукався
У город — будь ім'я його прокляте! —
I поєно мене отруйним зіллям,
Як очі вибрано мені, щоб я

Не бачив, хто мене і пощо в'яже,
І як замісто хліба довго-довго
Я годувавсь ілюзій диким зіллям.

І ось я темний у тюрмі ридаю,
І не за тим ридаю, що пропало:
Не за свободою, яка ніколи
Свобідна не була; не за тим щастям,
Що лиш у снах являлось та дражнило.
Лиш те болить мене, що, зведений
До стану травоїдної худоби,
Я тямки чоловіцтва ще не стратив.
Та ось бряжчать ключі, скриплять завіси,
Стукочуть кроки, — се сторожа входить.
Хтось шарпнув шнур, що в'яже мої руки,
І роздивля табличку, що до них
Прив'язана. «Три дні ще, і тоді
Час буде вивести його».

Пішли.

Мені не страшно. Що ж три дні! Могли
І зараз брать.

А може... може там

Далеко десь, по той бік Чорномор'я,
Маленька барка надува вітрила,
І в ній сидить спаситель твій, що чудом
Перепливе безодню і ввійде
В останню ніч у сю сумну темницю
І верне зір тобі і скаже: «Встань і вийди!»
Ге-ге, колись в легендах так бувало,
Та не тепер! Не надійся нічого!
Мовчи і жди!

У ЛІСІ.

(Пролог до поеми «Лісова Ідилія»).

На романтичного коня сідаю.
Крилатий звірю, не пручайсь, не ржи!
Неси мене, куди я загадаю.
На фантастичні ті шпилі біжи,
Де вихор грає, стогне гомін гаю,
Де на вузькій, як ниточка, межі
Фантазія і дійсність, спина в спину,
Глядять у мрій квітчастую країну.

Неси мене у ліс, той ліс казочний,
Високий, темний, що, мов море, гра,
Що зелені вдягає стрій святочний
І широко свій килим простира,
Що пахощами дише, свіжий, сочний,
Де в таємничій тіні б'є нора,
Де між корчів потік біжить до цілі,
Коряві вільхи озерце обсіли.

Той ліс—зразок ще первісного світа,
Де нікому природу маскувать:
Морозом бита, ярим сонцем гріта,
Вона лиш те живить, що має міць тривать.
У всю красу, у весь свій страх одіта,—
Однако їй кормить і руйнувать:
Життя і смерть тут ходять без розлуки,
Крик розкоші й важкі конання муки.

На пнях гнилих зелена брость пишаєсь,
Серед кісток вовчиця кормить плід;
У тіні дуба рій комашок граєсь
І того ж дуба підгриза їх рід:

Ось гадина на сонці вигрівається,
Метелик треплесь, медом дише цвіт,
А по верхів'ях тиха дума ходить,—
Одно тут лоно і вбиває й родить.

В той ліс так часто я літав думками,
Коли було нестерпно між людьми!
Тут дикими втішався я квітками,
Тут віддихав я повними грудьми.
Тут доторкавсь тремтячими руками
Великих тайн: хто ми і пощо ми?
Тут силогізмів сіть думок не ловить,
Природа серцю щиру правду мовить.

І був той ліс мені, як рідна мати,
Що вцитькує тривогу навісну.
У спеку клав під тінь розкішну спати
І свистом дрозда знов будив зі сну...
Я плакав, як прийшлось його лишати
І шлях верстать по груді та терну.
Я знав: хоч де кораблик мій приб'ється,—
Найкраще тут минуло й не вернеться.

І я пішов. Літа йшли за літами...
Я сивію, огонь згасає мій...
Чимало сил потратив я без тями,
Чимало я похоронив надій!
Лиш ліс отой пахучими гілками
Махав мені, бренів, мов мушок рій,
Що п'є мов сонця блиски золотаві,—
Так він все свіжий був в моїй уяві.

Сьогодні я вернув. Мене додолу
Зігнуло невідрадних сорок літ;
Пройшов життя тяжку, жорстоку школу
І коштував знання чудовий плід,
І душу з мрій обдерту, наче голу,
З пожежі виніс я в холодний світ,
А в серці вигаслу жагу й охоту,
Й старії рани, що болять під слоту.

І я пішов до лісу. Дивна туга
Мене до нього потягла, немов
Повірника старого здиблю й друга,
І виплачусь і виговорюсь знов,
І вирвусь із утоптаного круга
І відновлюсь душею до основ.
Аж серце билось живо того ранку,
Немов стрічав я давнюю коханку.

Та друг мій був не той вже, що колись!
Пропав і слід колишньої пишноти!
Куди лиш глянь—пеньки й пеньки тяглись,
Сліди огнищ і трацької роботи,
І зломи й виверти й тріски п'ялись
Серед баюр і всякої гидоти:
Де-де лиш дуб та ільма одинока
Дивились на руїну ту звисока.

Я мовив:

Отак то нам зустрітьcя довелося!
В які ж хижацькі лапи ти попавсь?

Ліс мовив:

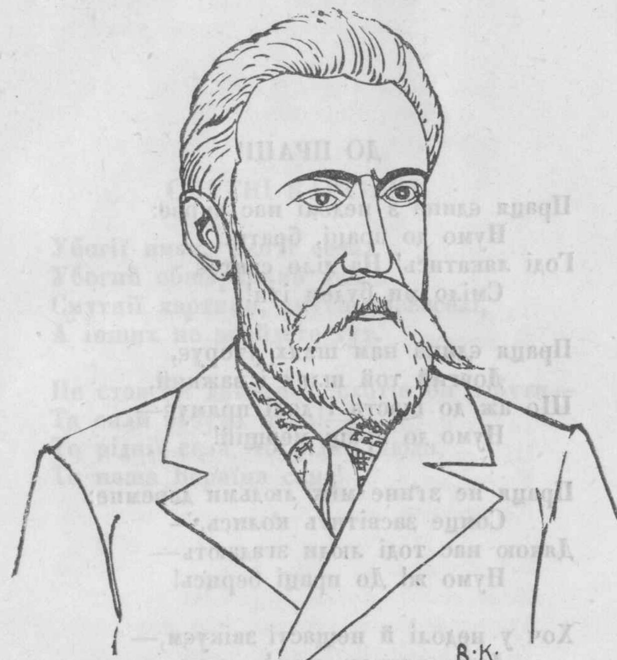
З твойого де-де сивого волосся
Пізнать, що й ти в розкошах не купавсь.

Я мовив:

Життя воєнним табором тяглося,
То ту, то там противник прискіпавсь:
Я боронивсь, не раз мав перемоги,
Та часто й падав ворогам під ноги.

Війна! Вона не дасть бач гнить і скніти,
Все гонить до нових стремлінь і змін.
В огонь життя, що гріє, жре і світить,
Усе нових докидує полін.
Здобув успіх—куди там гомоніти,
Що ран і сліз і праць коштує він!
А впав у бою—люто сціпиш зуби
Й не тямиш обсягу своєї згуби...

І так на серці важко. Дай розраду
І нових сил скарбівню отвори!
Ось тут під дубом сим нестятим сяду
Й сидітиму. Розважуй! Говори!
Увесь свій чар і всю свою принаду
Ще раз яви, мов у букет збери,
І весь свій біль і всю свою надію,—
Нехай я віджию й відмолодію!

Борис Грінченко

1863—1910

ДО ПРАЦІ!

Праця єдина з недолі нас вирве:
Нумо до праці, брати!
Годі лякатись! На діло святеє
Сміло ми будем іти!

Праця єдина нам шлях уторує,
Довгий той шлях і важкий,
Що аж до щастя і долі прямує—
Нумо до праці мерщій!

Праця не згине між людьми даремне:
Сонце засвітить колись,—
Дякою нас тоді люди згадають—
Нумо ж! До праці берись!

Хоч у недолі й нещасті звікуєм,—
Долю онукам дамо!
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борні живемо!

Сміливо ж, браття, до праці ставайте,—
Час наступає—ходім!
Дяка і шана робітникам щирим,
Сором недбалим усім!

*

СМУТНІ КАРТИНИ.

Убогії ниви, убогії села,
Убогий обшарпаний люд...
Смутнії картини, смутні, невеселі,
А інших не знайдете тут.

Не став би дивитись, схотів би забути—
Та сили забути нема!—
То рідниї села, то рідниї люди,
То наша Вкраїна сама!

*

ХЛІБОРОБ.

Я убогий родивсь, і в ті дні,
Як вмирать доведеться мені,
Тільки горе та стомлені руки,
Та ще серце, зотлілеє з муки,
Я зложу у дубовій труні.

Невелике я поле зорав,—
Та за плугом ніколи не спав.
Що робив, те робив я до краю
І всю силу, що мав я і маю,
На роботу невпинную клав.

На тім полі каміння було,
Поле все бур'яном поросло;
Зупинявся мій плуг на тім полі,—
Та не кидав робить я ніколи,
А гострив свій леміш, чересло.

У годину, в негоду я там—
Без роботи погано рукам!
Нехай дощ і крізь драну свитину
Січе згорблену працею спину,
А спочинку собі я не дам!

Скільки поту свого я пролив,
Скільки сили я там положив!
Та дарма! Бо поорана нива
Нам давала багатії жнива:
Я не дурно невтомно робив.

Такі жнива зазнав я не раз,
А тепер вже минувся мій час:
Я вже чую—останнєє літо
Бачу я золоте своє жито.
Бачу, ниви широкії, вас.

Мої діти зберуть урожай...
Усьому наступає свій край,
Він прийшов і мені: в домовину
Я іду і навіки спочину,—
Мої ж діти зберуть урожай!

Мої діти—дочки і сини,—
Усі вкупі, зібравшись, вони,
Як почнуть до обіду сідати,
Будуть хліб, що придбав я, ламати
І згадають мене у труні.

І за те, що працюючи зміг
Згодувати і викохать їх,
То про мене в їх згадка не згине,—
Після мене ще довгі години
Моє діло не вмре серед їх.

Так, я вбогий родивсь, та в ті дні,
Як вмирать доведеться мені,
То не сором ці стомлені руки
І це серце, зотлілеє з муки,
Положити в дубовій труні!..

*

Я ЗРІКСЯ МРІЙ...

Я зрікся мрій. Поважний і спокійний,
Собі сказав: мені нетреба їх.
Повинність—ось той владар добродійний
Що вбереже мене від мук і лих.

Яка ж-іще краса не обдурила?
Який вогонь у попелі не згас?
Невже на те в душі людини сила,
Щоб марнувать життя короткий час?

Порожня річ те славлене кохання,
На мить—огонь, а там—чманілий чад.
Не варт воно ні сліз, ні поривання:
Клубок зневір, розчарувань і зрад.

О, скільки гір нам розкопати треба,
Засипати безодень скільки нам,
Розвіять хмар з насупленого неба,
Зорать обліг, посіять хліб людям!

О, скільки сліз повинні ми утерти,
О, скільки пут повинні розітнуть!
Скількох слабих обрятувать од смерти,
Скільком сліпим ті очі повернуть!

І поруч з цим—солодкії зідхання,
Поезія банально-любих втіх?
Ні, хочу я борні і досягання,
Ні, хочу діл поважних і міцних!

Я сам собі у городі гучному,
Навкруг усі біжать і метушаться,
А я сиджу в куточку мовчазному.
Моє життя—самотня тиха праця.

Не хочеться між ці виходить люди:
Я з ними так давно вже розрізнився,
І знаю я, що богом їм не буде
Той бог, що я ввесь вік йому молився.

У їх стоять свої боги й куміри
І осміють вони мене з моїми
Надіями і думами, без міри
Моїй душі і серцю дорогими.

Нехай собі! Я буду працювати!.
І знаю я: не дурно роблять руки:
Впаде мій сів,—і хліб ми будем мати,
А хоч не ми—дочки, сини й онуки.

І знаю я: є чари в тихім слові,
Не продзвенить воно даремне в світі:
Впадуть колись божища стоголові,
Впадуть у прах куміри гордовиті!

*

ЖАЙВОРОНОК.

У високостях голубих
Понад півсонними полями
Співець просторів весняних
Вже дзвонить срібними піснями.

Співає він, що тільки мить—
І над півсонними полями
Життя озветься й задзвенить
Знов молодими голосами.

Пташино люба! О, співай
Ти над півсонними полями,—
Нехай прокинеться ввесь край
І зароїться орачами!

*

ЗЛАМАЛА БУРЯ ДУБ...

Зламала буря дуб могучий,
Що він зігнутись не схотів,
А верболіз зостався гнучий,
Бо нахилятися умів.

Рабом, нікчемною лозою
Не будь ніколи в час лихий:
Подужай в боротьбі з грозою
Або поляж на прапор свій!

*

ЩАСТЯ ХОЧЕШ...

Щастя хочеш ти зазнати?
Щастя дурно не дається:
Тільки той його придбає,
Хто за його в бої б'ється.

У великім нашім бої
За нового дня світання
Тільки й можна мати щастя,
Варте людського бажання.

*

Уляна Кравченко

нар. 1862 р.

ВИ МОЛОДІ, ЩО РВЕТЕСЬ...

Ви молоді, що рветесь в вир кипучий,
В життьовий бій,
Готові все віддать в любві горючій
За нарід свій —

Чи вірите ви, що любов народня,
Ваш щирий труд
І правда чиста, мов зоря проводна
Прийметься тут.

Прищепиться, як сила животворна,
І зродить рух;
Що в масі тій, котру тьма криє чорна,
Проснеться дух?

Чи вірите, що щезне біль, страждання
І кривда вся
Що блиском щастя, як променем світання
Облєсь земля.

Чи в виду проступків, що паношіють,
Роздвоїв, зрад,
Ви виріте, борці, що заясніють
Ще правда й лад?

І чи вплине труд тихий одиниці
На долю мас?
Чи ним хочби на волос приближиться
Щасливий час?

Чи проступки та чеснота людини,
Єй сльози й біль

Не гинуть в вирі світа, як пилина
Посеред піль?

Ні, хоч кругом і холодно і тьмяно
Дрімає світ,
Хоч ще далеко благодатне рано, —
Ви не дрижіть!

Тривайте, в бої схороніте віру
У ясний ум,
Лиш справедливість ви прийміть на міру
Всіх діл і дум!

Бо хоч не зараз, а в людства розвою,
В будущині,
Зійде ваш труд з муравою ясною
Гнеть на весні.

Ніщо не щезне в світі духа марно,
Що творить дух,
І в світі тіла не щезає дармо
Найменший рух.

*

ЛЮБЛЮ.

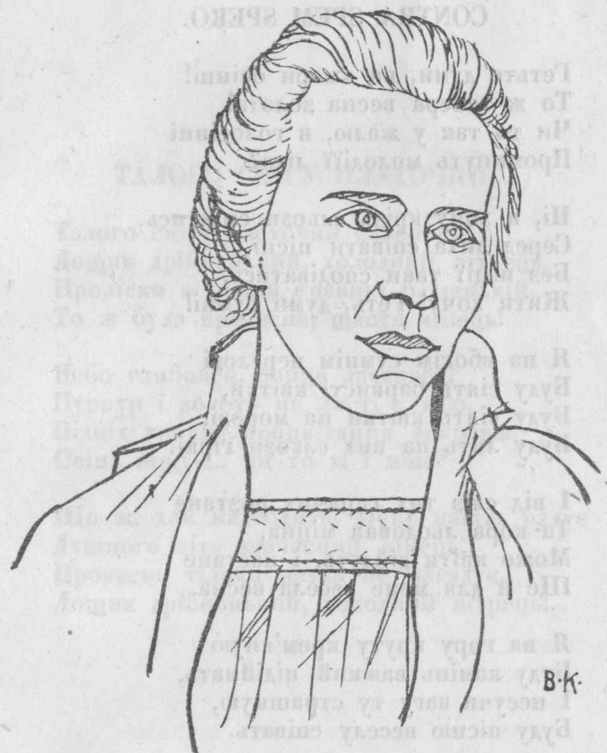
Люблю конвалії дрібні
Люблю і всі я цвіти,
І перли-роси на стеблі,
І нив зелених оксамити
в срібляcтій млі...

Люблю прозорих вод кришталь,
Люблю з гір вид далекий
І хмари, що пливуть у даль,
І шум високої смереки,
і сум, і жаль...

Люблю ніч тиху, ніч святу,
Люблю зірок дрижання,
Безмежність, велич і красу,
і самоту.

Люблю зліт дум за пасма хмар,
Люблю і запалу хвилини,
Світ духа ввесь — почувань жар
І сліз пекучії перлини —
упоєнь чар.

*

Леся Українка
1871—1913

CONTRA SPEM SPERO.

Гетьте думи, ви хмари осінні!
То ж тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая міцна,
Може квіти зійдуть, і настане
Ще й для мене весела весна.

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії, таки сподіватись,
Буду жити! — Геть, думи сумні!

*

ТАЛОГО СНІГУ ПЛАТОЧКИ...

Талого снігу платочки сивенькії,
Дощик дрібненький, холодний вітрець,
Проліски в рідкій травиці бліденькій...
То ж була провесна, щастя вінець!

Небо глибокеє, сонце ласкавеє,
Пурпур і золото на листі в гаю,
Пізніх троянд процвітання яскравеє
Осінь віщує... чи то ж і мою?

Що ж, хай надходить! Мене навіть радує
Душного літа завчасний кінець,
Провесни тільки нехай не нагадує
Дощик дрібненький, холодний вітрець!..

*

СЛОВО, ЧОМУ ТИ НЕ ТВЕРДАЯ КРИЦЯ...

Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?

Ти, моя щира, гартована мова,
Я тебе видобуть з піхви готова,
Тільки ж ти кров з мого серця проллєш,
Вражого ж серця клинком не проб'єш...

Вигострю, виточу зброю іскристу,
Скільки достане снаги мені й хисту,
Потім її почеплю при стіні
Іншим на втіху, на смуток мені.

Слово, моя ти єдиная зброє,
Ми не повинні загинуть обоє!
Може в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів.

Брязне клинок об залізо кайданів,
Піде луна по твердинях тиранів,
Стрінеться з брязкотом інших мечей,
З гуком нових, не тюремних речей.

Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...
Зброє моя, послужи воякам
Краще, ніж служиш ти хворим рукам!

*

ТО БУЛА ТИХА НІЧ...

То була тиха ніч чарівниця,
Покривалом спокійним, широким
Простелилась вона над селом,
Прокидалась край неба зірниця,
Мов над озером тихим, глибоким
Лебідь сплескував білим крилом.

І за кожним тим сплеском яскравим
Серце кидалось, розпачем билось,
Замирало в тяжкій боротьбі.
Я змаганням втомилась кривавим
І мені заспівати хотілось
Лебединую пісню собі.

*

МИНАЮ Я, БУЛО...

Минаю я, було, долини й гори
І моря гучного непевнії простори,
Чужі краї обступлять навкруги,
Захоплять ніч; на горах чорні тіні,
На морі хвилі, тумани в долині
Здаються, наче справді вороги.

І серце, хоч і звикле до блукання,
До чужини, до вічного змагання,
Чогось, бувало, плаче в тій порі,
Немов дитина, в темряві забута,
Немов людина, у тюрму замкнута,
Аж поки очі не знайдуть зорі.

Тоді затихне плач... І я дивую,
Чим серце втішилось? — Що золотую
Маленьку цяточку вгорі знайшло?
Та що ж йому по тім далекім світі?
Він, може, сам давно погас в блакиті,
Поки сюди те проміння дійшло.

Погас отак, як тії мрії перші,
Як молоді думки давно померші,
Що розбудили вперше дух в мені...
Так що ж! Нехай те вже давно минуло,
А серце любить, поки не заснуло,
Те світло, що живе і без зорі.

*

ДАВНЯ ВЕСНА.

Була весна, весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки;
Вона летіла прудко, мов стокрила,
За нею вслід співучії пташки.

Все ожило, усе загомоніло,
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бреніло,
А я лежала хвора й самотна.

Я думала: весна для всіх настала,
Дарунки всім несе вона ясна,
Для мене тільки дару не придбала,
Мене забула радісна весна.

Ні, не забула! У вікно до мене
Заглянули від яблуні гілки,
Замиготіло листячко зелене,
Посипались білесенькі квітки.

Прилинув вітер і в тісній хатині
Він про весняну волю заспівав,
А з ним прилинули пісні пташині,
І любий гай свій відгук з ним прислав.

Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.

*

БИТИМ ШЛЯХОМ...

Битим шляхом та крутим
Їхали ми на узгір'я Ай-Петрі...
Вже поминули сади-виногради рясні, кучеряві,
Що покривають підніжжя гори, наче килим розкішний.
Ось уже й лаврів, поетами люблених,
Пишних маґнолій невидко,
Ані струнких кипарисів, густо повитих плющем,
Ані плятанів розкішних наметів.
Тільки стрічалися нам земляки наші: білі берези,
Явори й темні дуби, до негоди, до борвію звиклі.
Але й вони вже зостались далеко за нами,
Тільки терни, будяки та полинь товаришили нам у дорозі.

Потім не стало і їх.
Крейда, пісок, червонясте та сіре каміння,
Наче довічна тюрма.
Сонце палке сипле стріли на білую крейду,
Вітер здійма порохи.
Душно... води ні краплини... це наче дорога в Нірвану,
Країну всесильної смерти... Аж ось на шпилі,
На гострому сірому камені блиснуло щось, наче пломінь,
Квітка велика, хороша свіжі пелюстки розкрила
І краплі роси самоцвітом блищали на дні.
Камінь пробила вона, той камінь, що все переміг,
Що задавив і могутні дуби,
І терни непокірні,
Квітку ту вчені люди зовуть «saxifraga»,
Нам, поетам, годиться назвати її «ломикамінь»
І шанувать її більше од пишного лавру.

*

ЧУЄ ЛИЦАР...

Чує лицар серед бою,
Що смертельна рана в грудях,
Стиснув панцира міцніше
Аби кров затамувати.

Бачить з вежі гарна дама,
Що поблід її коханий,
Що рукою стиснув груди,—
Посила до його джуру:

«Пане лицарю, вас просять
Залишити бій кривавий
Хоч на ту малу часину,
Поки рану перев'яжуть.

«Є у нас м'які завої
І бальзам на рану гойний,
Там на вежі біла постіль
Вже давно для вас готова».

«Любий джуро! Щира дяка
Тій, що шле тебе до мене,
Але я прийти не можу
На запросини лагідні.

«Якби я хоч на хвилину
Скинув цей залізний панцир,
Кров би кинулась потоком,
І життя моє порвала б.

«Бо й такі бувають рани,
Що нема на їх бальзаму,
Що нема на їх завоїв,
Окрім панцира твердого».

*

НАПИС В РУЇНІ.

(З єгипетських барельєфів).

«Я, цар царів, я, сонця син могутній,
Собі оцю гробницю збудував,
Щоб славили народи незчисленні,
Щоб тямили на всі віки потомні
Імення...» Далі круг і збитий напис, —
І вже ніхто з нащадків наймудріших
Царського ймення прочитать не може.
Хто збив той напис, чи суперечник - владар,
Чи просто час потужною рукою —
То невідомо. Дивним візерунком
Багато слів написано про нього,
Про славу безіменного владаря,
Змальовано царя славетні вчинки:
Он цар сидить високо на престолі,
Народи подолані йдуть з дарами
Коштовними й додолу клонять чола,
А він сидить, немов камінний ідол,
Під опахалами з барвистих пер,
Лице його подібне до Тутмеса
І до Рамзеса і до всіх тиранів.
Он далі він, схопивши за волосся
Одразу цілий гурт якихсь повстанців,
Кривим мечем над ним замахнув.
Лице його подібне до Тарака,
До Менефта, як і до всіх тиранів.
З лицем тим самим він левів полює,
Левіятанів ловить, б'є пташок,
І їде полем через людські трупи,

І бенкетує по своїх харемах,
І на війну жене своїх підданих,
І посилає на роботу люд —
На ту страшну єгипетську роботу,
Що має вславити царське найменя.
І йде той люд, мов хвилі в океані,
Без ліку, без числа — на бойовисько
І стелеться під ноги коням царським.
А хто живим зостався з того люду,
Той гине на єгипетській роботі.
З його могили хоче цар зробити
Для себе пам'ятник — хай гине раб!
І раб копає землю, теше камінь,
Приносить мул з ріки і робить цеглу,
Виводить мури, статуї великі,
Запрігшись, возить самотужки й ставить,
І щось будує вічне і величне,
Щось незрівняне і потужно-гарне,
Мальоване, мережане, різьблене,
І кожна статуя, колона, малювання,
Мережечка, різьба і навіть цегла
Незримими устами промовляє:
«Мене створив єгипетський народ».
Умер давно той цар з лицем тирана,
Зоставсь по ньому круг і збитий напис.
Співці, не марте, вчені, не шукайте,
Хто був той цар і як його найменя:
З його могили утворила доля
Народу пам'ятник — хай гине цар.

*

ЗАБУТА ТІНЬ.

Суворий Дант, вигнанець Фльорентійський,
Встає із темряви часів середньовічних.
Як ті часи, такі його пісні.
Він їх знайшов в містичнім темнім лісі
Серед хаосу дивовижних мариш.
Чий дух одважився б іти за ним блукати
По тій діброві, якби там між терням
Квітки барвисті вічні не цвіли?
Зібрав співець мистецькою рукою
Оті квітки і сплів їх у вінок,
Скропив його небесною росою
І положив на ранню могилу
Вродливій Беатріче Портінарі,
Що раз колись до нього усміхнулась,
А в другий раз пройшла, не глянувши на нього,
А в третій раз на неї він дивився,
Коли вона в труні лежала нерухома:
Вона була для нього, наче сонце,
Що світло, радощі й життя дає,
Не знаючи, кому дає ті дари.
І хоч зайшло те сонце променисте,
Він не забув його ні в темряві понурій,
Ані при хатньому багатті привітному.
Ні на землі, ні в пеклі, ні в раю
Він не забув своєї Беатріче.
Вона одна в піснях його панує,
Бо в тій країні, де він жив душею,
Він іншої дружини не знайшов.
Він заквітчав її вінцем такої слави,
Якою ні одна з жінок ще не пишалась.

Безсмертна пара — Данте й Беатріче,
Потужна смерть не розлучила їх.
Навіщо ж ти, фантазіє химерна,
Мені показуєш якусь убогу постать,
Мов сон зомлілої людини, невиразну?
Нема на ній вінця, ні ореола, —
Її обличчя вкрито покривалом,
Немов густим туманом. Хто вона?
То ж ні один співець її не вславив
І ні один мистець не змалював;
Десь там, на дні історії, глибоко
Лежить про неї спогад. Хто вона?
Се жінка Дантова. Другого йменння
Від неї не зосталось, так мов зроду
Вона не мала власного імення.
Ся жінка не була провідною зорею,
Вона, як вірна тінь, пішла за тим,
Хто був проводирем «Італії нещасній»;
Вона ділила з ним твердий вигнання хліб,
Вона йому багаття розпалила
Серед чужої хати. І не раз
Його рука, шукаючи опори,
Спиралась на її плече, запевне.
Їй дорога була його співецька слава,
Але вона руки не простягла,
Аби хоч промінь перенять єдиний;
Коли ж погас огонь в очах співецьких,
Вона закрила їх побожною рукою.
Так, вірна тінь! А де ж її життя?
Де власна доля, радощі і горе?
Історія мовчить, та в думці бачу я
Багато днів смутних і одиноких,
Проведених в турботному чеканні,
Ночей безсонних, темних, як той клопіт,
І довгих, як нужда... Я бачу сльози...
По тих сльозах, мов по росі перлистій,
Пройшла в країну слави — Беатріче!

*

ІЗОЛЬДА БІЛОРУКА.

I.

Трістан блукав по лісі,
Ловив зелений шум,
Хотів йому віддати
Своє кохання й сум.

Та ледве де береза
Лагідно зашумить,
Ізольдин голос любий
Він згадує в ту мить.

Крізь віття синє небо
Прогляне в вишині, —
Ізольдині він очі
Спогадує ясні.

З одчаю на узлісся
Іде сумний Трістан,
А там злотистим житом
Лиснить розлогий лан.

Ізольду Злотокосу
Трістан і тут згадав,
Упав у борозеньку
І тяжко заридав.

Прийшла дівчина жати
І постать зайняла,
Почула те ридання
І ближче надійшла.

Мов доля, необорна
Була її краса.
І чорна, мов те горе,
Була її коса.

Хороші в неї очі
І темні, мов одчай, —
Хто гляне в теє пекло,
Той забуває рай.

А голос у дівчини,
Мов тої скрипки спів,
Що викликає мертвих
На танець із гробів.

І вивела Трістана
Вона з одчаю тьми
Лілейними руками
І спільними слізьми.

Спитав він: «Як ти звешся,
Дівчино таємна?»
— Ізольда Білорука, —
Відмовила вона.

«Це ймення найсвятіше
В сім світі і в раю!
Ізольдо! Ох, Ізольдо!
Прийми любов мою».

II.

«Ти пестив так ніжно мене,
Коханий Трістане,
А в очі так сумно дививсь,
Аж серденько в'яне.

«Мені ти уста цілував
І руки біленькі,
А сльози на коси мої
Котились дрібненькі.

«Мені ти слова промовляв
Палкої любови,
Чому ж вислухати не хтів
Моєї розмови?

Ізольдо, Ізольдо моя,
В очах твоїх темних
Хотів би я бачить блакить
Країв понадземних!

— Ізольдо, Ізольдо моя,
Коли б твої коси
Мінилися золотом так,
Як житні покоси!

— Твій голос, Ізольдо моя,
Рвачкий та жагливий,
Коли б він, як шелест берез,
Був тихий, пестливий!..

«Неварто журитися тим,
Коханий Трістане!
Хрищеная мати моя
Мені те достане.

«Бо мати хрищена моя
То фея Морґана»...
— Біжи ж ти до неї мерщій,
Ізольдо кохана!

III.

«Ой матінко, феє Морґано,
Зміни мені вроду мою!
Хай буду білява та ясна
Мов ангел у божім раю».

— Ох, донечко люба Ізольдо,
Се ж я тобі вроду дала,
В колиску дарунок принесла,
Як ти там лежала мала.

— Красі твоїй, доню Ізольдо,
Ніхто ще догани не дав...
«Журлива ця темная врода,
Мій милий від неї ридав.

«Дай, матінко, злота й блакиту,
Нехай же я буду ясна,
Хай милий мені усміхнеться,
Як сяє весела весна».

— Гаразд, моя доню Ізольдо,
Я золота в сонця візьму,
Блакиту морського позичить
Попросим русалку саму.

«Навчи мене, матінко-феє,
Розмови берез у гаю,
Хай буде мій милий щасливий,
Як дрібна пташина в маю».

— Та краще, ніж тії берези,
Шумлять веретеночка феї,
Бо все наймиліше вчуває
В тім гомоні кожен з людей.

— Що схочеш, коханая доню,
Тобі я зміню в одну мить;
Одного не зможе Морґана —
Твоєї душі одмінить.

IV.

У темнім лісі знов Трістан
Самотну терпить муку,
І жде до себе і не жде
Ізольду Білоруку.

Коли щось пурхнуло, мов птах,
З кущів струсило росу.
І враз Трістан побачив там
Ізольду Злотокосу.

Ті самі очі і коса,
Та сама тиха мова,
Душа Трістана в небеса
Полинути готова!

«Це ти, єдиная моя,
Це ти, моя царице?
Сюди з-за моря припливла,
Кохана чарівнице?

«Та як же випустив тебе
Король той недоріка?
Чи ти для лицаря свого
Убила чоловіка?

«А де ж твій кубок золотий
І те дання уроче?
Тепер свідомо я до дна
Його доп'ю охоче!

«Напій кохання нам залле
І згадку про розлуку».
— Трістане! Ти хіба забув
Ізольду Білоруку?

«Вона забудеться тепер,
Як ночі тінь минула!»
— Трістане! Що коли вона
Про тебе не забула?..

«Нехай вона в Єрусалим
Іде на прощу боса.
Тепер до мене прибула
Ізольда Злотокоса!»

— Трістане! В тебе є гріхи,
Великі непростимі,
На їх навряд чи проща є
В святім Єрусалимі.

«З тобою, люба, я готов
Іти на вічні муки!»

— Трістане! Годі вже розмов.
Поглянь мені на руки.

— Згадай, кого ти посилав
Сьогодні до Морґани!
Куди ж тепер мене пошлеш
Загоїть свої рани?
— Хоч зникла тьма з очей моїх,
Зате лягла на душу,
Ти чорний камінь там поклав,
Повік його не зрушу.

— Нехай же знов моя коса
Чорніє, мов жалоба,
Я сеї барви не зміню,
Віднині вже до гроба.

V.

Трістан у недузі лежить,
Ослаб, мов дитина,
Не служать нічого йому
Всі чари Мерліна.

А фея Урґанда з-за гір
Сказала лукава:
«Тут може одна помогти —
Ізольда білява.

«При тій Злотокосій тебе
І смерть не поборе» —
І вірного друга послав
Трістан аж за море.

І другові так наказав:
«Як згодиться мила,
Ти свій корабель наряди
У білі вітрила.

«Як ні, то напни лиш одно,
Велике та чорне,

Хай потім у нього мій труп
Чорнява угорне»...

VI.

«Піди, піди на берег, Білорука,
Прошу тебе, молю тебе, піди!
Там є гора висока та стрімчаста,
На неї злізь і подивитись туди,

Де море хвилю гонить із півночі.
Вертайся вмить і розкажи мені,
Чи не леліють білії вітрила
На видноколі в сизій далині».

І мовчки йде Ізольда Білорука
На берег моря, на високий шпиль...
Ох, щось біліє здалека на морі!
Вітрила то, чи тільки піна хвиль?..

Вернулася Ізольда Білорука.
Трістан питає: «Що? Яка яса?»
— Щось мріє там далеко на просторі.
«Щось біле?» — Чорне, як моя коса.

І враз душа Трістанова порвала
Ждання шнурок, що здержував її,
І злинула, мов пташка вільнокрила,
Далеко у незнанії краї...

. . . .

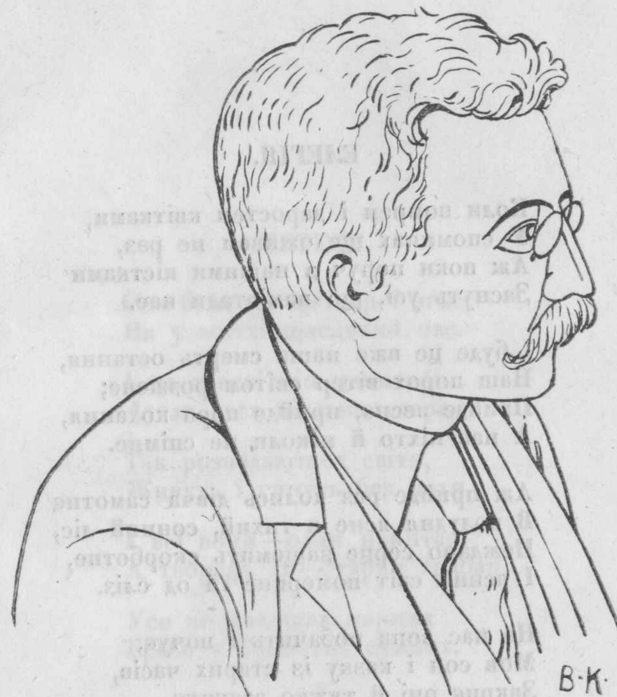
«Ходи, ходи, Ізольдо Злотокоса!
Тебе давно Трістан твій вірний жде,
Між скелями не бійся заблудитись,
Ізольда Білорука проведе.

«Іменнями посестри ми з тобою
Так, як вечірня й ранішня зорі.
Чи то ж не диво, що тепер судилось
Розлить нам заграву в одній порі?

Колись і я була на час-годину
Такою ясною, як ти тепер...»
— Посестро, голос твій мене лякає,
Скажи по-праві: мій Трістан умер?

«Ізольдо Злотокоса, бог розсудить,
Чий був Трістан, чи твій чи, може, мій,
Та бути з ним аж до його сконання
Судилося таки мені самій.

«Ти не привезла чорного вітрила,
Не жалібна — ясна твоя краса.
Та милий в гріб не ляже непокритий,
Його покриє чорная коса».

Осип Маковей

1867—1925

ЕЛЕГІЯ.

Коли помрем і заростем квітками,
У споминах ще оживем не раз,
Аж поки поруч з нашими кістками
Заснуть усі, що пам'ятали нас.

І буде це вже наша смерть остання,
Наш порох вітер світом розжене;
Прийде весна, прийде пора кохання,
А нас ніхто й ніколи не спімне.

Аж прийде раз колись дівча самотнє
В полудня ясне в тихий, сонний ліс,
Неждано серце защемить скорботне,
І ясний світ померкне їй од сліз.

Не нас вона побачить і почує,
Мов сон і казку із старих часів,
Закриє очі й тяжко засумує,
Заслухавшись у тихий сон лісів...

*

МЕТЕОР.

Ось блиснув метеор і згас,
Як у житті щасливий час.

І на всесвітнім цвинтарі
Лягли десь відламки зорі.

Так розпадаються світи,
Живуть і гинуть без мети.

І всі вони—один цвинтар,
А творець їх—старий грабар.

Усе по радощах марних
Гребе у безвістях сумних.

*

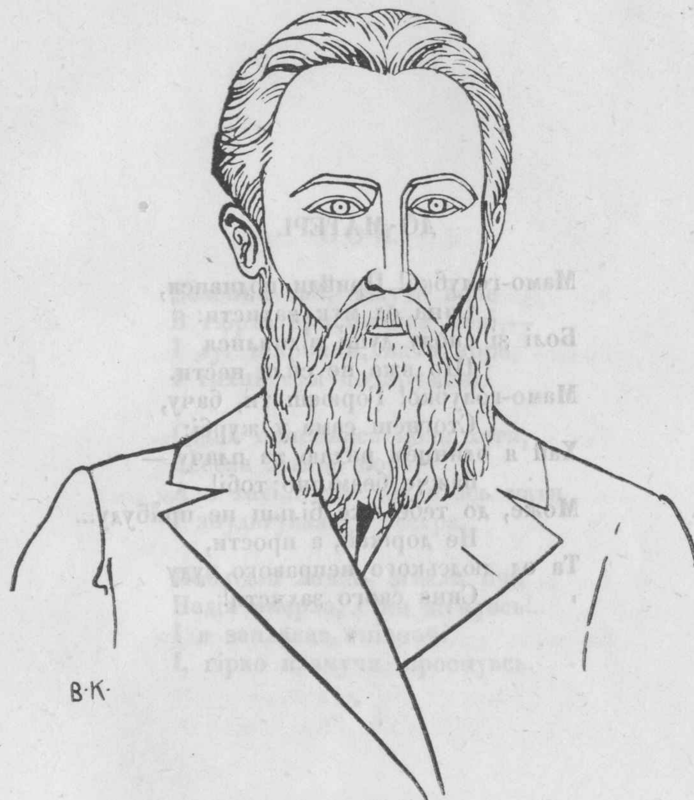
СМЕРТЬ.

Горить понад зорями місяць, як жар,
Летять полонинами тіні від хмар,
Імлою вкривається заспаний яр.

У сяєві ночі на кручі стрімкій
Смерека лежить у могилі м'якій,
Повалена громом на вічний спокій.

Посестри шумлять і поникла трава...
На зламанім пні, мов сама нежива,
Куняє у думах надута сова.

*

Павло Грабовський

1864—1902

ДО МАТЕРІ.

Мамо-голубко! Прийди подивися,
Сина од мук захисти:
Болі зі споду душі піднялися
Що вже не сила нести.
Мамо-голубко! Горюєш ти, бачу,
Стогнеш сама у журбі;
Хай я одинцем ридаю та плачу,—
Важче безмірно тобі!
Може, до тебе вже більш не прибуду...
Не дорікай, а прости,
Та од людського неправого суду
Сина свого захисти!

*

СОН.

Зелений гай, пахуче поле
В тюрмі приснилися мені,—
І луг широкий, наче море,
І тихий сум по кружені.

Садок приснився коло хати,
Весела літяна пора;
А в хаті... там знудилась мати
І знудьгувалася сестра.

Поблідло личко, згасли очі,
Надія вмерла, стан зігнувсь!..
І я заплакав опівночі
І, гірко плачучи, проснувсь.

*

ВІН СКУТИЙ БУВ...

Він скутий був; заліза пов'їдались
Йому до ніг;
Розбити їх, щоб з тіла поскидались,
Давно вже б зміг.

Так ні! Все ляк і туга в його зорах,
Як і колись,
А руки й раз, щоб скинути той порох,
Не піднялись.

Він нарікав, не пробуючи сили,
На цілий світ:
Не знав, що вже кайдани перетліли
Од довгих літ.

*

НІ, НЕ СПИНЯТЬ...

Ні, не спинять серця втрати,
Не уб'ють найкращих сил;
Грім ворожої гармати
Не злякає буйних крил!
Якщо будем всі труситись,
Хто заступить рідний край?
Ти боєць—повинен битись,
Ти співець собі—співай!
Пронесуться бурні ночі,
Прийдуть тихі, ясні дні,
Усміхнуться сумні очі,
І поллються з уст пісні.
Мов цілющою росою,
Знов душа нап'ється вкрай...
Не згинайся ж під грозою,
А співай собі, співай!

*

УПЕРЕД.

Уперед за рідний край та волю,
За пригноблений, окутий люд,
Хоч нічого не знайдем, крім болю,
Хоч нас жде невідячений труд!

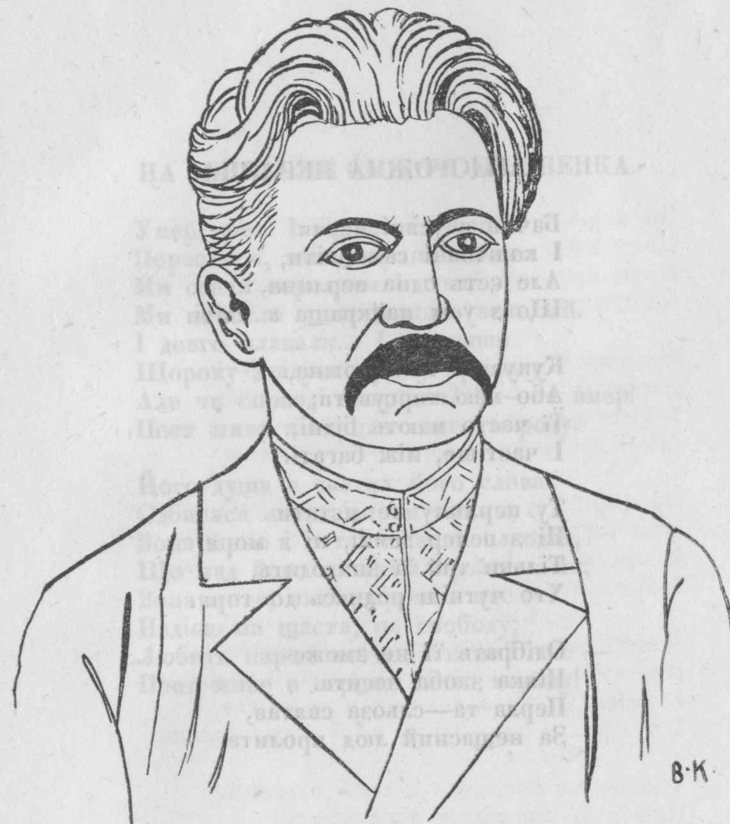
Уперед проти зла однодумно!—
Розрослася ворожа юрба...
Не гадаймо прожити безсумно,
Бо життя—то щодня боротьба.

Уперед, хто не хоче конати,
Статись трупом гнилим, живучи!
Сміле слово—то наші гармати,
Світлі вчинки—то наші мечі.

Уперед до завзятого бою
За громадські та власні права,
Коли бути бажаєм собою,
Коли серце ганьбу відчува!

Уперед! Годі скніти рабами,
Час кормигу ганебну знести!
Щоб без хлопа, без пана—братами
Всі ми вільні прийшли до мети!

*

Володимир Самійленко

1864—1925

НАЙДОРОЖЧА ПЕРЛИНА.

Бачив я усякі перли
І коштовні самоцвіти,
Але єсть одна перлина,
Що з усіх найкраща в світі.

Купувать її неможна,
Або нею торгувати;
Її часто мають бідні,
І частіше, ніж багаті.

Ту перлину не дістати
Ні з печер землі, ні з моря:
Тільки той її знаходить,
Хто чуткіш родивсь до горя.

Одібрать її не зможе
Ніяка злоба несита.
Перла та—сльоза святая,
За нещасний люд пролита.

*

НА РОКОВИНИ СМЕРТИ ШЕВЧЕНКА.

Умер поет! І струни голосні
Порвалися, замовкнули навіки.
Ми стали сиротами і сумні
Ми понесли у серці жаль великий.
І довго плакали... І от тепер
Щороку згадуєм сумну пригоду.
Але чи справді вмер він? Ні—не вмер!
Поет живе в серцях свого народу.

Його душа в святих його словах
Одбилася акордами смутними;
Вона живе і в тих благих сльозах,
Що над його піснями пролили ми;
Вона живе, витає проміж нас
Надією на щастя, на свободу;
Любить народ навчає кожний час—
Поет живе в серцях свого народу!

*

НЕ ВМРЕ ПОЕЗІЯ.

Не вмре поезія, не згине творчість духа,
Поки жива земля, поки на ній живуть,
Поки природи глас людина серцем слуха;
Клопоти крамарські її ще не заб'ють.

Не вмре поезія, поки душа бажає
Зирнути в ті краї, де око не сягне,
І хоче з меж вузьких порватися в безкрає,
Щоб зрозуміти все небесне і земне.

Не вмре поезія, хоч людськість ціла стане
Про їжу тільки дбать, про дух забувши свій:
Потреба вищого бажання в серці встане
І викличе в душі рої забутих мрій.

І віщі голоси творців із-за могили
Промовлять до людей, що серця позбулись;
І наберуть вони від них нової сили,
І будуть серцем жить, як і жили колись.

І поки на землі ще є одна сльозина,
Поезія її нащадкам передасть;
І поки між людьми ще втіха є невинна,
Поезія в її ще радощів додасть.

А якщо людськості зла доля присудила
Діждатися колись життя свого кінця,
То буде на землі остання могила—
Останнього співця.

*

НЕПЕВНІСТЬ.

Якби знаття, що треба жить,
І сподіватись, і бажати,
То жив би так, щоб кожну мить
Для цілі одної віддати,
Щоб і хвилини не згубить,—
Якби знаття, що треба жить!

Якби знаття, що все дарма,
Що в руху вічному створіння
Мети ніякої нема:
Навіщо радощі й бажання,
Навіщо нам і жизнь сама,—
Якби знаття, що все дарма!

*

БОЖИЙ ПРИКЛАД.

«Працюй, Іване», пан казав,
«І не вважай на втому:
Від бога нам такий закон
В його письмі святому.

Аджеж сам бог шість днів робив,
Поки скінчив роботу.
Спочив же тільки в сьомий день
Від праці та клопоту».

Іван спинивсь на борозні:
«То річ, мосьпане, друга!
Одно—творити язиком,
А друге—перти плуга.

Але за прикладом святим
Я радий поспішати;
Скажіть же, що робив господь
В день восьмий і дев'ятий?»

*

ДО ПОЕТА

(Посвята всім голодним поетам).

Поете, не хвались, чи маєш хліб, чи ні!
Якеє нам до того діло?
Весь обов'язок твій—складати нам пісні,
Але не дбать про власне тіло.

Не будем ми питать, чи їв ти, чи не їв,—
Чи ліпше нам, чи гірш від того?
А може загуде ще краще віщий спів
З харчів Антонія святого!

Коли сатирик ти, то голод добрий тим,
Що дасть сатирі більше злости;
Як лірик ти, то знай, що з черевом легким
Літати легше в високості.

Голодний день-у-день, або хоч через день,
Зміцниш ти в утлім тілі духа,
І гостро так утнеш, що від твоїх пісень
Ми всі позатуляєм вуха.

І скажем: «Песимізм в зображенню життя
В йому занадто розвинувся,
А справжній був поет, та шкода, що пуття
Не буде з його, бо схитнувся».

І пожалкуємо, бо добрий ми народ,
Бо добрість—наша певна хиба;
Не раз, наслухавшись сумних яких пригод,
Ми раді навіть дати хліба.

А ти не дбай про хліб,—то був би з тебе глум,—
Тобі бо їсти не подоба:
Ти — джерело пісень, творець високих дум,
А не звичайная особа.

Втішайся ж нектарем, амброзію глитай,
Співай, та тільки щоб не сумно,
Бо в вік наш поступу журитись через край
І непрактично й нерозумно.

А як, знесилившись, ти ляжеш у труні,
Тоді то нам тяжкі клопоти!
Складати некролог, хвалить твої пісні
Й твої нескінчені роботи.

Ми будем битися за те, хто ближчий був
До тебе з нас, як жив ти в світі;
Ми будем плакати, що рано полинув
Ти геть від нас у пишнім цвіті.

І слово кожнеє, яке єси прорік,
Смутить нам буде серце бідне;
І так тужитимем, аж поки нам за рік
Про тебе пам'ять не обридне.

НА ПЕЧІ.

Хоч пролежав я цілий свій вік на печі,
Але завше я був патріотом,—
За Вкраїну мою чи то вдень, чи вночі,
Моє серце сповнялось клопотом.

Бо та піч—не чужа, українська то піч,
І думки надиха мені рідні;
То мій Луг дорогий, Запорозька то Січ,
Тільки в форми прибралась вигідні.

Наші предки колись задля краю свого
Труд важкий підіймали на плечі;
Я ж умію тепер боронити його
І служити, не злазячи з печі.

Еволюція значна зайшла від часів,
Як батьки боронились війною,—
Замість куль і шабель у нових діячів
Стало слово гаряче за зброю.

Може зброя така оборонить наш край,
Але й з нею прекепська робота:
Ще підслухає слово якесь поліцай,
І в холодну завдасть патріота.

Та мене почуття обов'язків своїх
Потягає служити народу;
Щоб на душу не впав мені зрадництва гріх,
Я знашов собі добру методу.

Та нехай же працюють словами й пером
Ті, що мають дві шкури в запасі...
І, розваживши так, я віддався цілком
Праці тій, що єдина на часі.

На таємних думках та на мріях палких
Я роботу народню обмежу;
Та за те ж для добра земляків дорогих
Я без мрій і хвилини не влежу.

І у мріях скликаю численні полки
З тих, що стати за край свій охочі,
Слово ж маю на те, щоб ховати думки,
Якщо зраджують їх мої очі.

До письменства я кличу,—звичайно, в думках,
Щоб світило над нашою ніччю.
Хоч, на жаль, мати книжку народню в руках
Я признав небезпечною річчю.

О, країно моя! Я зв'язав свій язик,
Щоб кохати безпечно ідею;
Але в грудях не можу я здержати крик
У годину твого ювілею.

«Ще стоїть Україна Не вмерла вона
І вмирати не має охоти.
Кожна піч українська—фортеця міцна,
Там на чатах лежать патріоти».

Слава ж нам! Бо коли б дух народу погас,
Не стерпівши свого лихоліття,
То по ньому хоч зо два примірники з нас
Дочекають нового століття.

Слава нам! Хочби вмерла Вкраїна колись,
Її слід буде легко шукати;
А щоб краще на вік ті сліди збереглись,
Буде зроблено з нас препарати.

*

Агатангел Кримський

нар. 1871 р.

НА ЧУЖИНІ.

Горді пальми... Думні лаври...
Манячливий кипарис...
Океан тропічних квітів...
Ще й цвіте цитринний ліс...

Я хитнувсь, бо наче впився
З аромату тих квіток.
Аж погляну: коло пальми
Простий житній колосок.

«Гей, земляче!»—шепче колос,
Похилившись на стебло:
«Ми чужі для цього краю,—
Що ж сюди нас принесло?»

*

Я НЕ ЖАЛУЮ...

Я не жалую, що кину світ оцей:
Бо не кину дорогих мені людей,—
Розіллюсь по всій природі:
В любій сонячній погоді,
В срібних водах, у лісках,
У квітках.

Невидимо я полину по землі
Тихим вітром по запашному зіллі;
Ароматом, повним чару,
Обійму тебе, мій царю,—
Горду голову твою
Опов'ю.

*

ДИВУВАЛА ЗИМА...

Дивувала зима, дивувалася:
Де ж та сила її поділася?
Ще не втишились вітри студенії,
А луки розквітають зеленії.

Дивувала й земля, дивувалася,
Звідки сили такої набралася:
Вільно дихає грудьми розкритими,
І поля одягаються квітами.

Тільки я ні на що не дивуюся,
Бо для мене зима не минулася:
Я вдихаю не радість весняную,
А холодную смерть невблаганую.

*

Василь Щурат

нар. 1872 р.

БЛИСКАВКО, ТЕМНОЇ НОЧІ...

Блискавко, темної ночі
Чом я тебе так люблю?
Чом я так довго не сплю,
Пильно втопляючи очі
В пітьму нічною добою.
В пітьму німу за тобою,
Блискавко темної ночі?

Блискавко, в чім твоя сила
В тім, що лиш блисне вогнем,
Ніч глуха робиться днем?
Чи мені тим ти так мила,
Що в твоїм з пітьмою бою
Бачу бій думки живої,—
Блискавко, в чім твоя сила?

*

ЩОБ ХОЧ ПОРТРЕТ...

Щоб хоч портрет, хоч лист, хоч цвіт левкої
По ній оставсь... Нічого й одробини.
Ніщо її не викличе вже тіні.
Тепер ми, мов чужі собі, обоє.

В ній жар палав любови молодої,
А в мене лиш чувства були руїни:
Любов марних, дрібних вражінь дитини
З любовію душі, як жар, палкої.

І розійшлися ми вкінці з собою
Помимо хвиль, прожитих так щасливо,
Помимо сліз і поцілуїв жару,

Як вороги, котрі по довгім бою,
Заживши вже всю силу свого гніву,
Розходяться без смертного удару.

*

З ВЕСНЯНИХ ДНІВ.

(З галицьких малюнків).

Гори, снігами сповиті,
Бори, морозом побиті,
Вбрала ти, весно, в зеленії пишнії шати,
Як мати;
З рік познімала окови,—
Всім розділила обнови,
Все пригорнула, все сонця промінням огріла,
Як вміла.
Цвіт тобі голову клонить,
Жайворон пісеньку дзвонить,
Все твою силу шанує, уславлює весну
Чудесну.
Весно! Ти всім шлеш обнови
Любії... Ти й мужикові
З ласки своєї змінила зими мороз-холод
На голод...

*

Сильвестер Яричевський

1871—1916

ГІМН.

Побідна пісне загрими!
Доволі вже терпіли ми
Знущання, муки і обід—
Терпіти далі навіть встид!
З краю образ, терпінь, могил
Устань, хто краплю має сил,
В кого надії світ не зблід!
Гей, до борні! Гей, до побід!

Не дожидати нам чудес,
Щоб сам собою ворог щез,
Не скинуть ласки небеса—
Самі творімо чудеса!
Огонь із душ, із серця грім
Міцною волею крешім!
В кого надії світ не зблід,
Гей, до борні! Гей, до побід!

*

МРІЯ-НАДІЯ.

Солодких мрій лелії білі,
Рожевих літ розкішні сни,
Були ви други вірні, смілі,
Я вдячний вам за рай весни,
Солодких мрій лелії білі...

Любовних мрій червоні рожі
Гарячих молоденьких літ,
Ніщо вас ізмогти не може,
Бо любите красу й весь світ,
Любовних мрій червоні рожі!

Огненних мрій проміння ясне,
Сяй вище всіх небесних тіл,
І там, де світ надії згасне,
Збуди огонь, веди до діл,
Огненних мрій проміння ясне!

*

БУРЛАКА.

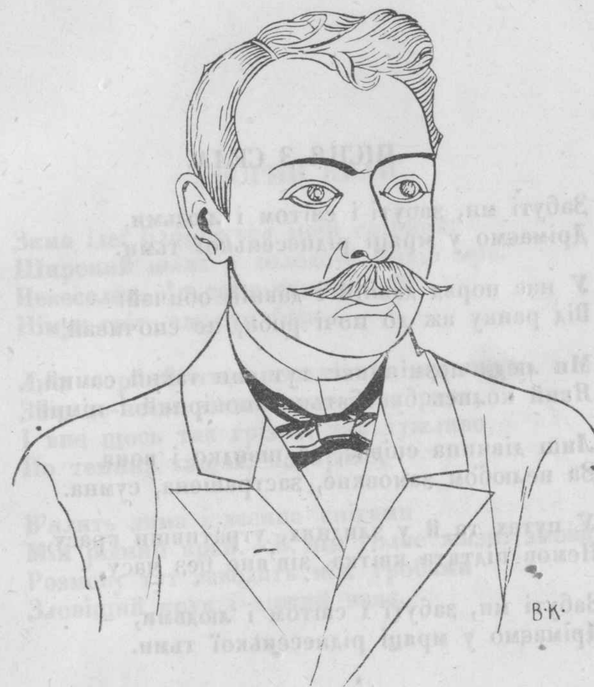
Мандрує шляхами убогий бурлака,
А думка у серці усе та однака:
— Немає у мене ні хати, ні роду;
Один, як березка в тяжкую негоду,—
Хоч з мосту та в воду!

Гукають на мене брати благородні,
Що бачити виду мойого негодні;
Хоть маю до людей признатися право,
То й люд той на мене глядить неласкаво,
Обходить лукаво...

На сосні усілась ворона та й кряче:
— Чого ж ти ридаєш, плаксивий юначе?
Та ж прецінь у тебе є роду так много:
Не люду ти син, а суспільства цілого,
Міцний ти, небого!..

А голий бурлака підвів свої очі:
— А й правду говориш ти, чорний пророче!
Чи то ж я маленька, слабенька дитина?
Знайдеться і рід мій, і поле, й хатина;
Світає вже днина.

*

Теодот Галіп

нар. 1873 р.

ПІСНЯ З СЕЛА.

Забуті ми, забуті і світом і людьми,
Дрімаємо у мряці ріднесенької тьми.

У нас поряд давній і давній обичай:
Від ранку аж до ночі роби, не спочивай!

Ми люди незмінчиві: тут син такий самий,
Який колись був батько—покірний і німий.

Лиш дівчина співає, та швидко і вона
За нелюбом замовкне, застрашена, сумна.

У путах та й у злиднях, утративши красу,
Немов підтята квітка, зів'яне без часу.

Забуті ми, забуті і світом і людьми,
Дрімаємо у мряці ріднесенької тьми.

*

УБОГИЙ КРАЙ.

Зима іде: блищиться іней срібний;
Широкий шлях в холодній мряці мре.
Невесело... До себе неподібний
Німує світ, аж сум бере...

Лиш чорний птах перелетить журливо,
Звір де-не-де зашелестить в корчах,
І виє щось так грізно, так тужливо,
По темних хащах, по ярах...

В'ялить зима і засипа снігами
Мій рідний край. . В нім голос жизні змовк,
Розмову тут заводять між гробами
Зловіщий крук і хижий вовк.

*

ЧУЖИНЕЦЬ.

Знеможений нерівною борбою,
З тяжким жалем потяг ти у світі.
Що ти чинив, лишилось за тобою
Нескінчене, без змислу, без мети.

Шукаючи сердечної поради,
Ти золоту стрічав ману-любов...
Ти зазнавав її утіх і зради,
Ти самітним у путь пустився знов.

Блукаючи, безрідний і безщасний,
Ти все бажав на певний шлях зійти,
Та все тебе дурив той промінь ясний,
Що ніби вів до певної мети!..

*

Олександер Козловський

1876—1898

ЧОРНА ДУМКА.

Світ зчонів,—і небо чорне,
Зелень чорна, чорне все...
Жду, поки мене загорне
Та, що вічний сон несе.

Там, де Лета ллється тихо,
Ахерон журчить мерцям,
Там забуду може лихо,—
Там спокій усім мерцям.

Може в хвилях Флеґетону
Змию муку навісну.
І тихенько, без гомону
Прокрадуся в браму сну.

*

РЕЗИҐНАЦІЯ.

Минулося й не вернеться!
Лиш тяжко, гірко споминать!
От, кожне з нас обернеться
На шлях свій... Нічого й казать...
Ти ще й забудеш, заведеш
Гніздо своє і будеш жить
Весь вік у щастю, й не спімнеш
Мене... Я ж буду проклинать
Свій вік і тим, що ти забула,
Мов скарбом своїм дорожить.

*

МЕНІ ТАК ВАЖКО!..

Мені так важко!.. Рад би я зайти
Аж на край світа, щоб заколисати,
Плачуче серце, щоб спокій знайти,
Себе вдурити та не пам'ятати,
Що був колись щасливий—я і ти!..

*

ПРИМІТКИ

ПРИМІТКИ.

Іван Котляревський—славнозвісний зачинальник нової української літератури, автор уславленої «Енеїди», «Наталки Полтавки», «Москаля-чарівника» і «Оди до Куракіна».

Нар. 1769 р. в м. Полтаві; пом. 1838 р.

Петро Гулак-Артемовський—один з перших українських поетів-романтиків, найбільше уславлений, проте, як сатирик («Пан та собака»).

Нар. 1790 р. в м. Городищі Черкаського повіту на Київщині; пом. 1865 р. в Харкові.

Євген Гребінка—славнозвісний байкар, що полишив і кілька ліричних спроб та один з перших прозових творів в нашім новім письменстві—повістку «Так собі до земляків».

На літературну українську ниву Гребінка виступив уперше як перекладач («Полтава» Пушкіна) 1831 р.; як байкар («Призраки») 1834 р.; пізніше Гребінка зовсім одірвався від української літератури, пишучи по-російськи.

Нар. 1812 р. на хуторі «Убіжище» недалеко Пирятина на Полтавщині; пом. 1848 р.

Маркіян Шашкевич—відомий діяч галицького літературного відродження, провідця «руської трійці» (Я. Головацький, І. Вагилевич).

Літературну діяльність розпочав з 1835 р.; року 1837 видав у Будапешті на Угорщині перший український літературний збірник народньою мовою в Галичині—«Русалка Дністровая».

Твори М. Шашкевича вийшли в серії «Руська письменність» (III, 1, Львів, 1913, ст. 142) накладом Львівського Товариства «Просвіта».

Нар. 1811 р. в с. Підліссі Золочівського повіту в Галичині; пом. 1843 р.

Микола Устіянович—популярний свого часу в Галичині поет і повістяр, що на літературному доробкові його знати певний вплив М. Шашкевича та його гуртка («Руська трійця»).

Збірник творів М. Устіяновича видало Львівське Товариство« Просвіта» в серії «Руська письменність» (III, 2, Львів, 1913, ст. 340).

Нар. 1811 р. в м. Николаєві Жидачівського повіту в Галичині; пом. 1885 р.

Амвросій Метлинський (Могила)—чи не найяскравіший представник романтичного напрямку в українській літературі; працював також як перекладач і етнограф.

Нар. 1814 р. в Гадяцькому повіті на Полтавщині; пом. 1870 р. у Ялті.

Микола Костомаров—славнозвісний історик України і Росії, Кирило-Методієвський братчик, почав свою літературну діяльність р. 1838; писав (під псевдонімом Ієремії Галки) ліричні поезії і драми.

Нар. 1817 р. в с. Юрасівці на Вороніжчині; пом. 1885 р. *) в Петербурзі.

Віктор Забіла—другорядний поет початкової доби нашого письменства, представник сентиментальної лірики, плеканої на основі народньої пісні.

Нар. 1808 р. на хуторі Кукоріковщині під Борзною на Чернігівщині; пом. 1869 р.

Олександер Афанасьєв (Чужбинський)—другорядний, але свого часу популярний поет, автор небагатьох сентиментальних віршів.

Нар. 1817 р. на Полтавщині; пом. 1875 р. в Петербурзі.

Тарас Шевченко—народився 9 березня 1814 р.; пом. 10 березня, 1861 р.

Пантелеймон Куліш—один з найвизначніших культурних діячів по-Шевченківської доби, провідця усього нашого письменства 60 р.р., Кирило-Методієвський братчик, поет і повістяр, критик і публіцист, історик і етнограф, перекладач і популяризатор, редактор і видавець, він відограв величезну ролю в історії нашої культури і громадської думки.

Нар. 1819 р. в м. Вороніжі Глухівського повіту на Чернігівщині; пом. 1897 р. в хуторі Мотронівці Борзенського повіту на Чернігівщині.

Леонид Глібов—відомий байкар, що користувався визнанням сучасників і як лірик. Писати почав ще в гімназії, спочатку мовою російською; перші українські твори його стосуються до р. 1853.

Нар. 1827 р. в с. Родзянках Хорольського повіту на Полтавщині пом. 1893 в м. Чернігові.

*) В тексті під портретом помилково позначено: 1807—1855.

Микола Вербицький (Антіох) — тепер малознаний поет, що літературна спадщина його ще й досі не зібрана, отже й далеко не вся опублікована.

Нар. 1843 р. в м. Чернігові; пом. там же 1909 р.

Василь Мова (В. Лиманський, В. Мигуцький, В. Мигученко) — родом з Кубані. Літературна спадщина Мови невеличка, а й та докупи не призбирана; багато його творів опубліковано тільки по смерти автора

Нар. 1842 р., пом. 1891 р.

Павло Чубинський—видатний етнограф, що полишив деякий слід і в історії нашої поезії, хоч загалом поетична діяльність його порівнюючи незначна.

Нар. 1839 р., пом. 1884 р.

Олександер Кониський—видатний культурний діяч другої половини минулого століття, один з енерґійних організаторів українського громадянського життя; поет, прозаїк і публіцист; біограф Т. Г. Шевченка. Літературна спадщина О. Кониського дуже велика; найбільше важать в ній прозові твори. Як поет він виступив уперше 1858 р.

Нар. 1836 р. на х. Переходовці Ніженського повіту; пом. 1900 р.

Степан Руданський — лірик і гуморист, широковідомий за його «Співомовки» (віршові переспіви гумористичних народніх приказок). Писати почав ще в семінарії, а друкуватись на початку 60 р. р. За життя поета було надруковано всього 6 поезій його в «Основі» 1861 р. Першу збірку його поезій видано в Києві 1880 р.

Повний збірник творів С. Руданського досі вийшов у двох виданнях у Галичині: 1) перше видання на 7 томів 1895—1903 р.р.; 2) друге — на 3 томи 1912—1914 р. р.

Нар. 1833 р. в с. Хомутинцях Вінницького повіту на Поділлі; пом. 1873 р. в Ялті, де лікарював.

Осип Юрій Федькович—один з найвизначніших письменників Західньої України, співець Гуцульщини.

Писати почав мовою німецькою; перший український вірш написав підчас походу на Італію 1859 р. Крім поезій писав оповідання, повісті, драми; найбільшої популярности зажили Федьковичеві оповідання.

Перше й повне критичне видання творів О. Ю. Федьковича почало виходити у Львові 1902 р. за ред. І. Франка (видання Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові).

Нар. 1834 р. в м. Сторонець-Путилів на Буковині; пом. 1888 р.

Яків Щоголів—визначний поет-романтик, один з більших мистців слова по-Шевченківської доби. Почавши писати в 40 р.р., Щоголів

після довголітньої перерви, особливо інтенсивну поетичну діяльність розвиває пізніше—з 70 р.р.

Повний збірник його творів видало 1919 р. видавництво «РУХ».

Нар. 1824 р. в м. Охтирці; пом. 1898 р. в м. Харкові.

Олена Пчілка (справжнє ім'я—*Ольга Косач*)—сестра М. П. Драгоманова, нар. 1852 р. в м. Гадячі на Полтавщині. Писати—прозою і віршами — почала в 70 р.р. не без упливу Старицького; чимало перекладала.

Михайло Старицький — видатний діяч останньої чверти минулого століття, поет, драматург і перекладач, визнаний репрезентант українського письменства 90 р. р. Типовий семидесятник-народник, Старицький був засадником цілої школи поетів-громадян. Друкуватися почав 1865 р.; до перекладів, що відограли таку величезну ролю в історії нашого художнього слова, взявся в 70 р.р. Лишив помітний слід в історії нашої драматургії, як автор багатьох оригінальних п'єс і переробок; був також одним з перших організаторів українського театру. Виступав і як видавець-упорядник.

Нар. 1840 р. в с. Кліщинцях Золотоноського повіту на Полтавщині; пом. 1904 р.

Іван Манжура – самоук-етнограф і поет, літературний доробок якого й досі ще не ввесь призбирано й опубліковано.

Нар. 1851 р. в Харкові; помер 1893 р.

Сидір Воробкевич (*Данило Млака*)—письменник і композитор, найпопулярніший після Федьковича поет на Буковині. Літературну діяльність розпочав з 1863 р.

Нар. 1836 р. в Чернівцях; пом. 1903 р.

Корнило Устіянович—письменник і маляр, син відомого галицького письменника Миколи Устіяновича. Друкуватися почав 1867 р.; належав до літературного гуртка Кс. Климковича.

Нар. 1839 р. в с. Волкові недалеко Львова; пом. 1903 р.

Іван Франко—один з найбільших діячів української культури взагалі, письменства зокрема. Великий поет і прозаїк, видатний учений, універсально обдарований громадський і політичний діяч, організатор соціялістичного руху на Західній Україні і основоположник тамтешньої Радикальної партії, Франко по праву належить до справжніх репрезентантів української нації перед широким культурним світом.

Син коваля, Франко нар. 1856 р. в с. Нагуєвичах Дрогобицького повіту в Галичині; пом. 1916 у Львові.

Борис Грінченко – «найвизначніша постать серед літературного покоління 80 р.р.», поет, прозаїк і драматург, плідний перекладач, автор багатьох статтів історико-літературних, педагогічних і публіцистичних, редактор Словника української мови, невтомний працівник на громадській ниві.

Нар. 1863 р. на хуторі Вільховий Яр на Харківщині; пом. 1910 р.

Уляна Кравченко (Шнайдер - Німентовська) — одна з перших поеток в Галичині. Виступила в літературі на початку 80 р.р., відразу звернувши на себе увагу громадянства. Року 1891 І. Франко видав був збірку її поезій «На новий шлях».

Нар. 1862 р. в Николаєві Жидачівського повіту в Галичині.

Леся Українка (справжнє ім'я—*Лариса Косач*)—належить до найвидатніших наших поетів, значення яких і вплив сягають далеко за межі їх доби і покоління. Першорядний оригінальний лірик, Леся Українка вершин своєї творчости досягає почасти в своїх поемах («Ізольда Білорука», «Біла Посестра»), а головне—в драматичних творах («Оргія», «Адвокат Мартіян», «Камінний Господар», «Лісова Пісня» і ін.), що вводять нашу поезію в коло поезії світової.

Нар. 1871 р. в м. Звягелі на Волині; пом. 1913 р. в Сурамі.

Осип Маковей—поет і прозаїк, біограф О. Ю. Федьковича. Багато перекладав з чужих мов; перекладами й розпочав свою літературну діяльність 1885 р.

Нар. 1867 р. в Яворові коло Львова; пом. 1925 р.

Павло Грабовський — відомий свого часу поет-народник, засланий «на поселение в отдаленнейшие места Сибири». Відірвавши його від України, заслання не дало йому розвинути повнотою свої поетичні здібності, хоч він і посів всеж помітне місце серед поетів-громадян свого часу; чимало працював він і як перекладач.

Нар. 1864 р. в с. Пушкарному Охтирського повіту на Харківщині; пом. 1902 р. «на поселении» в м. Тобольському.

Володимир Самійленко (Сивенький)—належить до видатніших поетів кінця минулого століття. Знаний більше не як лірик, а як громадський сатирик та високо культурний перекладач. (Барб'є, Беранже, Данте і ін.).

Нар. 1864 р. в м. Сорочинцях на Полтавщині; пом. 1925 р. в Боярці під Києвом.

Агатангел Кримський—видатний учений-філолог, відомий повістяр і лірик, перекладач із східніх поетів. На літературне поле висту-

пив на початку 90 р.р. З 1918 р. - академік Всеукраїнської Академії Наук.

Нар. 1871 р. в м. Володимирі Волинському.

Василь Щурат—відомий учений і поет, академік Всеукраїнської Академії Наук (1929). В літературі вперше виступив 1890 р. Багато працював як перекладач, переважно з німецької мови.

Нар. 1872 р. в Галичині.

Сильвестер Яричевський—галицький письменник, що найбільше визначився як поет. Почав писати 1891 р.

Нар. 1871 р.; пом. 1916 р.

Теодот Галіп—буковинський поет, що зчасом замовк зовсім. Віршувати почав ще в дитинстві; друкуватись—1894 р.

Нар. 1873 р. в с. Волока на Буковині.

Олександер Козловський—«найталановитіший поет нашої молодої ґенерації», мовляв І. Франко, що видав його посмертну збірку поезій 1905 р. «Мірти і кипариси».

Нар. 1876 р. в с. Горуцькому коло Дрогобича; пом. 1898 р., не встигнувши розгорнути поетичного хисту.

ЗМІСТ.